

756735

**KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

MİMARLIK ANABİLİM DALI

MODERN KİLİSE YAPILARINDA VARLIK MEKAN ARAŞTIRMASI

Mimar Evrim GÜNGÖR

Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde

" Yüksek Mimar"

Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 30.07.2004

Tezin Savunma Tarihi : 25.08.2004

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Ayhan USTA

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Şinasi AYDEMİR

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Hamiyet ÖZEN

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Yusuf AYVAZ

Trabzon 2004

ÖNSÖZ

“Modern Kilise Yapılarında Varlık Mekan Araştırması” başlıklı bu tez, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı’nda hazırlanmıştır.

Bütün dünya ölçeğinde, belli inanç geleneklerine sahip olan toplumlarda oluşan dini yapı stoğu, karşılaştırmalı çalışmalar açısından, bir zenginlik sergilemektedir. Ayrıca, bu konunun seçiminde, Türkiye’nin XX. yüzyıldaki dini yapı tasarımı tecrübesi ve bu konu hakkındaki tartışma literatürünün kabarıklığı ve seviyesi etkili olmuştur. Bu noktada şu soruyu sormak anlamlıdır: Farklı inanç temellerine sahip toplumlarda vücuda getirilen mimari ürünler biçimsel ve anlamsal açılardan bir sürekliliğe sahip midir?

İşte, bu düşünce ve sorulardan yola çıkılarak belirlenen çalışma konusu, Hıristiyan dünyanın XX. yüzyıldaki kilise yapılarında gözlenen biçimsel çeşitliliğin, XX. yüzyıl öncesi Hıristiyan kiliselerindeki varlıksal kodlarla ne kadar örtüştüğü üzerinde yoğunlaşmıştır. Bir başka ifadeyle, Hıristiyan dünya görüşü tarafından oluşturulmuş, bütün dönemlerdeki, kilise yapılarındaki birbirinden farklı olduğu gözlenen “mimari mekan” organizasyonu, “varlık mekan” açısından nasıl bir farklılık veya birlik sergiliyordu?

Bu konunun önemi hakkındaki fikirleri ve mimari tasarım olgusuyla kurduğu samimi ilişkiyi benimle de paylaşan ve yönlendirici kimliğiyle konuyu bütünleştirmeme yardımcı olan değerli hocam Sayın Doç. Dr. Ayhan Usta’ya bu süreci tamamlamış olmanın verdiği mutlulukla teşekkür ederim. Ayrıca, kişisel kütüphanesini bana açma nezaketinde bulunan hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Hamiyet Özen’e, literatür desteğinden dolayı Sayın Halil İbrahim Düzenli’ye, tez süresince tecrübelerini ve yardımlarını esirgemeyen Sayın Süleyman Özgen’e, özverilerinden dolayı aileme, ayrıca aflarına sığınarak, isimlerini burada anmadığım hocalarım ve arkadaşlarıma da teşekkür ederim.

Çalışmanın, eleştirel okumalardan nasibini almasını ve yeni araştırmalara katkıda bulunmasını dilerim.

Evrin GÜNGÖR

Trabzon 2004

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖNSÖZ	II
İÇİNDEKİLER.....	III
ÖZET	VI
SUMMARY	VII
ŞEKİLLER DİZİNİ	VIII
TABLolar DİZİNİ.....	XII
1. GENEL BİLGİLER.....	1
1.1. Giriş	1
1.2. Sorunun Belirlenmesi	2
1.3. Çalışmanın Amacı	4
1.4. Araştırmanın Alanı / Sınırları.....	5
1.5. Tarihsel Süreç İçinde Din Kavramı	6
1.6. Dinsel Yapılar	8
1.6.1. Çok Tanrılı İnançlarda Dinsel Yapılar	9
1.6.1.1. Yakınoğu Tapınakları	9
1.6.1.2. Mısır Tapınağı	10
1.6.1.3. Yunan Tapınağı	11
1.6.1.4. Roma Tapınağı	12
1.6.1.5. Hint Tapınakları	14
1.6.1.6. Çin Tapınakları.....	15
1.6.1.7. Anadolu Tapınakları	16
1.6.1.8. Güney Amerika Tapınakları.....	17
1.6.2. Tek Tanrılı İnançlarda Dini Yapılar	18
1.6.2.1. Sinagog Yapıları.....	18
1.6.2.2. Kilise Yapıları	19
1.6.2.2.1. Bizans Kiliseleri	20
1.6.2.2.2. Romanesk Kiliseler.....	22
1.6.2.2.3. Gotik Kiliseler	24
1.6.2.2.4. Rönesans Kiliseleri	25
1.6.2.2.5. Barok Kiliseler	27

1.6.2.2.6.	XVIII. Yüzyıl ve Sonrası	27
1.6.2.3.	Cami Yapıları	38
2.	YAPILAN ÇALIŞMALAR	43
2.1.	Literatür Çalışması	44
2.1.1.	Veri toplama	44
2.1.2.	Örneklerin seçimi	44
2.2.	Kavramsal Tanımlamalar	48
2.2.1.	Varlık Mekan Kavramı	48
2.2.1.1.	Merkez ve Yer	50
2.2.1.2.	Yön ve Yol	50
2.2.1.3.	Alan ve Bölge	51
2.2.2.	Mimari Mekan Kavramı	52
2.2.2.1.	Yer ve Düğüm Noktası	53
2.2.2.2.	Yol ve Aks	53
2.2.2.3.	Bölge ve Mahalle	54
2.3.	Analiz formunun oluşturulması	55
2.3.1.	Mimari mekanın elemanları	58
2.3.1.1.	Bağlam	58
2.3.1.1.1.	Kentsel düzey	58
2.3.1.1.2.	Peyzaj düzeyi	59
2.3.1.1.3.	Kütlesel ilişki	59
2.3.1.2.	Mekan	60
2.3.1.2.1.	Doluluk-Boşluk	60
2.3.1.2.2.	Sirkülasyon	61
2.3.1.2.3.	Hiyerarşik program	62
2.3.1.3.	Cepheler	62
2.3.1.3.1.	Cepheler	63
2.3.1.3.2.	Cephe elemanları	63
2.3.1.4.	Konstrüksiyon	64
2.3.2.	Varlık mekan elemanları	65
2.4.	Yöntemin Uygulanması	65
3.	BULGULAR VE İRDELEME	67
3.1.	Mimari Mekan Elemanlarına Göre Elde Edilen Bulgular	67
3.1.1.	Bağlam	67

3.1.1.1.	Kentsel Düzey	68
3.1.1.2.	Peyzaj Düzeyi.....	69
3.1.1.3.	Kütlesel İlişki	70
3.1.2.	Mekan	71
3.1.2.1.	Doluluk-Boşluk	71
3.1.2.2.	Sirkülasyon.....	73
3.1.2.3.	Hiyerarşik Program.....	74
3.1.3.	Cepheler	75
3.1.3.1.	Cepheler	76
3.1.3.2.	Cephe Elemanları	77
3.1.4.	Konstrüksiyon	78
3.2.	Varlık Mekan Elemanlarına Göre Elde Edilen Bulgular	79
4.	SONUÇLAR VE ÖNERİLER	83
5.	KAYNAKLAR.....	85
6.	EKLER.....	93
	ÖZGEÇMİŞ	125

ÖZET

Modern öncesi dönemlerden günümüze kadar insanın fikirleri, en belirgin şekilde, inanç yapıları aracılığıyla somut plana taşınmıştır. Mimarideki biçimsel kurgu, döneminin kültürel, ekonomik, politik söylemlerine bağlı olarak gelişen, baskın düşünce yapısı tarafından belirlenir. Zamanın sürekliliği içinde birbirine eklenerek oluşan bu kurgu, biçimsel açıdan, *mimari mekan* tanımlayıcı bir semboller sistemi olarak ortaya çıkar. Bununla birlikte, aynı kurgu, algısal olarak, *mimari mekan* tanımlayıcı varlıksal bir takım kodlar halinde ifade bulur. Varlık kodları, insana mekan ile ilgili hatırlatmalar sunan ve beklentilerin oluşmasını sağlayan soyut yapısı ile, *varlık mekan* kavramı içinde tanımlanabilir. Mimari mekanın esnek-değişebilir yapısına karşılık varlık mekanın sabit-sürekli bir yapıya sahip olduğu ön görülmektedir.

Buna göre tez kapsamında kilise yapılarının esnek-değişebilir mimari kurgusu içinde yer alan bu sabit-sürekli varlıksal kodların izleri sürülecektir.

Bu amaçla çalışma; Genel Bilgiler, Yapılan Çalışmalar, Bulgular ve İrdeleme, Sonuçlar ve Öneriler olmak üzere dört ana başlık altında toplanmıştır.

Genel Bilgiler bölümünde, din kavramı ve tanımlamaları ile dinsel yapılar üzerinde durulmuştur.

Yapılan Çalışmalar bölümünde, kilise yapılarının sahip oldukları ön görülen varlık mekansal bir değerlendirme için analiz formu oluşturulmuştur. Daha sonra, modern öncesi ve modern/sonrası dönemleri örnekleyen 31 adet yapı bu analiz formu uyarınca incelenmiştir.

Bulgular ve İrdeleme bölümünde, incelenen yapıların varlık mekan ve mimari mekan özellikleri tespit edilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise, ortaya çıkan yeni biçimsel kabullerin, kilise yapılarının varlıksal mekan kodlarını barındırmalarıyla ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Varlık Mekan, Mimari Mekan, Dini Yapı, Kilise

SUMMARY

A Research about the Existential Space in Modern Church Building

From the most primitive to the most modern, there is a close relationship between man's concepts and religious architecture. The formal structure in architecture is characterized by cultural, economic and political schemes of time. From the formal point of view, the structure which is articulated in time is appeared as symbol systems defining *architectural space*. Furthermore, the same structure, perceptually, is conserved as existential codes defining *architectural space*. The existential codes, with their abstract structure which are recalled about space and from which man expects something, can be defined in the concept of *existential space*.

For this reason, the study consists of four chapters. These are *The General Information, The Literature Searches, The Findings and Discussions, The Results and Proposals*.

In the General Informations, the concept of religion, its definitions and religious buildings are mentioned.

In the Literature Searches, an analysis form is prepared to review the cultural continuity in terms of existential and architectural space on church building. Further, 31 buildings are analysed in pre-modern and modern/post times.

In the Findings and Discussions chapter, the properties of buildings of which existential and architectural spaces examined are evaluated.

In the last chapter, it is confirmed that the new formal approvals is related to conserve the existential codes of the modern church building.

Key Words: Existential Space, Architectural Space, Religious Building, Church

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa No

Şekil 1. Algının davranışa dönüşmesi	2
Şekil 2. Zigurat, Ur, Irak, MÖ 2100-1900.....	10
Şekil 3. Kefren Tapınağı, Giza, Mısır, MÖ 2550	11
Şekil 4. Keops Piramidi, Giza, Mısır, MÖ 2600.....	11
Şekil 5. Hera Tapınağı, Paestum, MÖ 448-430	12
Şekil 6. Antonin ve Faustina Tapınağı, Roma, MS 141	13
Şekil 7. Vesta Tapınağı, Roma, MÖ 1.yy.....	13
Şekil 8. Pantheon, Roma, MS 120-123	14
Şekil 9. Büyük Stupa, Sanchi, MÖ 25.....	15
Şekil 10. Mandurai Tapınak Kenti, Güney Hindistan, MS 800'ler	15
Şekil 11. Fo Kuang Tapınağı, Shansi, MS 850-860.....	16
Şekil 12. Shi Chia Pagodası, Fo Kung Tapınağı, Shansi, MS 1056	16
Şekil 13. Hava Tanrısı Tapınağı, Hattuşaş, MÖ 1700-1200 civarı.....	16
Şekil 14. MS 1325'te yapımına başlanan Azteklerin Başkenti Tenochtitlan	17
Şekil 15. Tapınak, Tikal, MS 500'ler, plan, kesit görünüş (a), Tapınak, Tikal, görünüş (b), Dzibilchaltun Tapınağı, Yucatan, Meksika, MS 485 (c)	17
Şekil 16. Cymbalista Sinagogu'nda dış mekan tanımı (a), iç mekan tanımı (b), Mario Botta, Tel Aviv, İsrail, 1996-1998	18
Şekil 17. Beth Shalom Sinagogu'nda dış mekan tanımı (a), iç mekan tanımı (b), F. L. Wright, PA, ABD, 1954	19
Şekil 18. St. Peter Bazilikası, Roma, MS 319-29	19
Şekil 19. San Apollinare in Classe, Ravenna, İtalya, 532-549	20
Şekil 20. Basit bazilikayı örnekleyen San Apollinare in Classe	21
Şekil 21. Merkezi planlı kiliseyi örnekleyen San Vitale, Ravenna, 530-547	21
Şekil 22. Kubbeli bazilikayı örnekleyen Ayasofya Kilisesi, İstanbul, 532-537	21
Şekil 23. Yunan haçı planlı kiliseleri örnekleyen St. John Kilisesi, Efes, 565.....	22
Şekil 24. St. Michael Katedrali, Hildeshime, Almanya, 993.....	22
Şekil 25. Cizteryan Manastırı, Fontenay, Fransa, 1119	23
Şekil 26. St. Etienne, Vignory, Fransa, 1050 öncesi.....	23
Şekil 27. Reims Katedrali, Reims, Fransa, 1211-1311	24

Şekil 28. Freiburg Katedrali, Freiburg, Almanya, 1200-1513.....	25
Şekil 29. Tempietto, Bramante, Roma, İtalya, 1502-1510.....	26
Şekil 30. Pazzi Şapeli çizim anlatımları (a), dış mekan tanımı (b), Brunelleschi, Floransa, İtalya, 1429-1461	26
Şekil 31. San Carlo Alle Quattro Fontane plan anlatımı (a), dış mekan tanımı (b) Borromini, Roma, İtalya, 1638-1641.....	27
Şekil 32. Madeleine Kilisesi kütle tanımı (a), iç mekan tanımı (b), Paris, Fransa, 1757-1842.....	28
Şekil 33. Büyük Cami, Semarra, 848-852.....	38
Şekil 34. Büyük Cami, Cordoba, İspanya, 785.....	38
Şekil 35. Şehzade Camii, İstanbul, Türkiye, 1544-48.....	40
Şekil 36. Cuma Camii, Gulbarga, Güney Hindistan, 1367.....	40
Şekil 37. Selimiye Camii, Mimar Sinan, Edirne, Türkiye, 1569-1575.....	41
Şekil 38. Mihrimah Sultan Camii, Mimar Sinan, Edirne, Türkiye, 1555 (Bşl. Tar.)	41
Şekil 39. Sultan Hasan Camii, Kahire, Mısır, 1356-61	42
Şekil 40. Cullen'in ardışık görüşle sokak içindeki bireyin perspektifinden algılanan varlıksal mekan gösterimi	49
Şekil 41. Schulz'un varlıksal mekan tanımlamalarında "merkez" kavramının şematik ifadesi.....	50
Şekil 42. Schulz'un varlıksal mekan tanımlamalarında "yatay ve düşey yön" kavramlarının şematik ifadesi	51
Şekil 43. Schulz'un varlıksal mekan tanımlamalarında "alan be bölge" kavramlarının şematik ifadesi	51
Şekil 44. Akropolis, Atina, MÖ 5.yy	53
Şekil 45. St. Apollinare in Classe, Ravenna, MS 6. yy	53
Şekil 46. Somali Köyü.....	54
Şekil 47. Varlık mekan ve mimari mekan kavramlarına bağlı olarak incelemelerin yapılacağı örnek analiz formu	57
Şekil 48. Roma 2000 Kilisesi (Millenium Church), Mimar Richard Meier, Roma, İtalya, 1996-2000.....	58
Şekil 49. Su Kilisesi (Church On Water), Mimar Tadao Ando, Kobe, Japonya, 1986.....	59
Şekil 50. St. Maria Şapeli (Church On Tamaro Mount), Mimar Mario Botta ve Enzo Cucchi, Tamaro Dağı, İsviçre, 1990-1996	60
Şekil 51. Ayasofya Kilisesi (Hagia Sophia), Mimar Tralles'li Anthemios ve Miletos'lu Isidoros, İstanbul, Türkiye, 532-537	61
Şekil 52. Reims Katedrali (Reims Cathedral), Reims, Fransa, 1211-1311	61
Şekil 53. Şapel (Chapel), Mimar Mecanoo, Rotterdam, Hollanda, 2001.....	62

Şekil 54. Ronchamp Şapeli (Ronchamp Chapel), Mimar Le Corbusier, Ronchamp, Fransa 1955.....	63
Şekil 55. St. Ignatius Şapeli (Chapelle Saint-Ignace) giriş cephesi (a), kapı elemanı (b), duvar elemanı (c), Mimar Steven Holl, Seattle, ABD, 1994-1997	64
Şekil 56. Riola Mahallesi Kilisesi (Riola Parish Church), Mimar Alvar Aalto, Riola, İtalya, 1975	65
Şekil 57. Notre Dame Katedrali, Paris, Fransa, 1163 (Bşl. Tar.)	68
Şekil 58. Su Kilisesi (Church on the Water), Tadao Ando, Kobe, Japonya, 1986 (a); St. Maria Şapeli (Church on the Tamaro Mount), Tamaro Dağı, İsviçre, 1990-1996 (b).....	68
Şekil 59. Myyrmaki Kilisesi (Myyrmaki Church), Juha Leiviska, Vantaa, Finlandiya, 1984 (a); Hristiyan Işık Kilisesi (Cathedral Of The Christ The Light), Santiago Calatrava, California, ABD (b); St. Maria Kilisesi (St. Maria Church), Alvaro Siza-Rolando Torgo, Marco de Canavezes, 1990-1996 (c).....	69
Şekil 60. Roma 2000 Kilisesi (Kirche Des Jahres 2000), Richard Meier & Partners, Roma, İtalya, 1996-2000.....	69
Şekil 61. San Apollinare In Classe, Bizans Dönemi, Ravenna, İtalya, 532-549 (a); Reims Katedrali, Gotik Dönem, Reims, Fransa, 1211-1311 (b); San Carlo Alle Quattro Fontane, Barok Dönem, Borromini, Roma, İtalya, 1638-1641 (c).....	70
Şekil 62. Hristiyan Işık Kilisesi (Cathedral Of The Christ The Light), Santiago Calatrava, California, ABD (a); Papa II. John Paul Kültür Merkezi (Pope John Paul II Cultural Center), Leo A. Daly, Washington, ABD, 2001(b); Şapel (Chapel), Mecanoo, Rotterdam, Hollanda, 2001 (c).....	71
Şekil 63. San Apollinare In Classe, Bizans Dönemi, Ravenna, İtalya, 532-549 (a); Notre Dame Katedrali, Paris, Fransa, 1163 (Bşl. Tar.) (b), (d); Pazzi Şapeli, Rönesans, Brunelleschi, Floransa, İtalya, 1429 (Bşl. Tar.).....	72
Şekil 64. Ronchamp Şapeli (Notre Dame du Haut), Le Corbusier, Ronchamp, Fransa, 1955 (a); Kristal Katedral (Chrystal Cathedral), Philip Johnson, California, ABD, 1980 (b); Su Kilisesi (Church on the Water), Tadao Ando, Kobe, Japonya, 1986 (c).....	72
Şekil 65. Reims Katedrali, Gotik Dönem, Reims, Fransa, 1211-1311	73
Şekil 66. Rokko Şapeli (Chapel on Mount Rokko), Tadao Ando, Kobe, Japonya, 1985-1986 (a); St. Maria Şapeli (Church on the Tamaro Mount), Tamaro Dağı, İsviçre, 1990-1996 (b)	74
Şekil 67. St. Etienne Kilisesi, Romanesk Dönem, Caen, Normandiya, 1068 (Bşl. Tar.) (a); San Carlo Alle Quattro Fontane, Barok Dönem, Borromini, Roma, İtalya, 1638-1641 (b)	75
Şekil 68. Birlik Kilisesi (Unity Temple), F. L. Wright, IL, ABD, 1904-1906 (a); Birinci Üniteryan Kilisesi (First Unitarian Church), Louis Kahn, New York, ABD, 1959-1967 (b); St. Maria Şapeli (Church on the Tamaro Mount), Mario Botta, Tamaro Dağı, İsviçre, 1990-1996 (b).....	75

- Şekil 69. St. Etienne Kilisesi, Romanesk Dönem, Caen, Normandiya, 1068
(Bşl. Tar.) (a) San Carlo Alle Quattro Fontane, Barok Dönem, Borromini,
Roma, İtalya, 1638-1641 (b) 76
- Şekil 70. Üniteryan Cemaat Evi (Unitarian Meeting House), F. L. Wright, Wisconsin,
ABD, 1947-1951 (a); Işık Kilisesi (Church of Light), Tadao Ando, Osaka,
Japonya, 1988-1989 (b); Roma 2000 Kilisesi (Kirche Des Jahres 2000),
Richard Meier & Partners, Roma, İtalya, 1996-2000 (c) 76
- Şekil 71. Hıristiyan Işık Kilisesi (Cathedral Of The Christ The Light), Santiago
Calatrava, California, ABD (a); Kristal Katedral (Chrystal Cathedral), Philip
Johnson, California, ABD, 1980 (b); Işık Kilisesi (Church of Light), Tadao
Ando, Osaka, Japonya, 1988-1989 (c)..... 77
- Şekil 72. Ronchamp Şapeli (Notre Dame du Haut), Le Corbusier, Ronchamp, Fransa,
1955 (a); St. Ignatius Şapeli (Chapelle Saint-İgnace), Steven Holl, Seattle,
ABD, 1994-1997 (b), (c) 78
- Şekil 73. Şapel (Chapel), Mecanoo, Rotterdam, Hollanda, 2001 (a); Kağıt Kilise
(Paper Church), Shigeru Ban, Kobe, Japonya, 1995 (b); Işık Kilisesi
(Church of Light), Tadao Ando, Osaka, Japonya, 1988-1989 (c); Kristal
Katedral (Chrystal Cathedral), Philip Johnson, California, ABD, 1980 (d) 79
- Şekil 74. Kristal Katedral (Chrystal Cathedral), Philip Johnson, California, ABD,
1980 (a), (b); Notre Dame Katedrali, Paris, Fransa, 1163 (Bşl. Tar.) (c), (d)... 80
- Şekil 75. St. Etienne Kilisesi, Romanesk Dönem, Caen, Normandiya, 1068
(Bşl. Tar.) (a); St. Maria Şapeli (Church on the Tamaro Mount), Tamaro
Dağı, İsviçre, 1990-1996 (b)..... 81
- Şekil 76. San Lorenzo Kilisesi, Rönesans, Brunelleschi, Floransa, İtalya, 1419
(Bşl. Tar.) (a); Riola mahalle Kilisesi (Riola Parish Church), Alvar Aalto,
Riola, İtalya, 1975 (b)..... 82

TABLULAR DİZİNİ

Sayfa No

Tablo 1. 20.yüzyıl içinde inşa edilen kilise yapılarından örnekler	9
Tablo 2. Modern dönem öncesi inşa edilen kilise yapılarından mimari mekan- varlık mekan analizi için saptanan örnekler.....	45
Tablo 3. Modern dönem ve sonrası inşa edilen kilise yapılarından mimari mekan-varlık mekan analizi için saptanan örnekler.....	46
Tablo 4. Gestalt kavramları ile varlıksal mekan elemanları ilişkisi.....	50
Tablo 5. Gestalt kavramları ile mimari mekan elemanları ilişkisi.....	52
Tablo 6. Varlıksal mekanın elemanları ile mimari mekanın elemanlarını ilişkilendiren Gestalt kavramları	55
Ek Tablo 1. Ayasofya Kilisesi, Bizans Dönemi, Tralles’li Anthemios ve Miletos’lu Isidoros, İstanbul, Türkiye, 532-537.....	94
Ek Tablo 2. San Apollinare In Classe, Bizans Dönemi, Ravenna, İtalya, 532- 549.....	95
Ek Tablo 3. St. Etienne Kilisesi, Romanesk Dönem, Caen, Normandiya, 1068 (Bşl. Tar.)	96
Ek Tablo 4. Notre Dame Katedrali, Gotik Dönem, Paris, Fransa, 1163 (Bşl. Tar.).....	97
Ek Tablo 5. Reims Katedrali, Gotik Dönem, Reims, Fransa, 1211-1311	98
Ek Tablo 6. San Lorenzo Kilisesi, Rönesans, Brunelleschi, Floransa, İtalya, 1419 (Bşl. Tar.).....	99
Ek Tablo 7. Pazzi Şapeli, Rönesans, Brunelleschi, Floransa, İtalya, 1429 (Bşl. Tar.).....	100
Ek Tablo 8. San Carlo Alle Quattro Fontane, Barok Dönem, Borromini, Roma, İtalya, 1638-1641	101
Ek Tablo 9. Birlik Kilisesi (Unity Temple), F. L. Wright, IL, ABD, 1904-1906102	
Ek Tablo 10. Üniteryan Cemaat Evi (Unitarian Meeting House), F. L. Wright, Wisconsin, ABD, 1947-1951.....	103
Ek Tablo 11. Ronchamp Şapeli (Notre Dame du Haut), Le Corbusier, Ronchamp, Fransa, 1955.....	104
Ek Tablo 12. Birinci Üniteryan Kilisesi (First Unitarian Church), Louis Kahn, New York, ABD, 1959-1967.....	105
Ek Tablo 13. Riola Mahalle Kilisesi (Riola Parish Church), Alvar Aalto, Riola, İtalya, 1975	106
Ek Tablo 14. Kristal Katedral (Chrystal Cathedral), Philip Johnson, California, ABD, 1980.....	107

Ek Tablo 15.	Myymaki Kilisesi ve Cemaat Evi (Myymaki Kirche Und Gemeindezentrum), Juha Leiviska, Vantaa, Finlandiya, 1984	108
Ek Tablo 16.	Rokko Şapeli (Chapel On Mount Rokko), Tadao Ando, Kobe, Japonya, 1985-1986.....	109
Ek Tablo 17.	Su Kilisesi (Church On Water), Tadao Ando, Kobe, Japonya, 1986.....	110
Ek Tablo 18.	Işık Kilisesi (Church of Light), Tadao Ando, Osaka, Japonya, 1988-1989.....	111
Ek Tablo 19.	St. Maria Kilisesi (St. Maria Church), Alvaro Siza-Rolando Torgo, Marco de Canavezes, 1990-1996	112
Ek Tablo 20.	St. Maria Şapeli (Kapelle St. Maria Degli Angeli), Mario Botta-Enzo Cucchi, Tamaro Dağı, İsviçre, 1990-1996.....	113
Ek Tablo 21.	Kilise (Church), Philip Harmer, Melbourne, Avustralya, 1993.....	114
Ek Tablo 22.	Protestan Kilisesi ve Manastırı (Evangelische Kirche Klosterneuburg), Heinz Tesar, Österreich, Almanya, 1994	115
Ek Tablo 23.	Evry Katedrali, Mario Botta, Essonne, Fransa, 1994.....	116
Ek Tablo 24.	St. Ignatius Şapeli (Chapelle Saint-İgnace), Steven Holl, Seattle, ABD, 1994-1997.....	117
Ek Tablo 25.	Pilgrimage Kilisesi (Pilgrimage Church), Renzo Piano, San Giovanni Rotondo (Foggia), İtalya, 1995-2004	118
Ek Tablo 26.	Kağıt Kilise (Paper Church), Shigeru Ban, Kobe, Japonya, 1995	119
Ek Tablo 27.	St. Maria Kilisesi (Santa Maria De Las Brisas), Fernando Domeyko Perez, Santa Domingo, Şili, 1995	120
Ek Tablo 28.	Roma 2000 Kilisesi (Kirche Des Jahres 2000), Richard Meier & Partners, Roma, İtalya, 1996-2000	121
Ek Tablo 29.	Papa II. John Paul Kültür Merkezi (Pope John Paul II Cultural Center), Leo A. Daly, Washington, ABD, 2001.....	122
Ek Tablo 30.	Şapel (Chapel), Mecanoo, Rotterdam, Hollanda, 200.....	123
Ek Tablo 31.	Hristiyan Işık Kilisesi (Cathedral Of The Christ The Light), Santiago Calatrava, California, ABD, -	124

1. GENEL BİLGİLER

1.1. Giriş

“... İnsan ve mekandan başka hiçbir şeye sahip değiliz.”

Heidegger

Mimari bir mekan yaratma sanatıdır (Zevi, 1990). Dolayısıyla mimarının en büyük sorunsalı da mekan kavramı ve tanımlamaları üzerinde olmuştur (Usta, 1994).

Mekan hakkında pek çok tanımlamalar yapılmıştır. Tanımlamaların bir kısmı mekanı fiziksel boyutu ile değerlendirirken, bir kısmı mekanın politik, felsefi ve dini, ekonomik ve sosyal, psikolojik ilişkilere bağlı değerlendirmelerini ön plana çıkarırlar. Hasol (1995) ise *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*'ünde, mekanı “insanı çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde eylemelerini sürdürmesine elverişli olan boşluk” olarak tanımlamaktadır

Mekan, biçim ile doğrudan etkileşim içinde olmakla beraber biçimin üzerinde, onu kapsayan algısal bir yapı ve semboller sistemini barındırır (Ching, 2002). Bu algısal yapı ve semboller sistemi, coğrafya, iklim, toplumsal yaşantı ve alışkanlıklar, zaman, vb. birçok etkene bağlı olarak belirlenir. Schulz'un (1971) mekanın “varlıksal oluşumu” olarak adlandırdığı bu yapı, insana o mekan ile ilgili geçmiş bir takım hatırlatmalar sunar ve mekanla ilgili bugüne ait beklentilerin oluşmasına sebep olur. Sonuçta zihinlerde mekanı biçimsel, işlevsel ve estetik olarak tanımlamaya yönelik bir algı gelişir. Mekan algısının kabulü, yerleşimi, dolayısıyla mekanın insanlar tarafından kullanımı ile beraber mekan yaşamaya başlar. Bu bağlamda Gür (1996), *Mekan Örgütlenmesi* adlı kitabında mekanı açıklamaya dönük şu tanımlamaya yer vermektedir: “Mekan çevrenin insana göreli durumudur. Bu bakımdan mekan örgütlemeye ve mekanı kavramda en önemli paradigma bu defa çevrenin değil insanın varoluşsal gerçekliğidir.”

İşte çalışmanın konusunu XX. yüzyıl kilise mekanının biçimlendiriliş, kabul, süreklilik ve anlamlandırılışında etkili olan varlık mekan kodlarının neler olduğunun geliştirilecek bir yöntemle analiz edilmesi oluşturmaktadır.

1.2. Sorunun Belirlenmesi

İnsan dünyasında kendisini dönüştürebilmek için bulunduğu mekanı tanımlayan temel bir takım kavramlara ihtiyaç duyar (Schulz, 1971), (Schulz, 1983). Bu kavramların çerçevesi belirgin biçimde çizilmelidir. Schulz (1971), *Existence, Space and Architecture* adlı kitabında mekanı algılamaya yönelik bu kavramları; “merkez ve yer”, “yön ve yol”, “alan ve bölge” olarak ifade etmektedir. Bunların tamamı insanın mekanı tanımlayabilmesi için gerekli koşullar olup insana o mekanın niteliğine dair geçmiş birtakım hatırlatmaları sunar. Bu hatırlatmalar “varlıksal kodlar” olarak açıklanabilir. Örneğin, bir Gotik kilisede işlenen uzun yürüyüş aksı ve yükselme arzusu, o mekanı tanımlayan varlıksal kodlar arasında gösterilebilir. Varlık mekan, katı-somut ve görülebilen mimari mekanda vücut bulur.

Yapıdaki varlık mekan, doğrudan algıya dönük bir tanımlamayı barındırırken mimari mekanın davranış ağırlıklı olarak yorumlandığı görülebilir. Buna göre insanın duyuları yoluyla elde ettiği algı, toplumsal hafızada bir oto-kontrolden geçtikten sonra ifade bulur. Buna uygun oluşturulan yeni bilgi sistemi, toplumsal yapıdan oluşan bir kara kutu içinde sınanır ve belli bir uyum sürecinin sonunda davranış ve kabullere dönüşür. Aksoy (1975), kabullerin ortaya çıkışını davranışsal yoruma bağlı aşağıdaki şekilde gösteriyor (Şekil 1).

Şekil 1. Algının davranışa dönüşmesi

Buradan yola çıkıldığında modern kilise yapılarının gelenekten gelen varlıksal bir kurguyu barındırması beklenir. Bu kurgu, yapıda her dönem farklı biçimsel ifadelerle tanımlanabilmektedir. Örneğin; Romanesk bir yapı sağlam duvarlarla örülmüş cephesi ile kale görüntüsünü verirken gotik katedralde cephe, içeriye bol miktarda ışık girişine imkan tanıyan yüksek pencereleri ile dikkat çeker (Reid, 1983). Her iki yapının da kendi dönemlerinde “geçer” ihtiyaçları sağladığı düşünüldüğünde, değişim ve ortaya çıkan kütle, mekan ve yüzey kabullerinin toplumsal bir süzgeçten geçmiş olması beklenir. Bu, toplumsal hafızadaki varlık mekan ve inşa edilen mimari mekan kabullerinde herhangi bir çelişkinin olmaması anlamına gelir.

Kilise yapısı gerek yeni malzeme, strüktür ve yapım tekniklerinin ortaya çıkması gerekse döneminin baskın toplumsal düşünceleri ve ihtiyaçları etkisinde biçimsel dönüşümünü sürdürmektedir. Biçimsel farklılaşım, toplumsal dönüşümlerin yaşandığı her dönemde kilisenin çağın ruhunu yakalayabilme, dolayısıyla değişen ihtiyaçlara cevap verme çabasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda meydana gelen tüm “yeniden yapılanma” ların toplumu hedeflediği söylenebilir, (Mardin, 1997). Öyle ki Jencks (1999), Batı’da son yirmi yılda yapılan incelemelerin doktrinsel inancın reddedilmekte olduğunu, daha fazla insanın belirsiz bir biçimde tanımlanmış ruhsallığı tercih ettiğini söylüyor. Bu, toplumsal yaşamada, dinin ayinsel kısmını oluşturan kilisede ibadet etmek gibi bir çok davranışın artık sürekliliğini kaybetmesi anlamına gelir. Dolayısıyla kilise, toplum ile bağlarını kuvvetlendirmek adına yapısında değişimi kaçınılmaz kılar. Bu amaçla türlü yaklaşımlar içine girildiği fark edilir. Özellikle 1970’lerde halkı kiliseye yönlendirmek amacıyla kilise bünyesinde inşa edilen spor sahaları, klüp odaları, ana okulları gibi türlü faaliyetlere imkan veren çalışmalar ön görülmüştür.

Diğer taraftan Cumhuriyet sonrası ülkemiz cami mimarisinin sınırlı bir takım örnekler dışında herhangi bir varlık gösterememiş olması dikkat çekicidir. Toplumsal ihtiyaçları gözeten cami tasarımı söz konusu edilmediği gibi inşa edilen cami yapılarının Klasik Osmanlı cami mimarisini kopya eden biçimsel özellikleri göze çarpar. Bu açıdan bakıldığında ise değişen coğrafya, iklim koşulları ya da toplumsal ihtiyaçlar göz ardı edilmiştir, cami inşasında geleneksel biçim ve yapım tekniklerinin ötesine geçilememiştir. Yapılan çoğu mimari mekan çalışmalarının ise yapıdaki “varlık mekan” ihmalleri yüzünden şekil değiştirdiği görülür.

Sonuç olarak özellikle modern kilise yapıların “teknolojik”, “çevresel”, “psikolojik” ve “davranışsal” değişime bağlı olarak yeni kütlese, mekansal ve yüzeysel kabulleri yansıttıkları, ancak bu durumun toplumsal hafızayla çelişmiyor olduğu söylenebilir mi? Başka bir deyişle söz konusu kabule neden olan sebep yeni kilise mimarisinin mekansal, kütlese, işlevsel ve estetik kurgularının geleneksel kilise yapılarındaki varlıksal anlamlarını sürdürmeleri midir?

İşte bu tez kapsamında böyle bir varlık mekan kavramı araştırılmaya çalışılacaktır

1.3. Çalışmanın Amacı

Mimarlığın kendi toplumsal kökeni vardır ve toplumsal etkilere açıktır. Bir başka deyişle mimarlık, geleneksel bir içeriğe sahip olmasının yanı sıra toplumsal yapıdaki “ekonomik”, “politik” ve “sosyal” değişimlerden ve “teknolojik gelişim” hareketlerinden etkilenir. Bu bağlamda “gelenek” ve geleneksel kurgunun yanında ikinci bir kavram olarak “değişim” in ortaya çıktığı görülür.

Toplumsal yapıdaki değişim her dönem için kendini en iyi inanç yapılarının varlığıyla ortaya koymuştur (Eliade, 2003). Değişim içindeki katı-somut duruşuyla inanç yapısı, o zaman aralığında tanrının insan için ne ifade ettiğini anlatır (Raskin, 1974) Buna göre toplumsal algı, yapıdaki biçimsel oluşlarda kendini tanımlamaktadır. Zamanlılık kavramı içerisinde düşünülen bir yapıda biçimsel oluş veya dönüşüm ise toplumsal bir döngünün varlığına işaret etmektedir (Habser, Morgan, 1984).

Toplum, dini bir döngüyü barındırır (Davutoğlu, 1997). Döngü içinde mimari mekan algısında meydana gelen bir değişimin, toplumsal kabullere nasıl dönüştüğü ile ilgili bir değerlendirme yapılacaktır. Buna göre kilise yapılarındaki biçimsel farklılığa karşılık toplumun bu yapıları kabulündeki en büyük etkenin, yapıların varlıksal bir takım kodları barındırmaları olduğu düşünülmektedir.

Buna göre çalışmada modern dönem öncesi kilise yapılarındaki varlıksal kodların günümüz kilise yapılarında sürdürülüp sürdürülmediğini belirlemeye yönelik görsel algıya dayalı bir yöntemin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Böylece geçmiş yapılara ait varlık kodları ile ilişkilendirilen yeni biçimsel kabullerin ortaya çıkışı üzerine bir değerlendirmeye gidilecektir.

1.4. Araştırmanın Alanı / Sınırları

Çalışmanın amacı bölümünde ortaya konan savın belirlenen yöntemle incelenmesi ön görülmektedir. Dolayısıyla tez, varlık mekanda sözü edilen kodların mimari mekanda izlerini sürmek biçiminde gelişecektir. Bunun için “modern öncesi” ve “modern dönem” olmak üzere iki örnek grubu oluşturulmuştur.

“Modern öncesi” ile erken Hıristiyanlık, Romanesk, Gotik, Rönesans, Barok dönemleri ve Barok sonrasının Neo-klasik mimarlık ortamı ifade edilmektedir. Bu da XX. yüzyıla kadar olan bir zaman dilimini kapsar. “Modern sonrası” ile XX. yüzyıl ve sonrasında günümüze kadar uzanan zaman aralığı ifade edilmektedir.

Buna göre iki grubu karşılaştırma olanağı sağlayacak örnek yapılar bir araya getirilmiştir. Örnek kilseler; ekonomik, politik, sosyal, teknolojik ve estetik olarak dönemlerini en iyi temsil ettiği düşünülen yapılar ve çağdaş mimarların tasarımları arasından seçilmiştir.

Modern dönem öncesi örnekler; *Ayasofya Kilisesi* (Bizans Dönemi), Tralles’li Anthemios ve Miletos’lu Isidoros, İstanbul, Türkiye, 532-537; *San Apollinare In Classe* (Bizans Dönemi), Ravenna, İtalya, 532-549; *St. Etienne Kilisesi* (Romanesk Dönem), Caen, Normandiya, 1068 (Bşl. Tar.); *Notre Dame Katedrali* (Gotik Dönem), Paris, Fransa, 1163 (Bşl. Tar.); *Reims Katedrali* (Gotik Dönem), Reims, Fransa, 1211-1311; *San Lorenzo Kilisesi* (Rönesans), Brunelleschi, Floransa, İtalya, 1419 (Bşl. Tar.); *Pazzi Şapeli* (Rönesans), Brunelleschi, Floransa, İtalya, 1429 (Bşl. Tar.), *San Carlo Alle Quattro Fontane* (Barok Dönem), Borromini, Roma, İtalya, 1638-1641 olarak belirlenmiştir.

Modern/sonrası dönem örnekler; *Birlik Kilisesi* (Unity Temple), F. L. Wright, IL, ABD, 1904-1906; *Üniteryan Cemaat Evi* (Unitarian Meeting House), F. L. Wright, Wisconsin, ABD, 1947-1951; *Ronchamp Şapeli* (Notre Dame du Haut), Le Corbusier, Ronchamp, Fransa, 1955; *Birinci Üniteryan Kilisesi* (First Unitarian Church), Louis Kahn, New York, ABD, 1959-1967; *Riola Mahalle Kilisesi* (Riola Parish Church), Alvar Aalto, Riola, İtalya, 1975; *Kristal Katedral* (Chrystal Cathedral), Philip Johnson, California, ABD, 1980; *Myyrmaki Kilisesi ve Cemaat Evi* (Myyrmaki Kirche Und Gemeindezentrum), Juha Leiviska, Vantaa, Finlandiya, 1984; *Rokko Şapeli* (Chapel On Mount Rokko), Tadao Ando, Kobe, Japonya, 1985-1986; *Su Kilisesi* (Church On Water), Tadao Ando, Kobe, Japonya, 1986; *Işık Kilisesi* (Church of Light), Tadao Ando, Osaka, Japonya, 1988-1989; *St. Maria Kilisesi* (St. Maria Church), Alvaro Siza-Rolando Torgo, Marco de Canavezes,

1990-1996; *St. Maria Şapeli* (Kapelle St. Maria Degli Angeli), Mario Botta-Enzo Cucchi, Tamaro Dağı, İsviçre, 1990-1996; *Kilise* (Church), Philip Harmer, Melbourne, Avustralya, 1993; *Protestan Kilisesi ve Manastırı* (Evangelische Kirche Klosterneuburg), Heinz Tesar, Österreich, Almanya, 1994; *Evry Katedrali*, Mario Botta, Essonne, Fransa, 1994; *St. Ignatius Şapeli* (Chapelle Saint-Ignace), Steven Holl, Seattle, ABD, 1994-1997; *Pilgrimage Kilisesi* (Pilgrimage Church), Renzo Piano, San Giovanni Rotondo (Foggia), İtalya, 1995-2004; *Kağıt Kilise* (Paper Church), Shigeru Ban, Kobe, Japonya, 1995; *St. Maria Kilisesi* (Santa Maria De Las Brisas), Fernando Domeyko Perez, Santa Domingo, Şili, 1995; *Roma 2000 Kilisesi* (Kirche Des Jahres 2000), Richard Meier and Partners, Roma, İtalya, 1996-2000; *Papa II. John Paul Kültür Merkezi* (Pope John Paul II Cultural Center), Leo A. Daly, Washington, ABD, 2001; *Şapel* (Chapel), Mecanoo, Rotterdam, Hollanda, 2001; *Hıristiyan Işık Kilisesi* (Cathedral Of The Christ The Light), Santiago Calatrava, California, ABD olarak belirlenmiştir.

1.5. Tarihsel Süreç İçinde Din Kavramı

Din, büyük bir sosyal sistemin parçası olup hem bu sosyal sistemi etkiler hem de bu sosyal sistemden etkilenir (Selsam, 1976). “Dini ‘ayinler’ (rites) ise o toplum içinde yaşayan insanların zaman zaman kendi yapılarının sosyal “anayasa” sını hatırlamalarını mümkün kılan bir ‘toplum değerleri doğrulaması dır, (Mardin, 1997).

Din hakkında çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Bunlardan bazıları dini bilişsel olarak tanımlarken bazıları da dinin psikolojik, ahlaki, duygusal, aşkın veya kültürel yönlerine ağırlık verirler. Bu tanımlamaların her biri gerçekte dinin belli yönlerini çıkış noktası olarak kabul etmiştir. Bu çerçeve içerisinde din tanımlamaları genel olarak iki kategoride değerlendirilebilir (Okumuş, 2003);

I. Substansif (özel) tanımlar

II. İşlevsel tanımlar

I. Substansif (Özsel) Tanımlamalar

Substansif tanımlar dinin özünü tanımlamaya dönük değerlendirmelerdir. Substansif tanımlarda din, içerik olarak sahip olduğu kutsal, aşkın, ilahi ve fizik ötesi anlamlarına bağlı olarak tanımlanır (Okumuş, 2003).

II. İşlevsel Tanımlamalar

İşlevsel tanımlamalar dinin toplum hayatını nasıl etkilediğini tanımlamaya çalışır. Öyle ki din, toplum bu yapının ihtiyacını duyduğu için oradadır. Mardin (1997), *Din ve İdeoloji* adlı kitabında dini tanımlayan çeşitli yorumlara yer veriyor. Buna göre Lane dinin, dünyayı anlama ve kendini o dünyada belirli bir yere yerleştirme modeli olarak işlev gördüğünü söylerken, bir başka düşünür olan Radcliffe-Brown dini, insanların içinde yaşadıkları toplumsal yapının genel çizgilerini anlamalarına yarayan bir model olarak gösteriyor.

XIX. yüzyıl'da sanayi devrimiyle birlikte bilimin otoritesinin artması, teknolojik gelişim ve buna bağlı ortaya çıkan iletişim kolaylığı ve "özgürlük" ortamıyla birlikte inanç kavramının çeşitli şekillerde yorumlandığı görülür. Bu dönemde, daha önce "öznel" olarak (kutsal, aşkın, ilahi, fizik ötesi anlam ve değer içerikleriyle) ifade edilen inanç söylemlerinde bir kırılma olduğu ve nesnelleşme yöneliminin varlığı fark edilebilir. Konu hakkında temel tartışmaların dört ana başlık etrafında geliştiği görülür (Şeriati, 1997). Bunlar; dini korku temeline dayalı olarak açıklayan teoriler, dini mülk edinme temeline dayalı olarak açıklayan teoriler, dini sınıflar temeline dayalı olarak açıklayan teoriler, dini nedenlerinin bilinmemesi temeline dayalı olarak açıklayan teoriler olarak sınıflandırılabilir.

- **Dini Korku Temeline Dayalı Olarak Açıklayan Teoriler:** Tarih öncesi dönemlerden itibaren insan, yeryüzündeki varlığını sürekli tutma "kaygı"sı (Kierkegaard, 2003) içinde düzenli Kozmos'u Kaos'tan ayırma ihtiyacı duymuştur. Bu tür bir kaygı insanı evrenle ilgilenme gereğinde bırakır. İnsan, tanınmayan ve gereğince bilinmeyen evrende anlamlar yükleme yoluyla doğa olaylarını açıklama, çevreye bir "düzen" getirme ve kendini orada bir yere yerleştirme çabası içine girer. Böylece kaygı kavramına bağlı gelişen "düzen arayışı" ve insanın bulunduğu çevreye "ait olma" ihtiyacının inancın ortaya çıkışında etkili olduğu görülür. Buradan yola çıkıldığında yapılan bir çok yorum, dini güven duygusuna bağlı olarak açıklamaktadır (Mardin, 1997).

• **Dini Mülk Edinme Temeline Dayalı Olarak Açıklayan Teoriler:** Rönesans ve reform hareketleri ile özgürleşen Avrupa’da ilk kez bir burjuva sınıfının oluştuğu görülür. Burjuva sınıfı, varlıkları topraktan gelen asillerden farklı olarak ticaret ile zenginleşmiş yeni bir sınıf olarak ortaya çıkar. Bu bağlamda burjuva sınıfına göre aynı refah düzeyini sağlayamayan toplulukların önüne bir çıkış yolu olarak din sunulmuştur.

Buna göre Mardin (1997), *Din ve İdeoloji* adlı kitabında Freuerbach’ın tanımlamaları destekleyen şu cümlesine yer veriyor: “İnanç, kendi sınırlılığını ideal bir varlıkla karşılaştırma eğiliminden doğan bir projeksiyondur.”

• **Dini Sınıflar Temeline Dayalı Olarak Açıklayan Teoriler:** XIX. yüzyıl öncesi Avrupa’da dört halk sınıfının izi sürülebilir. Bunlar; asiller, ruhban sınıfı, askerler ve köylüler olarak belirlenmişti. XIX. yüzyıl sanayi devrimi ile birlikte ise Avrupa’da burjuvaziye karşılık işçi sınıfı ortaya çıkmış ve kapitalizmin ilk tohumları atılmıştır. Bununla birlikte Avrupa, kendi sınıfını sömürmeyi ancak başka ülkeleri sömürmeye başladıktan sonra bırakmıştır (Meriç, 1997). Bu bağlamda ezilen işçi sınıfının tüm bu sıkıntılarını sonlandırabilecek bir gücün varlığına inancı ön görülmüştür. Marx (Mardin, 1997), “Din, baskıya tabi yaratıların iç çekmesi, kalpsiz bir dünyanın kalbi, ruhsuz olayların ruhudur. (Din) Halkın afyonudur.” ifadesini kullanmıştır.

• **Dini nedenlerinin bilinmemesi temeline dayalı olarak açıklayan teoriler:** Bu teoriler, insanı doğa karşısındaki konumuyla değerlendirirler. Buna göre insan, düzen kurma arayışı çerçevesinde yaşamını sürdürebilmek için çevresiyle sürekli bir etkileşim halindedir. Çevresi üzerinde tam hakimiyet kurma çabası içindeki insan, rüzgarın esmesi, yağmur, kar, hastalıklar, vb. nedeni açıklayamadığı ve kontrol edemediği doğa olaylarının nedenini kendinden çok daha güçlü bir varlığa bağlar.

1.6. Dinsel Yapılar

Din, toplumların yerleşik düzene geçmeleriyle bağlantılı olarak gelişmiş, kurumlaşarak kendi mekanlarına ihtiyaç duymuştur (Özel, 1998).

En ilkel devirlerden günümüze kadar insanın fikirleri kendini en çok ibadet yapılarının varlığıyla ortaya koymuştur. Mimari, daima verilen zaman aralığında tanrının insan için ne ifade ettiğini, insanın tanrı karşısında ve evren içinde değişen konumunu yansıtmıştır

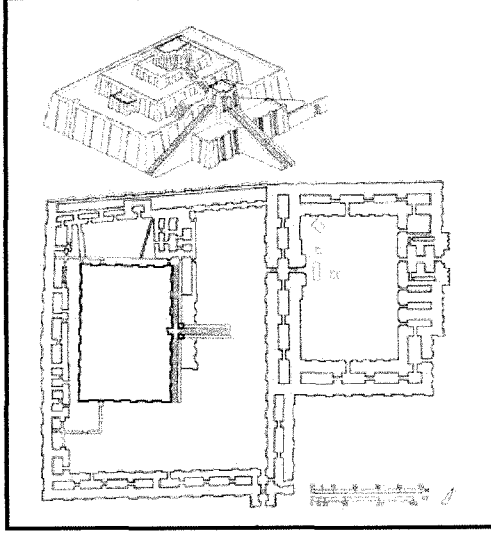
(Raskin, 1974). Bununla birlikte dünya üzerindeki birçok kültürde inanç yapıları kutsal mekanlardır ve çevrelerine göre konumlandırıldıklarında merkeziyet karakterine sahiptirler (Coleman, Collins, 1996).

1.6.1. Çok Tanrılı İnançlarda Dinsel Yapılar

Mitolojik bir takım söylemler (Lethaby, 1974) kenara bırakıldığında insan-tanrı ilişkilerini düzenleyen ilk mekansal örgütlenmenin tapınak yapılarında gerçekleştirildiği görülür. Tapınaklar günümüz tek tanrı inancı ve yapılarına gelmeden önce, dini mimarinin yeryüzündeki ilk örnekleridir. Bu yapılar; Yakınoğu tapınakları, Mısır tapınakları, Yunan tapınakları, Roma tapınakları, Hint tapınakları, Çin tapınakları, Anadolu tapınakları, Güney Amerika tapınakları olarak sınıflandırılabilir.

1.6.1.1. Yakınoğu Tapınakları

Eski Yakınoğu tapınak yapılarında kullanılan mimari formların çeşitliliği dikkati çeker. Tapınak bir toplanma yeri değil, tanrının evi olarak düşünülür. Yapılar büyük boyutlu değildir; hatta bazan tapınaklar, sivil yapılardan güçlkle ayırt edilir. Buna karşılık daha MÖ III. bin yılın ilk yarısında Mezopotamya'da ayin amacıyla kullanılan dinsel yapılar yapılmıştır. Bu yapılar çoğu kez küçük boyutlarda olsa da avlular, girişler ve sofalar geniş alanlarda gelişebilir (Mutlu, 2001). MÖ III. bin yılın son yıllarından başlayarak Mezopotamya'da zigurat adı verilen kule tapınakların ilk örnekleriyle karşılaşılır (Şekil 2). Ziguratların göğe yükselen merdivenlerinin tanrıların yeryüzüne inmelerini kolaylaştırdığı düşünülmektedir (Büyük Larousse, 1986).

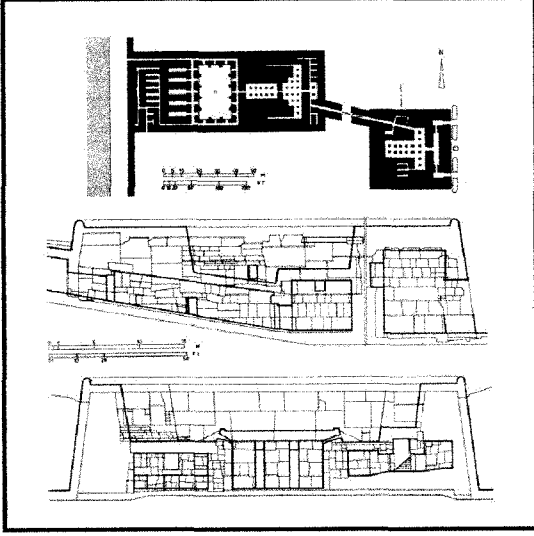

Şekil 2. Zigurat, Ur, Irak, MÖ 2100-1900 (Stierlin 1983).

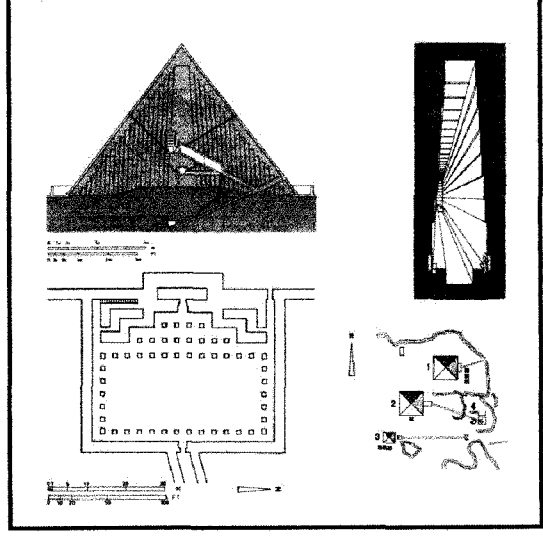
1.6.1.2. Mısır Tapınağı

Mısır tapınağı bir beden duvarıyla çevrili kutsal bir alandır (Şekil 3). Bu alan Mısırlılarca yaratıcı enerji ve kutsal kabul edilen tanrısallığı barındıran yerdir. Böyle bir güçle ancak uzmanlar, en başta da firavun temas kurabilir. Dindışı kişilerin yapıya girmesi engellenir. Bu nedenle her dönemde tapınağın ana yapısı, dışarıdaki görünür ışıktan başlayan ve gizli ışığı yani tanrısallık varlığını barındıran kutsal mekana kadar uzanan bir eksen ile belirlenir. Eksen doğrultusunda merkeze doğru ilerlerken çoğu zaman zemin yavaş yavaş yükselirken tavan alçalır. Toprak, tanrıya doğru yükselmekte, tanrı firavunun bedeninde cisimleşmektedir. Alt yüzey ve üst yüzey, firavunla tanrının yüz yüze geldiği merkezi bir mekanda birbirine kavuşmaktadır (Norwich, 1991).

Mısır tapınak mimarisi matematik bir titizlikle inşa edilmiştir. Tapınak yapılarında sıklıkla kullanılan mimari öğeler; pilon (Yeni İmparatorluk döneminde), açık bir avlu, bir ya da birkaç hipostil salon, bir pronaos, dua odalarıyla çevrili bir naos olarak belirlenir. Çok sayıda değişik uygulama bulunsa da ana fikir daima; dindışıyla kutsal arasında yapının üstü açık ilk bölümüyle örtülü tapınağı oluşturan ikinci bölümü arasında bir sınır yaratmaktır (Şekil 4).

Şekil 3. Kefren tapınağı, Giza, Mısır, MÖ 2550 (Stierlin 1983).

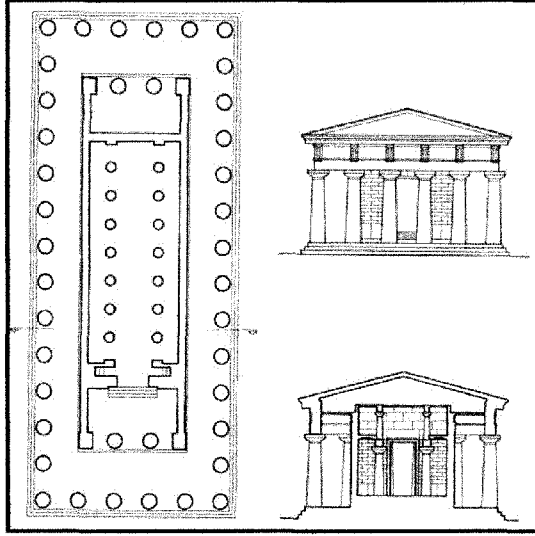
Şekil 4. Keops Piramidi, Giza, Mısır, MÖ 2600 (Stierlin 1983).

1.6.1.3. Yunan Tapınağı

Yunan tapınak planı, Miken aristokrat evi olan “megaron” dan gelmektedir (Schulz, 1983). Tapınak genel olarak üç bölgeden oluşur. Bunlar; giriş kısmını oluşturan pronaos, tanrıları sembolize eden idollerin bulunduğu bir cella ya da naos, ve bir arka oda yani opistodomosdur (Mutlu, 2001).

Tapınak, basamaklarla dört yandan yükselen bir platform üzerinde yükselir (Şekil 5). Dışarıya kapalı bir bütün yapı görünümündedir ve penceresi yoktur. Tapınağın içine tapınmak üzere girilmez (Roth 2000). Halk, binanın uzun eksenine yerleştirilen tanrı heykellerini görmek üzere tapınır ve dini törenler yapı önünde bulunan sunakta gerçekleştirilir. Tapınağın içi ise heykeller ve değerli eşyalarla donatılmıştır.

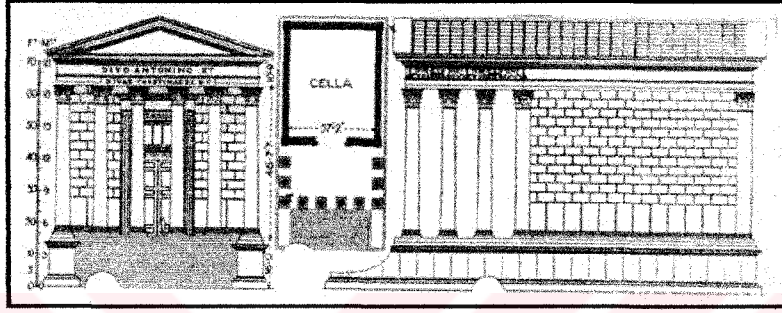

Şekil 5. Hera Tapınağı, Paestum, MÖ 448-430 (Stierlin 1983).

1.6.1.4. Roma Tapınağı

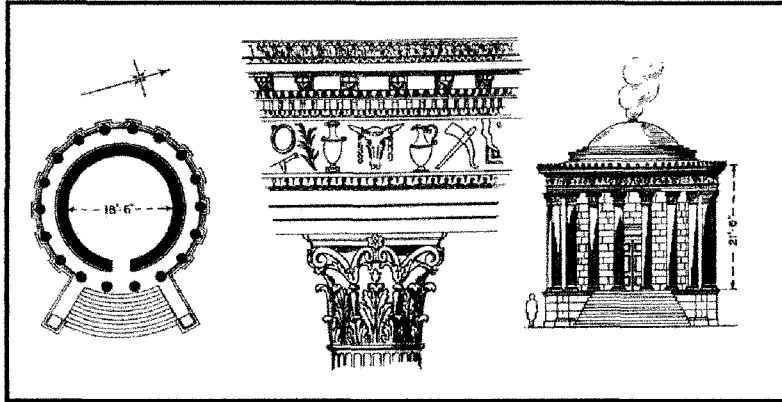
Roma tapınağında giriş, Yunan'dan farklı olarak yalnız cephede yer almıştır. Roma dinsel mimarlığı, Cumhuriyet döneminden başlayarak önce Etrüsk, ardından Yunan etkilerinde kalmakla birlikte kimi özgün yönleriyle ayırt edilebilir. Roma tapınağı; kare ve dikdörtgen planlı tapınaklar, yuvarlak planlı tapınaklar, kubbeli tapınaklar olmak üzere üç başlık altında sınıflanabilir. Bunlar; kare ve dikdörtgen planlı tapınaklar, yuvarlak planlı tapınaklar ve kubbeli tapınaklardır (Mutlu, 2001).

• **Kare ve Dikdörtgen Planlı Tapınaklar:** Jüpiter Capitolinus Tapınağı, Castor ve Pollux Tapınağı, Fortuna Virilis Tapınağı, Antonin ve Faustina Tapınağı, Saturne Tapınağı, Maison Carree, Jüpiter Tapınağı, Bakis Tapınağı, Venüs-Roma Tapınağı kare ve dikdörtgen planlı tapınak yapıları arasında gösterilebilir. Aşağıda kare planlı Antonin ve Faustina Tapınak yapısına ait çizim anlatımları yer almaktadır (Şekil 6).

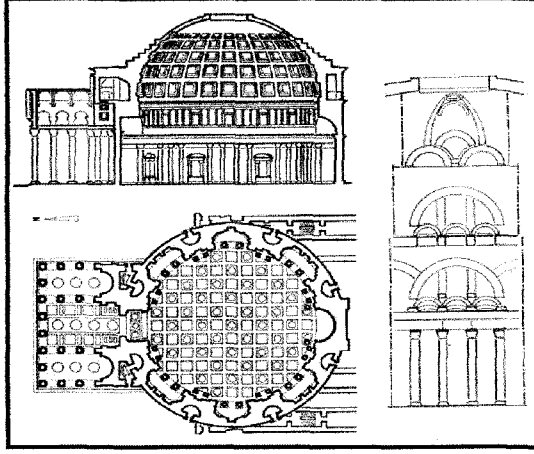
Şekil 6. Antonin ve Faustina Tapınağı, Roma, MS 141 (Mutlu 2001).

• **Yuvarlak Planlı Tapınaklar:** Aşağıda yuvarlak planlı Vesta Tapınak yapısına ait çizim anlatımları yer almaktadır (Şekil 7).

Şekil 7. Vesta Tapınağı, Roma, MÖ 1.yy (Mutlu 2001).

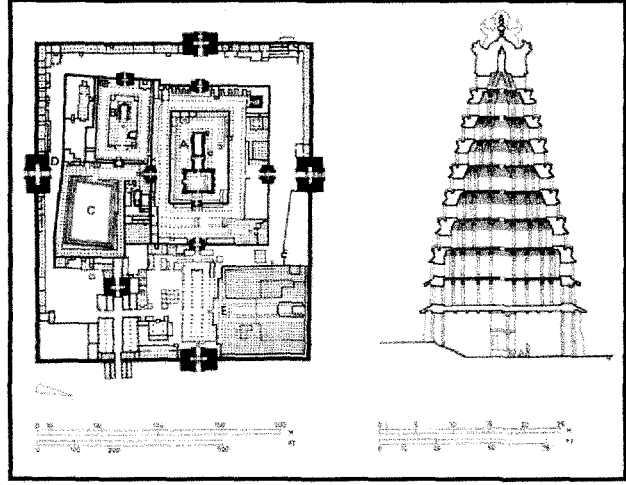
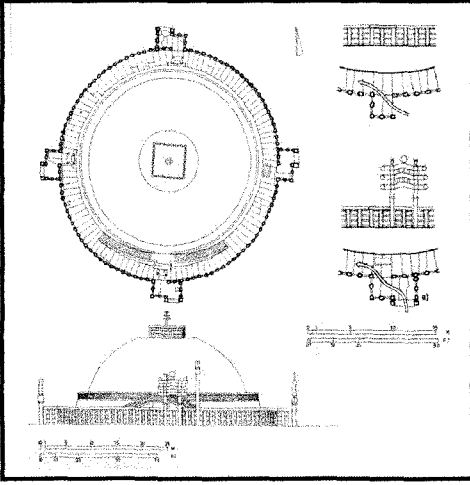
• **Kubbeli Tapınaklar (Panteon tapınağı):** Aşağıda Panteon tapınağına ait çizim anlatımları yer almaktadır (Şekil 8).

Şekil 8. Pantheon, Roma, MS 120-123 (Stierlin 1983).

1.6.1.5. Hint Tapınakları

Hint tapınakları bir mekan mimarisi olmaktan çok heykelleşmiş bir çeşit yapı sanatı olma eğilimi gösterir (Raju, vd. 2002). Bölgede MÖ V.yüzyıldan itibaren ilk tapınak örnekleriyle karşılaşılır (Büyük Larousse, 1986). Bunlar; stupalar ve kaya tapınaklarıdır. Stupa, Budalar'ın küllerini ve kutsal emanetlerini saklamak için kurulan, çoğu kubbeli ya da arı kovanı biçiminde örtülü anıtmezarlardır (Hasol, 1995). Dairesel bir planın bir kubbeyle (anda) örtülmesi ile oluşturulur. Yapının etrafı dört taraftan giriş (toranas) verilen çitlerle (vesika) çevrilmiştir (Özel, 1998). Kubbenin tepesinde yükseldikçe çapları küçülen semsiyelerden oluşan bir aks (harmika) bulunur (Şekil 9). Kaya tapınakları bir giriş bölümü (vestibule) ve geniş bir salondan meydana gelirler (Şekil 10). Kaya içine oyulduklarından dolayı hava koşullarından açık hava tapınaklarına oranla daha az etkilenirler.

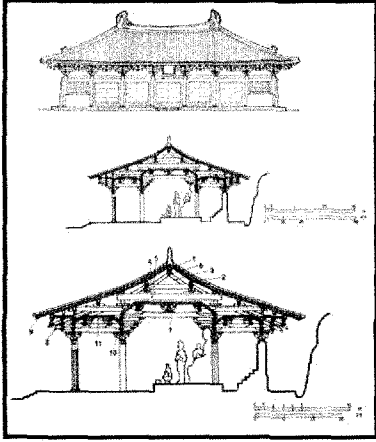
Şekil 9. Büyük Stupa, Sanchi, MÖ 25 (Stierlin 1983).

Şekil 10. Manduraj Tapınak Kenti, Güney Hindistan, MS 800'ler (Stierlin 1983).

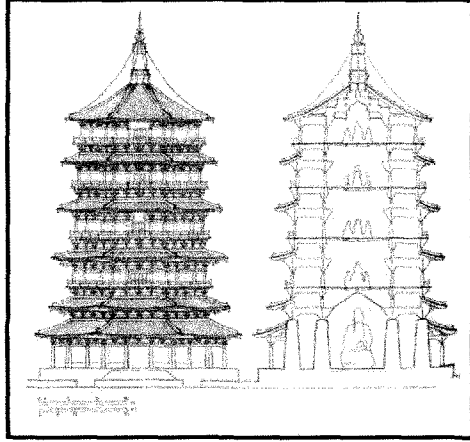
1.6.1.6. Çin Tapınakları

Genellikle çevreleyen bir duvar içinde tek eksenli olarak düzenlenmiş birçok yapıdan oluşur. Ahşap yapılarıdaki galerileri ve kağıttan olan pencereleri hava şartlarından korumak için saçaklar beden duvarlarından abartılı bir şekilde dışarı taşırılmıştır (Turani, 1992). Kimi zaman birkaç çatı üst üste getirilir. Bunlar çoğu kez ahşap yapılarıdır. Bu tapınakların önünde taş ya da ahşap revaklar bulunabilir (Şekil 11).

Pagodalar, Çin dini mimarisinde yaygın olarak kullanılmıştır. Bunlar, Hint geleneğinde de çokça bahsedilen stupalar gibi din büyüklerine adanmış mezar yapılarıdır (Şekil 12). Hasol (1995), pagodaları "Uzak Doğu'daki (Japon, Hint, Çin, vd.) çoğu çokgen planlı kuleler biçiminde olan Budist tapınaklarına verilen ad" olarak tanımlamaktadır. Önceleri ahşap olarak inşa edilen pagodaların sonraları ahşabın özelliklerine sadık kalmak üzere tuğladan da inşa edildikleri görülür.

Şekil 11. Fo Kuang Tapınağı,
Shansi, MS 850-860
(Stierlin 1983).

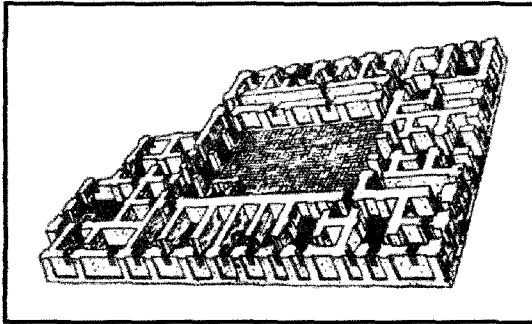

Şekil 12. Shi Chia Pagodası, Fo Kung
tapınağı, Shansi, MS 1056 (Stierlin
1983).

1.6.1.7. Anadolu Tapınakları

Anadolu'da özgün tapınak yapıları MÖ II. bin yılın ikinci yarısında Hititler'le birlikte ortaya çıkmıştır. Hitit tapınakları halka açık tapınma alanları olarak tasarlanmamıştı. Fakat tanrı heykelinin bulunduğu kutsal odaya yalnızca rahipler, kral ve kraliçe girebiliyordu (Büyük Larousse, 1986).

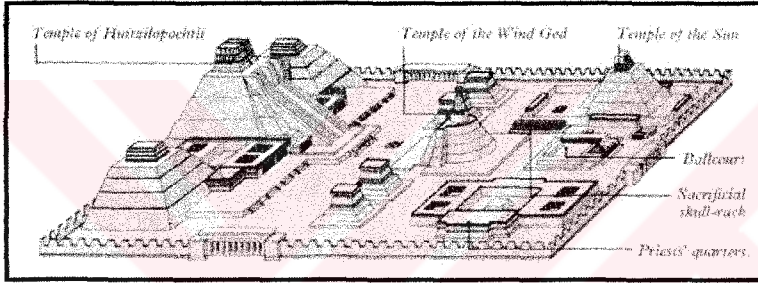
Tapınakların plan organizasyonunda simetrik bir kurgu bulunmamaktadır. Binaya büyük bir kapıdan girilir, sağ ve solda kapıcı odaları düzenlenir. Ortada bir avlu yerleştirilir. Avlunun kuzey doğu köşesinde dini amaçlı yıkamalarda kullanılan çeşmeli bir birim bulunur (Şekil 13). Tapınağın en önemli özelliği iç mekanın, dış duvarlara açılan geniş pencereler yoluyla aydınlatılmasıdır (Mutlu, 2001).

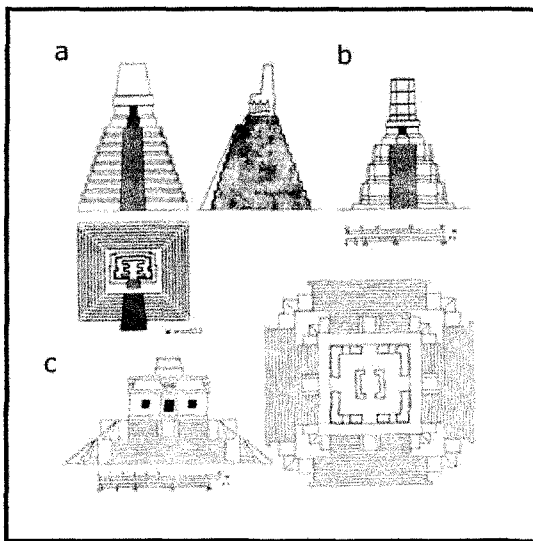
Şekil 13. Hava Tanrısı Tapınağı, Hattuşaş MÖ 1700-1200 civarı (Mutlu 2001).

1.6.1.8. Güney Amerika Tapınakları

Amerika'nın Avrupa'lılar tarafından keşfinden önceki dönemlerde Güney Amerika'da çok tanrı inancı hakimdir (Nuttgens, 1980). Bu dönemde doğa güçlerine, bazı gök cisimlerine ya da bazı bitkilere tanrısal özellikler yüklendiği görülmektedir. Buna göre Güney Amerika toplumlarının kentleri dinsel törenler için bir yönetim merkezi olarak kullanıldıkları görülür (Şekil 14). Kentler; piramitler, saraylar ve güzel heykellerle süslenmiştir. Ne var ki kendileri bu kentlerde değil, kentlerin çevresindeki çiftliklerde yaşamışlardır (Norwich 1991). Kent içinde inşa edilen tapınaklar basamaklı bir yapıya sahiptir (Şekil 15). .

Şekil 14. MS 1325'te yapımına başlanan Azteklerin Başkenti Tenochtitlan (Norwich, 1990).

Şekil 15. Tapınak, Tikal, MS 500'ler, plan, kesit görünüş (a), Tapınak, Tikal, görünüş (b), Dzibilchaltun tapınağı, Yucatan, Meksika, MS 485 (c) (Stierlin 1983).

1.6.2. Tek Tanrılı İnançlarda Dinsel Yapılar

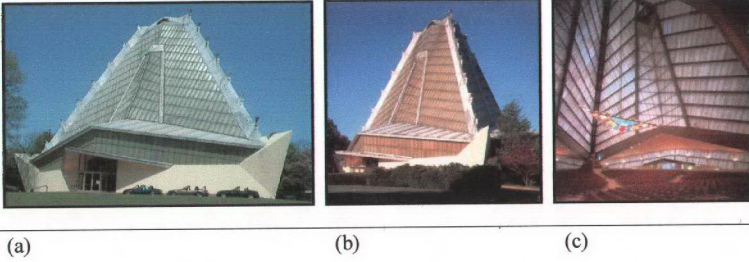
Tektanrılı dinlerin kabulüyle beraber dinsel düşüncede “birlik” anlayışı egemen olur. Buna göre çok tanrılı dönemde yapı çoğu zaman şahsında özelleşmiş bir tanrının (güneş tanrısı, deniz tanrısı, hava tanrısı vb.) evi olarak nitelendirilip içeriye girişler sınırlı tutulurken tektanrı düşüncesi ile birlikte inanç yapılarının toplu ibadete imkan tanıdığı ve buna uygun biçimlendirmelere gidildiği gözlemlenebilmektedir. Bu aşamada sinagog, kilise ve cami yapıları irdelenmelidir.

1.6.2.1. Sinagog Yapıları

İbrani halkının tarihte yakın dönemlere kadar bir devlet kuramamış olması ve yeryüzünde dağılık bulunmasının da etkisiyle belli bir tip sinagog mimarisinden söz edilemez (Raskin 1974). Şekil 16 ve Şekil 17’de modern dönemlerde inşa edilen sinagog yapılarından örnekler sunulmuştur.

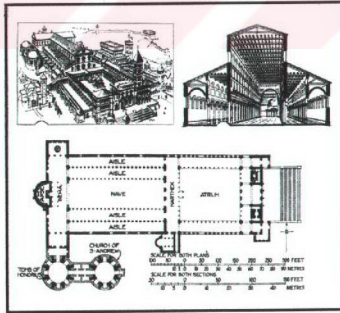
Şekil 16. Cymbalista Sinagogu’nda dış mekan tanımı (a) (URL-1, 2004), iç mekan tanımı (b) (URL-2, 2004), (c) (URL-3, 2004), Mario Botta, Tel Aviv, İsrail, 1996-1998

Şekil 17. Beth Shalom Sinagogu'nda dış mekan tanımı (a) (URL-4, 2004), (b) (URL-5, 2004), iç mekan tanımı (c) (URL-6, 2004), F. L. Wright, PA, ABD, 1954

1.6.2.2. Kilise Yapıları

IV. yüzyılda Roma'nın Konstantin döneminde Hristiyanlığı devletin resmi dini ilan etmesinden yakın bir süre sonrasına kadar belli bir yapı tipinin varlığıyla karşılaşmıyoruz. İlk kiliseler, İsa'nın dünyanın efendisi ve kosmosun düzenleyicisi olduğu fikrinden öte ibadet mekanı için işlevsel olarak uygun yapı modelleri olmaları fikriyle belirlenmiştir (Horst, 1998). Yapı, zamanının politik temsil yapılarından yani Roma bazilikalarından yararlanılarak oluşturulmuştur (Şekil 18).

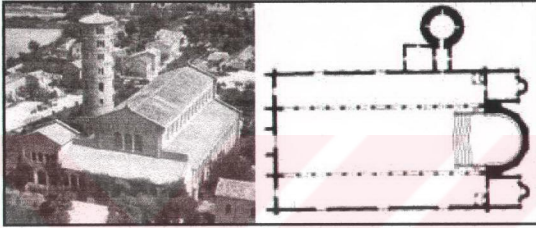
Şekil 18. St. Peter Bazilikası, Roma, MS 319-29 (Mutlu 2001).

Erken Hristiyanlık dönemi bazilikalarının genel olarak giriş, karşısında apsis, iki yan ve bir orta nef mekanlarından oluştuğu görülür. Doğu kenarında yer alan apsid cenneti,

doğuşu, uzun yürüyüş aksı, “dünyadan İsa’ya giden yol” u, insanın dünyevi yaşamdaki yolculuğunu sembolize eder (Eliade 1991). Mekan algısına, yürüyüş esnasında kademeli olarak varılır (Şekil 19).

Bu dönemde inşa edilen bazilikal kiliselere; *Santa Sabina*, Roma, MS 422-432; *Doğuş Kilisesi*, Beytlehem, İsrail, MS 326-333; *Kutsal Gömüt Kilisesi*, Yeruşalim, İsrail, MS 325-336; *St. Peter Bazilikası*, Roma, 319-29 yapıları örnek gösterilebilir.

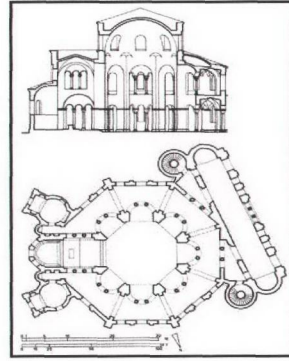
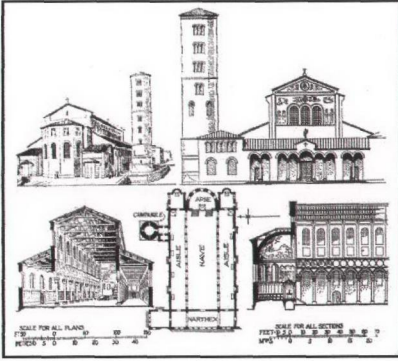
Şekil 19. San Apollinare in Classe, Ravenna, İtalya, 532-549 (Roth 2000).

1.6.2.2.1. Bizans Kiliseleri

VI.yüzyılda Doğu Roma (Bizans) Jüstinyen devrinde bazilika tipinden vazgeçilmiş, dev kemerli merkezi planlı yapılar çeşitli şekillerde düzenlenmeye başlanmıştır. Jüstinyen, kilise mimarlığını sistemleştirmiştir (Horst 1998).

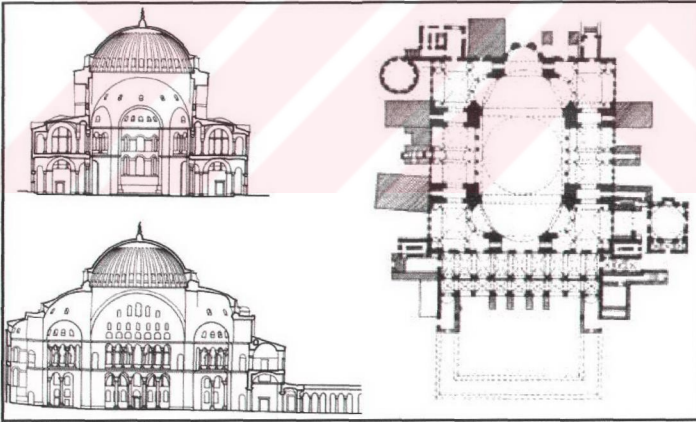
Bizans döneminde dört tip kilise yapısı ile karşılaşılır. Bunlar; basit bazilika (Şekil 20), merkezi planlı kiliseler (Şekil 21), kubbeli bazilika (Şekil 22), yunan haçı (Şekil 23) olarak sınıflandırılabilir (Mutlu 2001).

Bizans kilisesinde apsiti, giriş eksenindedir, narteks genellikle kubbelerle örtülüdür. Çan kulesi yapılmamıştır. Kilisenin içinin dört tarafı yönleri temsil etmekte, vaaz kürsüsü doğu tarafta cennetin yerini alınca batı tarafta da ölülerin yeniden dirilmeyi bekleyeceği gulmet imparatorluğu uzanmaktadır.

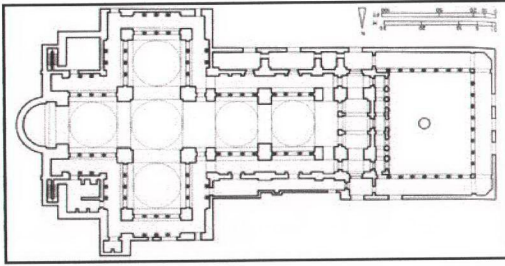

Şekil 20. Basit bazilikayı örnekleyen San Apollinare in Classe (Mutlu 2001).

Şekil 21. Merkezi planlı kiliseyi örnekleyen San Vitale, Ravenna, 530-547 (Stierlin 1983).

Şekil 22. Kubbeli bazilikayı örnekleyen Ayasofya Kilisesi, İstanbul, 532-537 (Stierlin 1983).

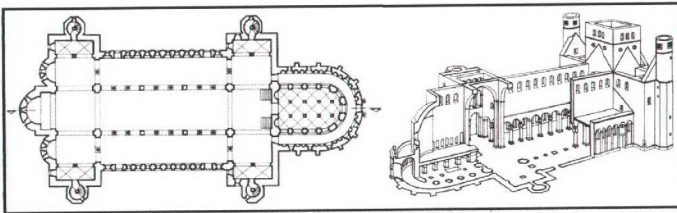

Şekil 23. Yunan haçı planlı kiliseleri örnekleyen St. John Kilisesi, Efes, 565 (Stierlin 1983).

1.6.2.2.2. Romanesk Kiliseler

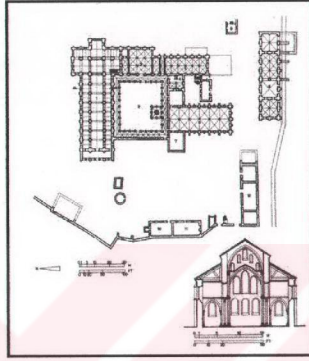
Avrupa'daki siyasi koşulların 1000 yılından sonra gelişmesiyle özellikle yeni kilise binalarının yapımına başlandı. Ancak istikrarsız dönemlerde yaşanan işgallerin anısı henüz taze olduğundan bu yapılarda strüktürel açıdan masif kütleler hakimdi ve pencereler küçüktü (Roth 2000). Romanesk bir kütle mimarisidir. Yapı, akıl ve inancı geçirimsiz bir duvar ile birbirinden ayırır. Mutlu (2001), bu dönemde inşa edilen kilise yapılarını üç ana başlık altında incelemektedir. Bunlar; piskoposluk kiliseleri (katedral), manastır kiliseleri ve bazilikalardır.

• **Piskoposluk Kiliseleri (Katedral):** Katedraller, kentteki en büyük kiliselerin genel adıdır. Bu yapılar kent içinde odak noktası oluşturma özelliği taşır (Şekil 24).

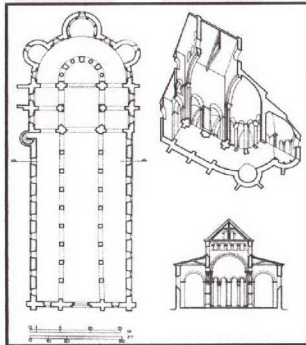
Şekil 24. St. Michael Katedrali, Hildeshime, Almanya, 993 (Mutlu 2001).

• **Manastır kiliseleri:** Hasol (1995), manastırı “Hıristiyan din adamlarının kent yaşamından uzakta yaşayıp tapınmaları için kırılık ve dağlık yerlerde kurulmuş dinsel yapı” olarak tanımlıyor (Şekil 25).

Şekil 25. Cizteryan Manastırı, Fontenay, Fransa, 1119 (Stierlin 1983).

• **Bazilikalar:** Mutlu (2001), Romanesk bazilikaları hac yolları üzerindeki bir azizin mezarı üstüne yapılan hac kiliseleri olarak tanımlıyor (Şekil 26).

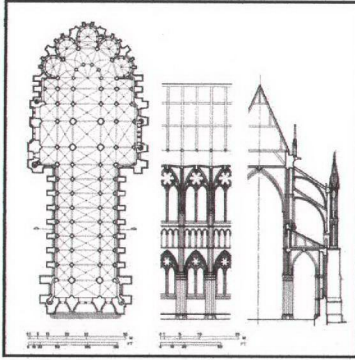

Şekil 26. St. Etienne, Vignory, Fransa, 1050 öncesi (Stierlin 1983).

Romanesk dönem yapılarında transept alanının ortaya çıktığı görülür. Böylece kilise planı haçvari bir biçim alır. Apsit, sunakta birkaç rahibin birlikte bulunması gerekliliğinden genişler ve koro yeri adını alıyor. Koro yerinin altında kripta olarak adlandırılan bir mahzen mezar bulunmaktadır. Apsitin çevresinde hacıların kiliseyi dolaşmasına olanak veren deambülatuar ortaya çıkar. Apsitin her iki tarafından iki küçük apsis (şapeller) ortaya çıkar. Kiliseye bitişik düzende kuleler inşa edilir (Roth 2000).

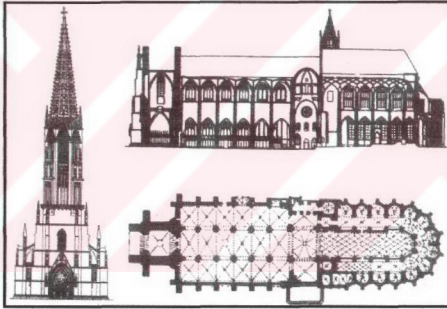
1.6.2.3. Gotik Kiliseler

XII. yüzyıl skolastik düşüncesiyle beraber Avrupa'da insan, akıl ve inanç birliğini kurgularken aklını inancın kanıtlanmasında değil, bu doktrinde ortaya konulan her şeyin açıklığa kavuşturulmasında kullanıyor. Bu, Gotik yapıda açıklığa kavuşturma, eşdeğer bölümlerin varlığı ve farklılık ve çıkarılabılır ilişki ile sağlanmaya çalışılır (Panofsky, 1995). Buna göre "açıklık" kavramı Gotik mimarlık felsefesinde "saydamlık" olarak tanımlanmaktadır (Russell, 2000), (Şekil 27). Saydamlık, en geniş ifadesini yapıdaki parçalı duvar yüzeylerinde ve pencerelerde bulur. Eşdeğer bölümler ve bölümlerin alt bölümlerine göre düzenleme, yapının bütünüünün üniform bölümler ve alt bölümler biçiminde bölünmesinde en açık ifadesini buldu. Farklılık ve çıkarılabılır ilişkide, Yüksek Gotik ölçütlerine göre elemanlar tek tek bölünemez bir bütün oluştururlar. Fakat aynı zamanda kimliklerini açıkça belirtecek biçimde birbirlerinden ayrı kalmaktadırlar.

Şekil 27. Reims Katedrali, Reims, Fransa, 1211-1311 (Mutlu 2001).

Buna göre gotik katedrallerinde Roman kilisesinin kütleli yapısı yerine, katedralin uzuvsal yapısı vardır (Şekil 28). Katedralde yüzey ve iç parçalanır, geniş pencereler açılır ve vitraylanır. Tonozları taşıyan kolonlar parçalanır. Romanesk yapıda, genellikle aynı yapıda yan yana kullanılan çapraz tonoz, kaburgalı tonoz, beşik tonoz, kubbe ve yarım kubbeler gibi örtü biçimlerinin yerine, artık yalnızca yeni geliştirilen kaburgalı tonozun kullanıldığını görüyoruz. Uçan payandalar, sivri kemerler, Gotik mimaride kullanılan diğer strüktürel elemanlar arasındadır. Kaburgalı tonozlar altına geniş tepe pencereleri açıldı. Koro yeri neredeyse nefin kendisi kadar büyür ve böylece transept kilisenin ortasına doğru öteleniyor. (Koro yeri yasal olarak piskoposluk rahiplerine ait olduğuna göre, koro yerinin büyümesi, ulemanın yetkilerinin de artması olarak yorumlanabilir.) Apsisin her iki tarafında başka birçok apsinin varlığı göze çarpar. Her transept kolunun sonunda özenle işlenmiş girişler yapıldı (Roth 2000).

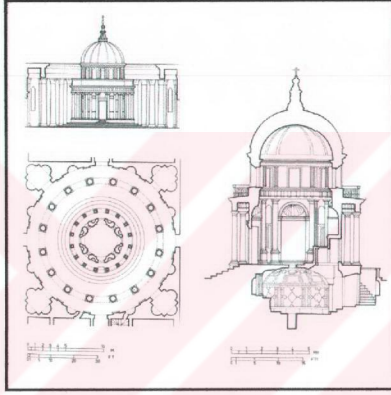

Şekil 28. Freiburg Katedrali, Freiburg, Almanya, 1200-1513 (Mutlu 2001).

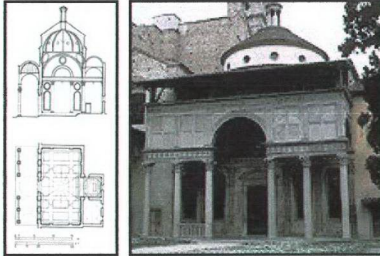
1.6.2.2.4. Rönesans Kiliseleri

Bu dönemde dini kurumların ortaya koyduğu inanç biçimlerinden kopma tavrı ortaya çıkmıştır (Meriç, 1997). Ortaçağ'da olduğundan farklı olarak Rönesans düşüncesinde akıl ve inanç birliği bozulur. Rönesans düşüncesinde matematiksel oran ile insan aklı kutsanır. İnanç ise insan aklı terazisinde değerlendiriliyor. İnsan aklı doğaya dönüşü, eşitlik ve adaleti simgeleyen merkezîyetçilik ve dairevi biçimlerle temsil edilir (Şekil 29). Ortaçağ kilisesinde Hıristiyan düşüncesine paralel bir biçimde insanı sunağa yaklaştıran bir kurgu

bulunurken, rönesans kilisesinde merkezi plan, dini fonksiyonu sağlamaya elverişli değildi (Şekil 30). Rönesansta sıklıkla kullanılan kubbeyle, yer yüzünde yaşayan insanın tanrıyla bütünleştiği simgelenir. Nefin bir kafes yardımıyla koro yerinden ayrılışı, dünya ve ahireti sembolize eder (Horst 1998). Kaburga ve kaburgalı haç tonoz yerine klasik tonoz ve kubbe kullanılıyor. Yapıda mantıklı matematiksel düşünce hakimdir. Buna göre geometrik ve açık biçimli, sade görünümlü yapılar tercih edilir (Roth 2000).

Şekil 29. Tempio, Bramante, Roma, İtalya, 1502-1510 (Stierlin 1983).

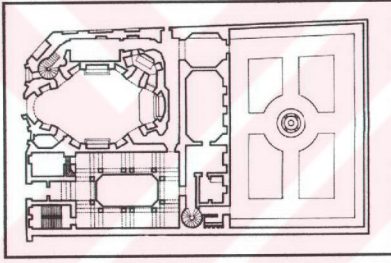
(a)

(b)

Şekil 30. Pazzi Şapeli plan, kesit anlatımları (a) (Stierlin 1983), dış mekan tanımı (b) (URL-7, 2004), Brunelleschi, Floransa, İtalya, 1429-1461

1.6.2.2.5. Barok Kiliseler

Barok, insan aklını kutsayan rönesans mimarisine bir tepki olarak ortaya çıkar. Rönesans'ın insanı merkeze alan yapısından farklı olarak Barok kilisede dinsel merkezîyetçilik düşüncesi hakimdir. Barok kilisede bu, “etkileme” yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle kilisenin sokağa bakan bina cephesi ve iç mekan önem taşır (Şekil 31). Asimetri, açık formlar, hareketli, çizgiler, ışık-gölge oyunları, Barok mimaride sıkça kullanılır (Norwich, 1991). Buna göre kilise yapılarında elips ve kavisli yüzeyler hakimdir. Bu şekilde tasarlanan yapının tek nefli olduğu fark edilir. Barok, rönesans yapısının tersine tek bakışta algılanamayacak kadar geniş ve karmaşıktır (Roth 2000).

(a)

(b)

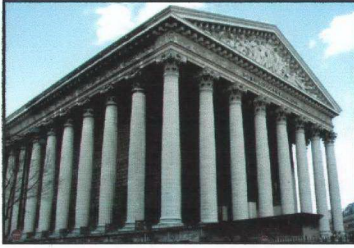
Şekil 31. San Carlo Alle Quattro Fontane plan anlatımı (a) (URL-8, 2004), dış mekan tanımı (b) (URL-9, 2004), Borromini, Roma, İtalya, 1638-1641

1.6.2.2.6. XVIII. Yüzyıl ve Sonrası

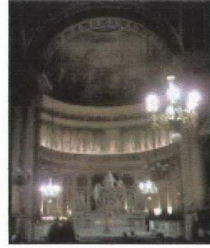
XVIII. yüzyılda Batı Avrupa ülkelerinde gelişen tarihçilik (historicism) akımının etkisiyle eski Yunan ve Roma uygarlıklarına duyulan ilgi artar. Buna bağlı olarak mimaride eski Yunan ve Roma eserlerinin yüzeysel tekrardan oluşan neo-Klasik yapıların inşa edilmeye başlandığı görülür (Şekil 32).

Bu dönem yapılarında açık formlara ve orantılı ilişkilere dönüş özlemi fark edilir. Buna göre saf, işlevsel ve strüktürel anlatımı benimseyen bir mekan kurgusu benimsenir (Roth 2000).

(a)

(b)

Şekil 32. Madeleine Kilisesi kütle tanımı (a) (URL-10, 2004), iç mekan tanımı (b) (URL-11, 2004), Paris, Fransa, 1757-1842

XIX. yüzyıl endüstri devrimi ile toplum hayatında meydana gelen ekonomik ve teknolojik bir takım değişimlerin etkisiyle mimaride dindışı kaygıları ortaya çıkar. Mimaride seri, hızlı ve çok sayıda üretim düşüncesi hakim olmuştur.

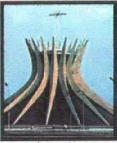

XX. yüzyıl, mimaride güçlü dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olarak tanımlanabilir. XX. yüzyılın ilk yarısında güdülen ağırlıklı mimarlık düşüncesi “modern mimari” olarak adlandırılmaktadır. Modern mimari, süslemeden arınmış sadelik, işlevin formda ifadesi, teknolojiye inanç, tarihsel referanslardan arınmış evrensel çözümler olarak özetlenebilen ilkeler doğrultusunda yapılar inşa edecektir.

XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren post modernizmin çoğulcu ortamı ile birlikte mimaride tarihe, doğal ve yöresel özelliklere, toplumsal değerlere ve kimlik özelliklerine duyarlı tasarım yaklaşımlarının benimsenmiş olduğu görülür. Dostoğlu (1984) post modernizmi tanımlarken “evrenselliğe karşı *kişilik*, mekan yerine *yer* (space-place), zaman yerine *durum* (time-occasion), mimarlığın tek başına duran nesnelere yerine (Villa Savoye ya da Barselona Pavyonu gibi), *kent*, *kampus gibi ölçeklerde çalışma*: mimarlık/şehircilik sınırlarının ortadan kaldırılmasına yönelik ‘Ev küçük bir kenttir; kent büyük bir evdir.’ düşüncesi (Van Eyck), Atina Antlaşması kent anlayışının ‘işlevsel hiyerarşisi’ (yaşama-eğlenme-çalışma-ulaşım) yerine *insan ilişkilerinin ve toplu yaşamın hiyerarşik öğeleri* (ev-sokak-mahalle-kent), trafik altyapı, dolaşım ağı, küme-kent (cluster-city) gibi kavramların planlama öğeleri olarak önemi, bitmiş mükemmellik yerine *büyüme ve ucu açık mimarlık* (growth and open-end-ed architecture) vs.” düşüncelerinin hakimiyetinden bahsetmektedir.

Sonuç olarak modern ve post modern kavramlar son yüz yıllık bir zamanın düşünce dökümleridir. Bu dönem içinde inşa edilen kilise yapılarındaki biçimsel oluşumların ise bu ikili kavram çerçevesinde geliştiğinden bahsedilebilir. Buna göre aşağıda 1900-2000 yılları arasında inşa edilen kilise yapılarından örnekler sunulmuştur (Tablo 1). Örnekler kronolojik bir düzen içinde sunulmuştur.

Tablo 1. XX.yüzyıl içinde inşa edilen kilise yapılarından örnekler

NO	YAPI ADI	MİMAR	YER	TARİH	FOTOĞRAF (DIŞ MEKAN)	FOTOĞRAF (İÇ MEKAN)
1	Birlik Kilisesi Unity Temple	F. L. Wright	IL, ABD	1904-1906		
2	Kilise First Church of Christ Scientist	Bernard Maybeck	California, ABD	1910		
3	Notre Dame Kilisesi Notre Dame Du Raincy	Auguste Perret	Raincy, Fransa	1922		
4	Lüteryan Kilisesi Christ Church Lutheran	Eliel Saarinen	Indiana, ABD	1940		
5	Brezilya Katedrali Brasilia Cathedral	Oscar Niemeyer	Pampulha, Brezilya	1943		
6	Üniteryan Cemaat Evi Unitarian Meeting House	F. L. Wright	Wisconsin, ABD	1947-1951		

Tablo 1'in devamı

7	Kresge Şapeli Kresge Chapel	Eero Saarinen	MA, ABD	1953-1955		
8	Maria Konigin Maria Konigin	Dominikus Bohm	Cologne-Marienbur g, Almanya	1954		
9	Ronchamp Şapeli Notre Dame du Haut	Le Corbusier	Ronchamp, Fransa	1955		
10	St. John Manastr Kilisesi St. John's Abbey Church	Marcel Breuer	Minnesota, ABD	1953-1961		
11	Birinci Üniteryan Kilisesi First Unitarian Church	Louis Kahn	New York, ABD	1959-1967		
12	Hyvinkaa Kilisesi Hyvinkaa Church	Aarno Ruusuvaori	Hyvinkaa, Finlandiya	1959-1961		
13	St. Maria Katedrali St. Maria Cathedral	Kenzo Tange	Tokyo, Japonya	1963		

Tablo 1'in devamı

14	Kuzey Hristiyan Kilisesi North Christian Church	Eero Saarinen	Missou., ABD	1964		
15	Hava Kuvvetleri Akademisi Şapeli Air Force Academy Chapel	Walter Netsch	Colorado, ABD	1964		
16	Riola Mahalle Kilisesi Riola Parish Church	Alvar Aalto	Riola, İtalya	1975		
17	Bagvaerd Kilisesi Church At Bagvaerd	Jorn Utson	Kopen., Danimarka	1976		
18	Kristal Katedral Chrystal Cathedral	Philip Johnson	California, ABD	1980		
19	Myymaki Kilisesi ve Cemaat Evi Myymaki Kirche Und Gemeindezentrum	Juha Leiviska	Vantaa, Finlandiya	1984		
20	Rokko Şapeli Chapel On Mount Rokko	Tadao Ando	Kobe, Japonya	1985-1986		

Tablo 1'in devamı

21	Su Kilisesi Church On The Water	Tadao Ando	Kobe, Japonya	1986		
22	Işık Kilisesi Church of Light	Tadao Ando	Osaka, Japonya	1988-1989		
23	Hristiyan Koleji Şapeli Christian College Chapel	Arata Isozaki ve Ort.	Inba, Japonya	1989		
24	St. Maria Kilisesi St. Maria Church	Alvaro Siza-Rolando Torgo	Marco de Canavezes	1990-1996		
25	St. Maria Şapeli Kapelle St. Maria Degli Angeli	Mario Botta-Enzo Cucchi	Tamaro Dağı, İsviçre	1990-1996		
26	St. Johannes Kilisesi Mannisto St. Johanneski.	Juha Leiviska	Kuopio, Finlandiya	1992		
27	Kilise Church	Philip Harmer	Melbourne, Avustralya	1993		

Tablo 1'in devamı

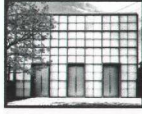

28	Protestan Kilisesi ve Manastırı Evangelische Kirche Klosterneuburg	Heinz Tesar	Österreich, Almanya	1994		
29	St. Ignatius Şapeli Chapelle Saint-Ignace	Steven Holl	Seattle, ABD	1994- 1997		
30	Katedral Cathedral	Legorreta Archi.	Managua, Nikaragua	1994		
31	Pilgrimage Kilisesi Pilgrimage Church	Renzo Piano	San Giovanni Rotondo (Foggia), İtalya	1995- 2004		
32	Kağıt Kilise Paper Church	Shigeru Ban	Kobe, Japonya	1995		
33	St. Maria Kilisesi Santa Maria De Las Brisas	Fernando Domeyko Perez	Santa Domingo, Şili	1995		
34	Enghoj Kilisesi Enghoj Kirche	Architektur Büro Henning Larsens	Randers, Danimarka	1995- 1997		
35	Christ Kilisesi Christ Church	Fumihiko Maki	Tokyo, Japonya	1995		

Tablo 1'in devamı

36	Herz Jesu Kilisesi Herz Jesu Kirche	Markus Allman, Amandus Sattler, Ludwig Wappner	Münih, Almanya	1996		
37	Heilig Kreuz Kilisesi Heilig Kreuz Kirche	Günter Behnisch- Manfred Sabatke	Stuttgard, Almanya	1996		
38	St. Maria Kilisesi Santa Maria De Las Brisas	Fernando Domeyko Perez	Santa Domingo, Şili	1995		
39	Herz Jesu Kilisesi Herz Jesu Kirche	Markus Allman, Amandus Sattler, Ludwig Wappner	Münih, Almanya	1996		
40	Heilig Kreuz Kilisesi Heilig Kreuz Kirche	Günter Behnisch- Manfred Sabatke	Stuttgard, Almanya	1996		
41	Roma 2000 Kilisesi Kirche Des Jahres 2000	Richard Meier and Partners	Roma, İtalya	1996- 2000		
42	Kilise Church	Architectur e Studio	Paris, Fransa	1997		

Tablo 1'in devamı

43	Hristiyan Pavyonu Kilisesi Pavillon Der Christlichen Kirchen	Gmp-Von Gerkan, Marg+Partner	Hamburg, Almanya	1997		
44	Johannes Kilisesi Cemaat Evi Gemeindezentrum Der Johannes Kirche	Trapez Architektur -Ulrike Hantschel-Dirk Landwehr	Hamburg, Almanya	1997		
45	Valleaceron Şapeli Capilla En Valleaceron Chapel	Sol Madridejos -Juan Carlos Sancho	Ciudad Real, İspanya	1997-2000		
46	Kilise Church	Jae Cha	Urubo, Bolivya	2000		
47	Papa II. John Paul Kültür Merkezi Pope John Paul II Cultural Center	Leo A. Daly	Washington, ABD	2001		
48	Şapel Chapel	Mecanoo	Roterdam, Hollanda	2001		

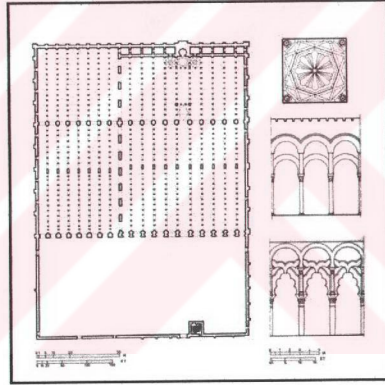
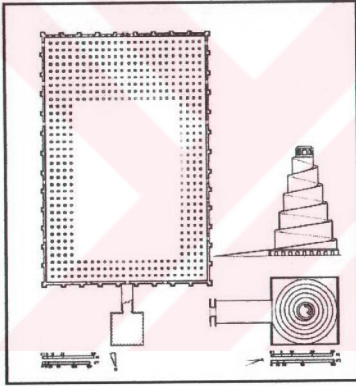
50	Hristiyan Işık Kilisesi Cathedral Of The Christ The Light	Santiago Calatrava	California, ABD	-		
----	--	-----------------------	--------------------	---	---	---

1.6.2.3. Cami yapıları

Cami yapılarının biçim ve inşa etme bakımından farklı coğrafyalarda farklı kurgulara sahip oldukları görülür (Grabar, 1998), (Şekil 33), (Şekil 34). Farklılık yaratan öğeler; iklim, coğrafya, toplum ve yapı gelenekleri olarak sıralanabilir. Bununla beraber yapı ve mekan sanatları, İslam sanatlarının bütünde bulunana ortak bir takım genel özellikleri barındırmaktadır. aynı ortak düşünceleri barındırmaktadır (Avani, 1997). Buna göre İslam Sanatı'nın dolayısıyla cami mimarisinin temel özellikleri aşağıda özetlenmiştir.

Camilerdeki mekansal özellikler; soyutlama, birlik/modüller, birbirini takip eden kombinasyonlar, tekrar, dinamizm, karmaşıklık olarak özetlenebilir (El-Faruki, 1999).

Şekil 33. Büyük Cami, Semarra, 848-852 (Stierlin 1983).

Şekil 34. Büyük Cami, Cordoba, İspanya, 785 (Stierlin 1983).

I. Soyutlama: Soyutlama, yapının inşa edilme aşamasında beş şekilde gerçekleştirilir.

- **Kaplama:** Buna göre bir binanın yapımında kullanılan ana malzemeler öne çıkarılmaz. Yapı inşa edildikten sonra yüzeyi çeşitli süsleme ve bezemelerle kaplanır (Nasr, 1992). Bu ise yaratılmış dünyanın soyutlanması ve denatüralize edilmesi için duyulan geniş kültürel istekle tam bir uyum içindedir (El-Faruki, 1999).

• **Malzemenin Değişime Uğraması:** Buna göre yapı malzemesinin dokuları, parçaları ve diğer tabii özellikleri yüzeylerini kaplayan sonsuz yapılar tarafından arka plana itilirler.

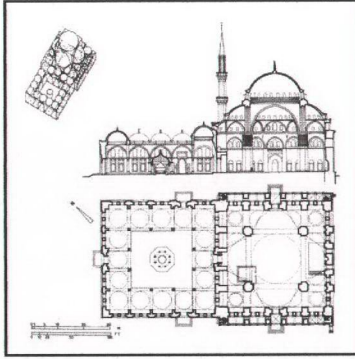
Kubbeler yapılmış oldukları tuğlaların, taşların veya betonun hacmini ve ağırlığını inkar eden genişlikte ve taş mukarnas biçim vermek gibi süslemeler kullanılarak inşa edilirler (El-Faruki, 1999).

• **Yapıların Değişime Uğraması:** Yapıları gizleme yoluyla ilgiyi dünyevi mahiyet ve özelliklerden uzaklaştırarak daha yüksek bir ifade ve anlam vermek için sanat eserine kazandırılan başka bir özelliktir. İslami sanat eserinin süslemeleri, ana biçimi gizleyerek onu yapıyla ilgili bir şekil değişimine uğratma rolünü benimser (El-Faruki, 1999).

• **İçeriğin Değişime Uğraması:** Bu, içeriğe ait katılımların yok edilmesi yoluyla mekanın kısıtlayan sınırlarını önemsiz hale getirdiği düşünülen bir işlemdir. Örneğin, kubbelerin ve çatıların ağırlığını görsel anlamda azaltmak bu şekilde değerlendirilebilir (El-Faruki, 1999).

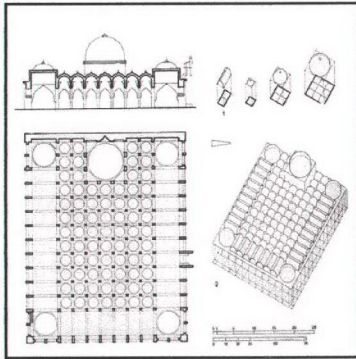
• **Fonksiyonun Belirsizliğinin Değişime Uğraması:** Bir mekan sadece bir tek kullanım için ayrılmamıştır. İslami anlamda herhangi bir insan faaliyeti için ayrı bir çevre oluşturmak üzere bir eğilim yoktur. Müslüman toplumunun hayatı aslında dini aktivitelerin dünyevi amaçlarla sürekli birbirine karışımıdır. Bu mekan sanatlarında da fark edilir (El-Faruki, 1999).

II. Birlik / Modüller: Mekan sanatları, küçük modüler parçaların bir birikimidir (Şekil 35). Örneğin İslami saray, önemli bir tek salon ya da taht odasına açılan bir odalar yığını değildir. Bunun yerine her açık avlunun bir çekirdek görevi görerek çevresindeki yardımcı odalarla bir avlu birimini oluşturduğu bir kombinasyondur (El-Faruki, 1999).

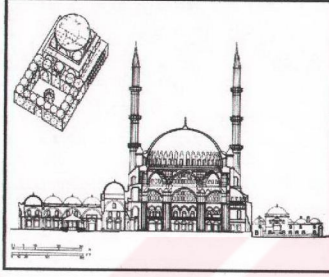
Şekil 35. Şehzade Camii, Mimar Sinan, İstanbul, Türkiye, 1544-48 (Stierlin 1983).

III. Birbirini Takip Eden Kombinasyonlar: Mekan sanatı birimleri birkaç seviyede daha büyük kombinasyonlar meydana getirmek üzere bir araya gelirler (Şekil 36). Örneğin cami ilk kombinasyon seviyesinde ard arda gelen kubbeli ünitelerden oluşabilir. Daha geniş bir seviyede bunlar kemerli bir avlu, yatakhane, cami, müze, medrese bölümlerinden oluşabilir. Her bölüm kendine yeterli bir ünite olarak kimliğini korurken, çevresindeki benzer veya farklı birimlerle bir araya gelerek daha büyük bir kimliğe de sahip olur (El-Faruki, 1999).

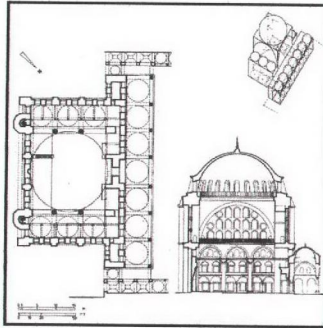
Şekil 36. Cuma Camii, Gulbarga, Güney Hindistan, 1367 (Stierlin 1983).

IV. Tekrar: Açık ya da kapalı alanlarda modüller, benzer veya farklı biçimler halinde birbirine ekli mekanlarda tekrar edilirler. Bu, İslami tasarımın simetrik yapısına, parçaların tek tek ele alınışı yerine yapıdaki bütüncül anlayışa katkıda bulunur (El-Faruki, 1999).

Şekil 37. Selimiye Camii, Mimar Sinan, Edirne, Türkiye, 1569-1575 (Stierlin 1983).

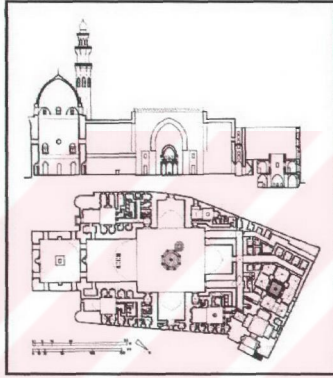
V. Dinamizm: İslami mekan sanatlarının herhangi bir eserinin kavranması onun mekan parçaları arasında hareket ederek, yani dinamik bir biçimde gerçekleştirilmelidir. Uzaktan tam bir izlenim ya da algı mümkün değildir. Tek bir estetik zirve noktası ve oraya doğru gelişen bir mekan kurgusu bulunmaz (El-Faruki, 1999).

Şekil 38. Mihrimah Sultan Camii, Mimar Sinan, Edirne, Türkiye, 1555 (Bşl. Tar.) (Stierlin 1983).

VI. Karmaşıklık

Her kombinasyon düzeyi üzerindeki modüller içsel farklılığı gözeten özerk bölümler sağlamalarına rağmen bu ayrılık, yapıların birbirlerinden tamamen soyutlanması yoluyla gerçekleştirilmez (Şekil 37). Tersine, geleneksel bir İslam şehrinde bitişik binalar, iç avlular tarafından hava ve güneş görmek için sağlanan açıklıklar hariç bütün ve karmaşık bir kütle oluşturur.

Şekil 39. Sultan Hasan Camii, Kahire, Mısır, 1356-61 (Stierlin 1983).

2. YAPILAN ÇALIŞMALAR

Yapılan çalışmalar bölümünde modern kilise yapılarında var olduğu ön görülen varlık mekan izlerinin neler olduğu ile ilgili analiz sürecine ilişkin araştırmalar yapılacaktır. Bu analiz beş adımdan oluşmaktadır.

Birinci adımda değerlendirmelere temel oluşturacak bir literatür çalışması ile ön araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar iki şekilde değerlendirilmiştir. Birinci olarak literatürde konu hakkında geçen verilerin taranması yoluyla çalışmanın temeli oluşturulmuş ve çalışmaya yön verilmiştir. İkinci olarak çalışmanın yürütülmesi sırasında kullanılacak olan örneklem grubu taranan yapılar arasından seçilmiştir.

İkinci adımda kilise yapılarının analizi sırasında kullanılacak yöntem tanıtılacak ve yöntemin uygulanacağı bir analiz formu oluşturulmuştur. Örnek yapılar tasarım/inşaat başlangıç tarihlerine göre oluşturulan kronolojik bir düzen içinde yerleştirilmiş ve bu düzen içinde incelenmiştir. Bununla birlikte ön görülen “yöntem” örnekler üzerinde uygulanmıştır. Yöntem ile, yapılardaki varlık/mimari mekan kodları tespit edilecektir. Buna göre esas olarak iki soruya cevap aranacaktır;

1. Geleneksel kilise yapılarındaki hangi mimari mekan öğeleri varlık mekan kodları olarak tanımlanmaktadır?

2. 20.yüzyıl kilise yapılarında varlık mekan kodları hangi mimari mekan kodları ile tanımlanmaktadır?

Üçüncü adımda yöntemle ilgili “Bulgular ve İrdeleme” notları değerlendirilmiştir. Mekan kodları belirlenen kilise yapıları arasında ortaklıkların olup olmadığı, modern dönem öncesi yapılarda işaret edilen varlık mekan kodlarının modern sonrası inşa edilen kilise mekanlarında sürdürülüp sürdürülmediği araştırılacaktır.

Dördüncü adımda “Sonuçlar” ortaya konmaktadır. Bununla birlikte çalışmanın ardıllarına katkısı değerlendirilecek ve “Öneriler” e yer verilecektir.

2.1. Literatür Çalışması

Literatür çalışması, kilise yapılarındaki varlık mekan ve mimari mekan araştırmasına temel oluşturacak bilginin toplanması ile ilgili ön araştırmalardır. Buna göre literatür çalışması iki aşamada yürütülmüştür;

- Veri toplama
- Örneklerin seçimi

2.1.1. Veri Toplama

Veri toplama aşamasında; kilise yapıları, varlık mekan ve mimari mekan ile ilgili kitap, dergi, tez, makale, bildiri, vb. birçok görsel ve yazılı kaynaktan yararlanılmıştır. Kaynaklardan elde edilen bu bilgiler, tezin kavramsal ağırlıklı “Genel Bilgiler” bölümünde değerlendirilmiş ve uygulama çalışmalarının yapıldığı analiz formunun oluşturulmasında kullanılmıştır.

2.1.2. Örneklerin Seçimi

Örneklerin seçimi iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada 1900-2001 yılları arasında çeşitli yayınlarda adı geçen kilise yapıları taranmış ve bir araya getirilmiştir. İkinci aşamada üzerinde inceleme çalışmalarının yapılacağı kilise yapıları saptanmıştır. Bu yapılar iki ayrı dönem olarak ele alınmaktadır;

- Modern öncesi dönem
- Modern dönem ve sonrası

Buna göre kilise yapılarında XX.yüzyılda başlayıp günümüze kadar devam eden biçimsel değişim ve çeşitliliğin bir süreklilik ifadesi olduğu düşünüldüğünde modern dönem ve sonrasında aynı başlık altında çözümlenmesi ön görülmektedir.

Modern öncesi; Erken Hıristiyanlık, Bizans dönemi, Romanesk, Gotik dönemler, Rönesans ve Barok ile XX.yüzyıla kadar devam eden zaman aralığını ifade etmektedir. Modern dönem öncesi inşa edilen kilise yapıları arasından saptanan örnekler, zamanını en fazla temsil ettiği düşünülen yapılar olarak değerlendirilmektedir.

Bu aşamada modern öncesi dönemi örnekleyen 8 adet yapı incelenmiştir. Bu yapılar ve kimlik bilgileri Tablo 2’de belirtilmiştir.

Tablo 2. Modern dönem öncesi inşa edilen kilise yapılarından mimari mekan-varlık mekan analizi için saptanan örnekler

NO	YAPI ADI	DÖNEM	MİMAR	YER	TARİH
1	Ayasofya Kilisesi	Bizans Dönemi	Tralles'li Anthemios ve Miletos'lu Isidoros	İstanbul, Türkiye	532-537
2	San Apollinare In Classe	Bizans Dönemi	-	Ravenna, İtalya	532-549
3	St. Etienne Kilisesi	Romanesk Dönem	-	Caen, Normandiya	1068 (Bşl. Tar.)
4	Notre Dame Katedrali	Gotik Dönem	-	Paris, Fransa	1163 (Bşl. Tar.)
5	Reims Katedrali	Gotik Dönem	-	Reims, Fransa	1211-1311
6	San Lorenzo Kilisesi	Rönesans	Brunelleschi	Floransa, İtalya	1419 (Bşl. Tar.)
7	Pazzi Şapeli	Rönesans	Brunelleschi	Floransa, İtalya	1429 (Bşl. Tar.)
8	San Carlo Alle Quattro Fontane	Barok Dönem	Borromini	Roma, İtalya	1638-1641

Modern dönem ve sonrasını ifade eden bir değerlendirme için 1900-2001 yılları arasında inşa edilen kilise yapıları kullanılmıştır. Modern dönem, XIX. yüzyılda gerçekleşen endüstri devrimi ile ortaya çıkmış ve XX. yüzyılın ilk yarısında yaygınlaşmıştır, (Demirkaya, 2003). Modern sonrası dönem ile 1970'lerden günümüze kadar olan zaman aralığı ifade edilmek istenmektedir. Buna göre örnekler, dönemin mimarlık yayınlarında en fazla adı geçen yapılar ve mimarları arasından seçilmiştir.

Modern dönem ve sonrasını örnekleyen 23 adet yapı incelenmiştir. Bu yapılar ve kimlik bilgileri Tablo 3'de belirtilmiştir.

Tablo 3. Modern dönem ve sonrası inşa edilen kilise yapılarından mimari mekan-varlık mekan analizi için saptanan örnekler

NO	YAPI ADI	MİMAR	YER	TARİH
1	Birlik Kilisesi Unity Temple	F. L. Wright	IL, ABD	1904-1906
2	Üniteryan Cemaat Evi Unitarian Meeting House	F. L. Wright	Wisconsin, ABD	1947-1951
3	Ronchamp Şapeli Notre Dame du Haut	Le Corbusier	Ronchamp, Fransa	1955
4	Birinci Üniteryan Kilisesi First Unitarian Church	Louis Kahn	New York, ABD	1959-1967
5	Riola Mahalle Kilisesi Riola Parish Church	Alvar Aalto	Riola, İtalya	1975
6	Kristal Katedral Chrystal Cathedral	Philip Johnson	California, ABD	1980
7	Myymaki Kilisesi ve Cemaat Evi Myymaki Kirche Und Gemeindezentrum	Juha Leiviska	Vantaa, Finlandiya	1984
8	Rokko Şapeli Chapel On Mount Rokko	Tadao Ando	Kobe, Japonya	1985-1986
9	Su Kilisesi Church on the Water	Tadao Ando	Kobe, Japonya	1986
10	Işık Kilisesi Church of Light	Tadao Ando	Osaka, Japonya	1988-1989
11	St. Maria Kilisesi St. Maria Church	Alvaro Siza- Rolando Torgo	Marco de Canavezes	1990-1996
12	St. Maria Şapeli Kapelle St. Maria Degli Angeli	Mario Botta- Enzo Cucchi	Tamaro Dağı, İsviçre	1990-1996
13	Kilise Church	Philip Harmer	Melbourne, Avustralya	1993

Tablo 3'ün devamı

14	Protestan Kilisesi ve Manastırı Evangelische Kirche Klosterneuburg	Heinz Tesar	Österreich, Almanya	1994
15	Evry Katedrali Evry Cathedral	Mario Botta	Essonne, Fransa	1994
16	St. Ignatius Şapeli Chapelle Saint-Ignace	Steven Holl	Seattle, ABD	1994-1997
17	Pilgrimage Kilisesi (Pilgrimage Church)	Renzo Piano	San Giovanni Rotondo (Foggia), İtalya	1995-2004
18	Kağıt Kilise Paper Church	Shigeru Ban	Kobe, Japonya	1995
19	St. Maria Kilisesi Santa Maria De Las Brisas	Fernando Domeyko Perez	Santa Domingo, Şili	1995
20	Roma 2000 Kilisesi Kirche Des Jahres 2000	Richard Meier & Partners	Roma, İtalya	1996-2000
21	Papa II. John Paul Kültür Merkezi Pope John Paul II Cultural Center	Leo A. Daly	Washington, ABD	2001
22	Şapel Chapel	Mecanoo	Rotterdam, Hollanda	2001
23	Hıristiyan Işık Kilisesi Cathedral Of The Christ The Light	Santiago Calatrava	California, ABD	-

Çalışmada incelenmek üzere yukarıda belirtilen iki döneme ait toplam 31 adet kilise yapısı incelenmiştir. Bunlardan 8 tanesi modern öncesi dönem, 23'ü modern dönem ve sonrası içinden seçilmiştir. Modern öncesi dönemleri örnekleyen San Apollinare In Classe, St. Etienne Kilisesi, Notre Dame Katedrali, Reims Katedralini ortaya çıkaran mimarlar hakkında bilgi bulunmamaktadır. Modern sonrası örnekleyen yapılar arasında bulunan Pilgrimage Kilisesi (Mimar: Renzo Piano, 1995) yapım, Hıristiyan Işık Kilisesi (Mimar: Santiago Calatrava) ise proje aşamasındadır.

İncelemede kullanılan bu 31 yapı, Tablo 2 ve Tablo 3'te adı geçen toplam 23 farklı mimarın tasarımlarının sayısını vermektedir. Buna göre incelemede bazı mimarların birden fazla yapısı değerlendirmeye alınmıştır.

Kaynak yapıların incelenmesinde kronolojik bir sıra takip edilmiştir.

2.2. Kavramsal Tanımlamalar

Mimari bir yapıtı incelerken farklı görme kurallarından yararlanmak mümkündür. Altan (1992), bu kuralları üç ana başlık altında sınıflandırır. Bunlardan birincisi olan streoskopik görüş, retinanın hassaslığı ve irisin aydınlatma seviyesine uyumu, görüş açısı ve hassaslığı gibi fizyolojik esastır.

İkinci grup teoriler genetik ve antropoloji kaynaklı algı üzerinde çalışılmaktadır.

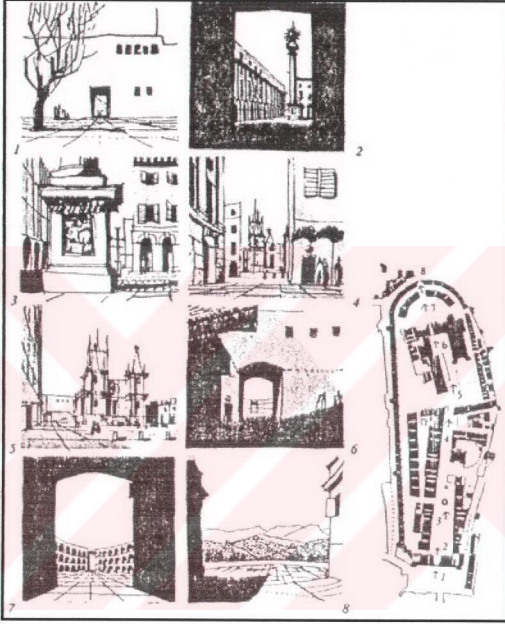
Üçüncü grup teoriler ise algılama psikolojisinden kaynaklı kurallardan ve özellikle "Gestalt" (Koffka, 1963) biçim teorisinden bahsetmektedirler. Buna göre "Mimarlık ve grafik sanatlarda uygulama bulabilen algılama psikolojisinin bazı esaslarıdır. Bu esaslar spekülatif olmaktan çok görme üzerine yapılan ampirik deneylerden kaynaklanmaktadır. Sonuçlar, zevk ve stil kavramlarından daha kalıcı olabilen olayları ortaya çıkarmaktadır. Gestalt kuralları gözün görsel alandaki bazı elemanları 'bütün' veya 'benzer' olarak gruplandırma eğilimini göstermişlerdir: simetri, yön, tekrar, kapalılık, yakınlık, benzerlik faktörleri bir çevredeki uygunluk ve uygunsuzluk durumumuzu etkileyen faktörlerdir" (Altan 1992).

Buna göre çalışmada mimari yapıtı çeşitli açılardan yorumlayabildiği öne sürülen ontolojik bir değerlendirme ön görülmektedir. Yöntem, Schulz'un Gestalt algı psikolojisine bağlı olarak oluşturduğu varlık mekan ve mimari mekan kavramlaştırmalarından yola çıkılarak oluşturulmuştur. Buna göre varlık mekan ve mimari mekan kavramlarına değinmek gerekmektedir.

2.2.1. Varlık Mekan Kavramı

Varlık mekan, insanın çevre algısının zihninde şekillendirdiği bir sistemi veya görüntüsü olarak tanımlanır. Algıya bağlı gelişen psikolojik bir kavram olarak da değerlendirilebilir. Buna göre insanın zihninde çocukluktan itibaren dünya yapısı ile ilgili fikirler oluşmaya başlar. Çocuk, kararlı ve değişken nesnelere ayırt etmeyi, eskiyi referans

olarak kullanmayı öğrenir ve nesneleri kademeli olarak zaman ve mekan bütünlüğü içinde yerleştirir. Öyle ki nesneler ve onların içinde yer aldığı evren, kişisel hareketlerin bir uzantısı değil, bütünün birer parçasıdır, (Schulz, 1971), (Şekil 38).

Şekil 40. Cullen'in Ardışık Görüşle Sokak İçindeki Bireyin Perspektifinden Algılanan Varlık Mekan Gösterimi (Çakmaklı, 1992).

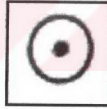
Schulz'un mimari mekanın elemanları, Gestalt algı psikolojisi ile ilgili "yaklaşım", "süreklilik" ve "kapalılık" (Lang, 1987) kavramları etrafında şekillenir. Gestalt'in "yaklaşım" kavramı mimari mekanda; "yer ve düğüm noktası", "süreklilik" kavramı; "yön ve yol", "kapalılık" ise "bölge ve mahalle" olarak katılaştırılmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. Gestalt kavramları ile varlık mekan elemanları ilişkisi

GESTALT KAVRAMLARI		VARLIK MEKAN ELEMANLARI
Yaklaşım (Proximity)	→	Merkez ve Yer (Center and Place)
Süreklilik (Continuity)	→	Yön ve yol (Direction and Path)
Kapalılık (Enclosure)	→	Alan ve Bölge (Area and domain)

2.2.1.1. Merkez ve Yer

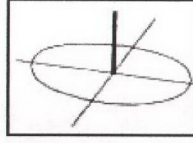
Her insanın kişisel dünyasının bir merkezi vardır (Şekil 39). Bu merkez önceleri “yuva” olarak şekillenirken, bireyin hareketlerinin farklılaşıp çoğaldığı büyüme süresince yuva, yeni merkezler ile tamamlanmaya çalışılır. Örneğin aktivitelerin gerçekleştirildiği yerler, arkadaş ortamları, vb. sosyal etkileşim alanları, gelişim süresince oluşturulan yeni merkezler arasında gösterilebilir (Schulz, 1971).

Şekil 41. Schulz'un varlık mekan tanımlamalarında “merkez” kavramının şematik ifadesi (Schulz, 1971).

2.2.1.2. Yön ve Yol

Her yeri tanımlayan belirli yönler söz konusudur (Şekil 40). Öyle ki günlük hayatta sıkça kullanılan yukarı-aşağı, ön-arka, sağ-sol terimleri, insan ve ilişki halinde olduğu çevresi arasındaki farklı uzanımları örnekleyen tanımlamalardır. Bu bağlamda düşey doğrultu; yukarı tırmanma ya da düşüşü ifade eder. Cennet ve cehennem kavramlaştırmaları, bu düşey doğrultu üzerinde kuruludur.

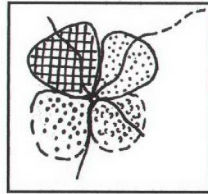
Şekil 42. Schulz'un varlık mekan tanımlamalarında "yatay ve düşey yön" kavramlarının şematik ifadesi (Schulz, 1971).

Düşey mekanın kutsal boyutları, günlük hayattan "daha fazla" ya da "daha az" bir gerçekliğe doğru giden bir "yol"u temsil eder. Yatay doğrultular ise insan hareketlerinin katı dünyasını göstermektedir. Bu nedenle insanın varlık mekanının en basit modeli, düşey bir eksen tarafından delinen yatay bir düzlemdir. Fakat insan, düzlem üzerinde kendi varlık mekanına daha özel bir yapı özelliği veren yolları seçer ve yaratır. Yol, insan varlığının temel bir niteliğini temsil eder (Schulz, 1971).

Varlık mekanın yönleri, sadece insanın hareketleriyle tayin edilmez. Doğada nitel farklılıkları işaret eden doğrultuları içerir. Örneğin Hıristiyan inancında güneşin doğuş yönü aynı zamanda hayatın kaynağıdır ve Kiliseler daima doğuya doğru döndürülürler. Güneşin batış yönü ise ölümün dehşetiyle doludur.

2.2.1.3. Alan ve Bölge

Yollar, insanın çevresini alanlara (area) ayırır (Şekil 41). Bu nitel olarak tanımlanmış alanlar "bölge" (domain) olarak adlandırılıyor.

Şekil 43. Schulz'un varlık mekan tanımlamalarında "alan ve bölge" kavramlarının şematik ifadesi (Schulz, 1971).

Bölge, varlık mekan içinde birleştirici bir işleme sahiptir. Çevresel görüntünün bağdaşık bir ifadesidir. Örneğin ülke veya dünya bağlamında düşünüldüğünde ilk aşamada okyanuslar, çöller, dağlar, göller gibi doğal alanlar bölgeleri tanımlamaktadır. Fakat bölge, doğal sınırlarla olduğu kadar politik, ekonomik, sosyal vb. koşullar ya da özel insan davranışlarıyla da tanımlanabilir (Schulz, 1971).

2.2.2. Mimari Mekan Kavramı

Mimari mekan, insan ve çevresi arasında dilek ve ihtiyaçları doğrultusunda gelişen etkileşimin somut fiziksel bir yansımasıdır. Başka bir deyişle varlık mekanın katı-somut bir ifadesidir.

İnsanın mimari mekanla olan ilişkisi varlıksal köklere sahiptir. Bu yapı bir taraftan kendini kişisel bir şemaya tamamlamaya çalışırken diğer taraftan bu şemayı mimari mekana dönüştürmeye uğraşır. Mimari mekan insanın zihnindeki varlık mekanının gelişimine yardımcı olur, farklı birçok bireysel dünyayı içeren kamusal bir varlık mekanını katılaştırır. Bu çerçeve içerisinde bir mimari mekan fikri çevresinden kopuk bir parça yapıdan çok varlık-mekan bütünlüğü içindeki bu kurgusuyla değerlendirilmelidir (Schulz, 1971).

Schulz'un mimari mekan elemanları, Gestalt algı psikolojisi ile ilgili "yaklaşım", "süreklilik" ve "kapalılık" kavramları etrafında şekillenir. Gestalt'ın "yaklaşım" kavramı mimari mekanda; "yer ve düğüm noktası", "süreklilik" kavramı; "yön ve yol", "kapalılık" ise "bölge ve mahalle" olarak katılaştırılır (Tablo 5).

Tablo 5. Gestalt kavramları ile mimari mekan elemanları ilişkisi

GESTALT KAVRAMLARI		MİMARİ MEKAN ELEMANLARI
Yaklaşım (Proximity)	→	Yer ve Düğüm Noktası (Place and Node)
Süreklilik (Continuity)	→	Yol ve Aks (Path and Axis)
Kapalılık (Enclosure)	→	Bölge ve Mahalle (Domain and District)

2.2.2.1. Yer ve Dügüm Noktası

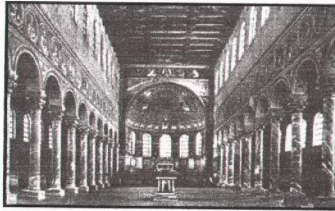
Mimarlıktaki somut ifadelere döndüğünde piramitler, mutlak gücün kesin varlığını barındırmalarından ötürü merkezsel bir konuma sahiptirler. Daha sonraki dönemlerde Atina'daki Akropolis'in düşey bir aks vasıtasıyla çevresinden yalıtımı yoluyla merkezleştirildiği görülür (Schulz, 1971).

Şekil 44. Akropolis, Atina, MÖ 5.yy (Schulz, 1971).

2.2.2.2. Yol ve Aks

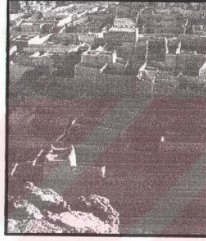
Yol kimlikli bir yapıya sahiptir. somut ifadesiyle yol ve ona göre daha soyut bir yapı barındıran aks düşey ve yatay bileşenlere sahiptir. Aks, bir dizi elamanı birleştiren sembolik bir doğrultuyu temsil eder (Özek, 1980). Örneğin erken Hıristiyanlık kiliselerinde apsisteki altara doğru yönelen kutsal bir yol teması ön plana çıkar. Burada yol, kiliseye girişte hayatın başlangıcını ve altarda ise sonunu ifade etmektedir. Kutsal yol teması en parlak yorumunu gotik katedralde bulmuştur (Schulz, 1971).

Şekil 45. St. Apollinare in Classe, Ravenna, MS 6. yy (Schulz, 1971).

2.2.2.3. Bölge ve Mahalle

Mahalle, karakteristik küme oluşumuna dayalı bir yaklaşımı ön görür. Karakteristik küme; doku, mekan, biçim, detay, sembol, bina tipi, kullanım, aktivite, kullanıcılar, topoğrafyanın sonsuz çeşitliliğinden oluşabilen birliktelikler sergiler. Sınır ve doku, mahalle oluşumunu tanılayıcı ve kuvvetlendirici temel özelliklerdir.

Şekil 46. Somali Köyü (Schulz, 1971).

Sonuç olarak mekan iki boyutlu olarak değerlendirilebilir. Bunlardan birincisi; insanın önceki çevre deneyimlerinden o mekana dair hatırlatmalar sunan “varlık” boyutudur. İkincisi ise mekanın görünen katı-somut yapısını oluşturan “mimari” dir. Varlık mekan, mimari mekanın oluşumunu bir alt bilgi sistemiyle temellendirir. Varlık mekanın mimari mekanla örtüşmediği durumlarda ise insan kendini o mekanda rahat hissetmeyecektir.

Buna göre aşağıda oluşturulan tabloda varlık mekan ve mimari mekan kavramlarının ilişkisi verilmektedir (Tablo 6).

Tablo 6. Varlık mekan elemanları ile mimari mekan elemanlarını ilişkilendiren Gestalt kavramları

VARLIK MEKAN ELEMANLARI	GESTALT PSİKOLOJİSİNE BAĞLI GELİŞTİRİLEN MEKAN KAVRAMLARI	MİMARİ MEKAN ELEMANLARI
Merkez ve Yer (Center and Place)	Yaklaşım-Merkez-Kapalılık	Yer ve Düğüm Noktası (Place and Node)
Yön ve yol (Direction and Path)	Yön-Sirkülasyon-Aks	Yol ve Aks (Path and Axis)
Alan ve Bölge (Area and domain)	Bölge-Kullanım	Bölge ve Mahalle (Domain and District)

2.3. Analiz Formunun Oluşturulması

Bu çalışmada açıklanan yöntem ışığında oluşturulan analiz tablosu, mimari mekan elemanları ve varlık mekan elemanlarını tanımlayan iki ana bölümden oluşmaktadır;

1. Mimari mekan elemanları
2. Varlık mekan elemanları

Mimari mekanın elemanlarını tanımlayan birinci bölüm, kendi içinde alt başlıklara sahip olan dört ana başlık etrafında değerlendirilir;

- Bağlam
- Mekan
- Cephele
- Konstrüksiyon

Bu kavramların toplamı yapıdaki mimari mekan algısını tanımlamaktadır.

Analiz işlemi sırasında yapıda mimari mekan elemanlarını ifade eden bu bölümler o yapıya ait fotoğraf ve çizim anlatımlarıyla desteklenmiştir.

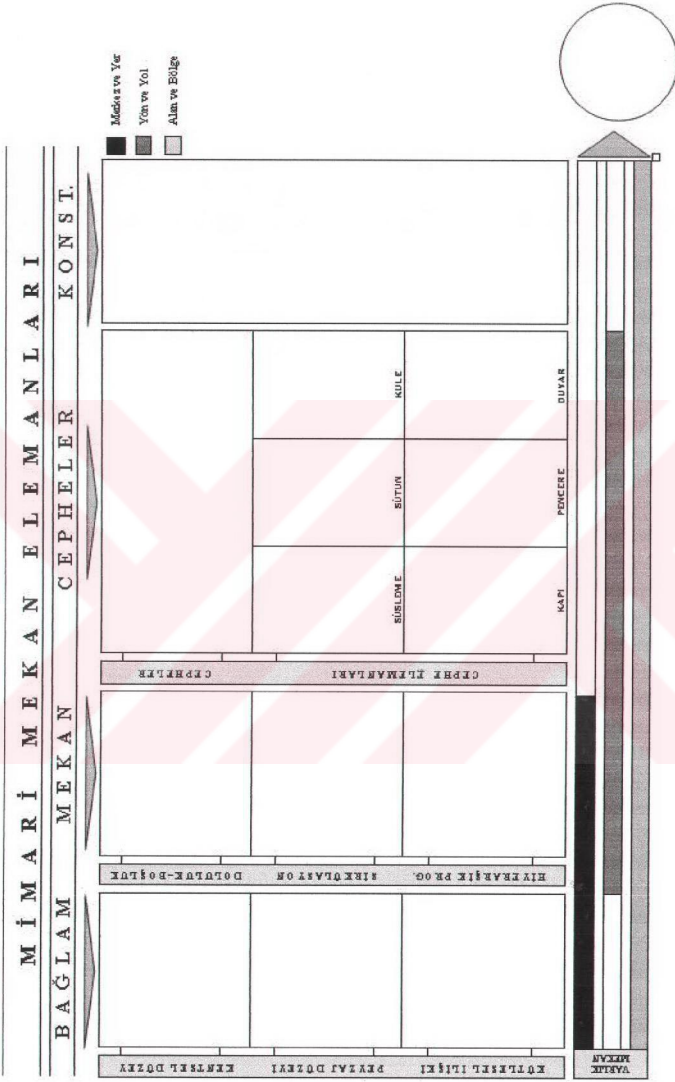
Analizi yapılan yapıda varlık mekan elemanları olarak gösterilen ikinci kısım çizgisel olarak ifade edilen bir grafik ile tanımlanmaktadır. Grafik üç kademededen oluşmaktadır;

- Merkez ve Yer
- Yön ve Yol
- Alan ve Bölge

Kavramlar, Schulz'un varlık mekan çerçevesini ifade etmektedir.

Buna göre Şekil 47'de kavramlara bağlı olarak incelemelerin yapılacağı örnek bir analiz formu verilmiştir. Tabloda mimari mekan ve varlık mekan elemanlarını oluşturan kavramlar aşağıda sırasıyla açıklanmaktadır.

Şekil 47. Varlık mekan ve mimari mekan kavramlarına bağlı olarak incelemelerin yapılacağı örnek analiz formu

2.3.1. Mimari Mekan Elemanları

Mimari mekanın öğeleri; bağlam, mekan, cepheler, konstrüksiyon olmak üzere dört ana başlık halinde değerlendirilmektedir. Başlıklar, incelenecek yapıdaki mimari mekan değerlendirmelerinin yapılmasına olanak sağlayacaktır.

2.3.1.1. Bağlam

Schulz (1971), mimari bir yapının incelenmesinde öncelikli olarak yapı ve bulunduğu çevre ile kurduğu ilişkiye dikkat çekmektedir. Buna göre bağlam, yapının çevre içindeki şekillenişini, çevreye göre konumunu vermektedir. İncelenecek yapının çevresi ile olan ilişkileri, alana yerleşim, yerleştiği alan içindeki kütle algısı, yapıya yaklaşım yönleri ve özellikleri üç ana başlık halinde değerlendirilmektedir;

- Kentsel düzey
- Peyzaj düzeyi
- Kütleli ilişki

2.3.1.1.1. Kentsel Düzey

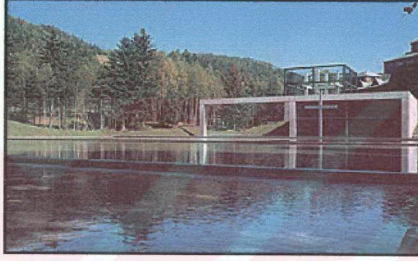
Kentsel düzey yapıyı kentsel ölçekte çevresiyle ilişkilendirmektedir. Yapının yakın çevresi ile olan ilişkisi; araziye oturumu (düşey ya da yatay) cadde-sokak-bahçe bağlantıları, yapıya yaklaşım ve yönleri, değerlendirmeye alınmaktadır.

Şekil 48. Roma 2000 Kilisesi (Millenium Church), Richard Meier, Roma, İtalya, 1996-2000 (URL-12, 2004).

2.3.1.1.2. Peyzaj Düzeyi

Peyzaj düzeyi, yapıya doğru akan hareketin toplandığı ve yapıdan geleni dağıtan yapı dış mekanı olarak tanımlanmıştır. Çevresel verilerin yapısal düzeyde nasıl kullanıldığı ile ilgili bir değerlendirme sunar. Örneğin Su Kilisesi'nde (Mimar Tadao Ando, 1986) yapı, suni bir havuz içine yerleştirilmiştir (Ekincioglu, 2000). Apsid yönü saydam bir pencereyle örtüldüğünde dışarıda olduğu kadar içeride de suyun etkisi artmaktadır.

Şekil 49. Su Kilisesi (Church On Water), Tadao Ando, Kobe, Japonya, 1986 (URL-13, 2004).

2.3.1.1.3. Kütleli İlişki

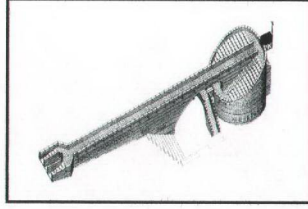
Kütle, yapının bulunduğu çevre içindeki üç boyutlu ifadesi olarak değerlendirilmektedir. Mekana düşey ve yatay düzlemlerde sınırlar koymak üzere belirlenir. Bunlar yatayda döşeme ve tavan yüzeyleriyle sağlanırken düşeyde duvar yüzleri kütleli ortama çıkışında etkilidir.

Kandil (1992), Tadao Ando'nun Mekan Anlayışı'nı irdelediği bir makalesinde biçim ve geometriye dair şu ifadeleri kullanıyor: "Biçim ve yüzeylerin netliği, betonun kullanış tarzı geometrinin etkisini arttırmaktadır. Buna iç mekandaki ışık oyunları katılınca etki daha da artmaktadır". Buna göre yapının kütleli ilişkileri irdelenirken ilk aşamada yüzey (renk, doku, vb.), malzeme ve ışık-gölge özelliklerine dikkat edilmelidir.

Bir kütleli belirleyen komşu yüzeyler aynı yüzey niteliğinde ele alınmışlarsa iki yüzey arasındaki açığı bağli olmaksızın bir süreklilik algısı oluşur ve kütle yoğunluğu artar.

Yüzeylerin ele alınışı farklılık gösteriyorsa süreklilik kaybolur ve kütle yoğunluğu azalır (Altan 1992).

Şekil 50. St. Maria Şapeli (Church On Tamaro Mount), Mario Botta ve Enzo Cucchi, Tamaro Dağı, İsviçre, 1990-1996 (Architektur Wettbewerbe, 1998).

2.3.1.2. Mekan

Schulz (1971), mekanı yapının tüm biçim ve işlev özelliklerini coğrafya, iklim, toplumsal yaşantı ve alışkanlıklar, zaman, vb. birçok etkene bağlı olarak kapsayan bir üst algı ve semboller sistemi ile tanımlıyor.

Usta (1994), mimarlıkta mekanı diğer sanatlarda olduğundan farklı olarak asal öğe olarak tanımlarken bunun nedenini içinde insan barındırabilme özelliğine bağlıyor.

Buna göre analiz işlemi sırasında yapının mekân özellikleri üç ana başlık halinde değerlendirilmektedir;

- Doluluk-Boşluk
- Sirkülasyon
- Hiyerarşik program

2.3.1.2.1. Doluluk-Boşluk

Yapı, belirli bir fiziksel mekânın etrafının çevrilmesiyle oluşur. Buradan yola çıkıldığında yapıyı tanımlayan iki tip mekân ortaya çıkar. Bunlardan birincisi mekânı sınırlandıran yüzeylerin dışında kalan bir dış mekân, diğeri ise yüzeylerin çevrelemesiyle oluşan iç mekândır. İç mekânı tanımlanmasında doğrudan etkili olan elemanlardan bir tanesi doluluk-boşluk kavramıdır.

Örneğin boşluk-doluluk, Gotik katedralde coşkuyla yükselen duvarlar arasında veya Rönesans kilisesinin aklı esas alan dingin kubbesi altında farklı algılamalar doğurmaktadır.

Doluluk-boşluk ile incelenecek yapının iç mekanını tanımlı kılan fotoğraflara yer verilmiştir.

Şekil 51. Ayasofya Kilisesi (Hagia Sophia), Tralles’li Anthemios ve Miletos’lu Isidoros, İstanbul, Türkiye, 532-537 (Norwich, 1991).

2.3.1.2.2. Sirkülasyon

“Sirkülasyon yani dolaşım yolu, bina mekanlarını ya da türlü iç ve dış mekan dizinlerini birbirine bağlayan algısal bir bağ olarak nitelendirilebilir. Binanın dolaşım sisteminin ana bileşenleri, bireyi binanın girişinden alarak gidilecek mekana kadar götüren koridorlar, balkonlar, galeriler, merdivenler, rampalar ve odalardır” (Ching, 2002). Sirkülasyon tüm yapılarda bu hareketli bileşenlerin yardımıyla oluşturulmuştur (Clark, Pause, 1996).

İncelemede yapının dışından hareketin gerçekleştiği bölgeye doğru gelişen dolaşım değerlendirilecektir.

Şekil 52. Reims Katedrali (Reims Cathedral), Reims, Fransa, 1211-1311 (URL-14, 2004).

2.3.1.2.3. Hiyerarşik Program

Usta (1994), hiyerarşiyi mimari form ve elemanların organizasyonunda işlevsel, biçimsel ve sembolik rollerin önem sırasına göre düzenlenmesi ve kompozisyonun tümüne yansıtılması olarak tanımlıyor. Çalışmada hiyerarşik program ile mekan içerisindeki donatım elemanları, nitelik, yoğunluk, görünüm ve farklılaşmaları ile bunların yapı içindeki konumlandırılışından bahsedilmektedir.

Buna göre incelenecek yapıda dini ayinin gerçekleşmesinde etkili olan donatılar değerlendirmeye alınacaktır.

Şekil 53. Şapel (Chapel), Mecanoo, Rotterdam, Hollanda, 2001 (URL-15, 2004).

2.3.1.3. Cepheler

Cepheler binanın iç-dış ilişkisini kuran düşey düzlemdeki sınır öğeleridir. Bu düzlemler aracılığıyla üçüncü boyut etkisi yaratılmakta ve formun yüksekliği belirlenmektedir (Vural, 2000). Sınırlama yoluyla kütlelerin yer ile olan ilişkisini kuvvetlendirilir ve yere anlam kazandırılır. Bu bir başka yönden ele alındığında çevreleme ve korunmuşluk duygularının ortaya çıkışına yardımcı olur.

Buna göre saptanan yapıların incelenmesinde kullanılan mimari mekan elemanlarından biri “cephe” olarak belirlenmiştir. Bu bölüm iki başlık altında değerlendirilmektedir;

- Cepheler
- Cephe elemanları

2.3.1.3.1. Cepheler

Cepheler, sınır koyma yoluyla mekanı tanımlayan, belirginleştiren elemanlardır. Cepheyi sınırlayan elemanların biçimlenişine göre mekanın geometrisi oluşur (Clark, Pause, 1996).

Buna göre inceleme formunda yapının çeşitli cephelerden alınmış fotoğraflarına yer verilmiştir. Cepheler düz, eğik, kırık, dışbükey, içbükey gibi geometrik olarak ifade edilen sınır özelliklerine göre değerlendirilecektir.

Şekil 54. Ronşamp Şapeli (Ronchamp Chapel), Le Corbusier, Ronchamp, Fransa, 1955 (URL-16, 2004).

Bu bölüm iki başlık altında değerlendirilmektedir. Bunlardan birincisi yapıya ait cephelerin yer aldığı cepheler bölümüdür. İkincisi ise cephe elemanlarını tanımlayan kısımdır.

Yapı, dış mekan ve iç mekan arasında sınır koymak üzere iklimsel koşullar, denetimsiz giriş-çıkışlar ve gürültüye karşı bir denetim oluşturur.

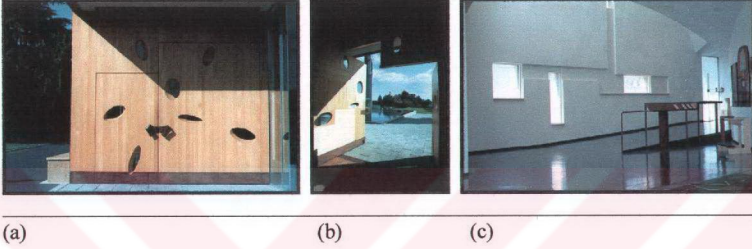
2.3.1.3.2. Cephe Elemanları

Cephe elemanları yapının tanımında etkili olan altı başlık etrafında değerlendirilmektedir;

- Pencere
- Kapı
- Duvar
- Sisleme
- Sütun

- Sembol vb.

Bunlardan pencere, kapı, duvar olarak belirlenen başlıklar, yapıda cephelyi tanımlayan temel birimlerdir. Süsleme, sütun, sembol başlıklarına cephede tercihe göre yer verilmektedir. Yapı inceleme formunda pencere, kapı, duvar ile belirlenen başlıklar sabit kalırken süsleme, sütun ve sembol ile belirlenen başlıklar değişebilmesi ön görülür.

Şekil 55. St. Ignatius Şapeli (Chapelle Saint-Ignace) giriş cephesi (a) (URL-17, 2004), kapı elemanı (b) (URL-18, 2004), duvar elemanı (c) (URL-19, 2004), Steven Holl, Seattle, ABD, 1994-1997

Cephe elemanları yapının tasarımında etkili olan altı ana başlık etrafında değerlendirilmektedir. Bunlar; pencere, kapı, duvar, sütun, süsleme, vb. olarak belirtilmektedir. Buna göre değerlendirme yapımında etkin olan başlıklar etrafında yapılmıştır.

2.3.1.4. Konstrüksiyon

Seçilen yapıların incelenmesinde kullanılan mimari mekan elamanlarından biri de “konstrüksiyon” olarak belirlenmiştir. Konstrüksiyon, modern öncesi, modern/sonrası dönem kilise yapılarında biçimsel kurguyu etkileyen önemli bir özellik olarak ortaya çıkar. Buna göre topoğrafik, iklimsel, sosyal, ekonomik ve politik, teknik, vb. koşullara bağlı olarak değişen malzeme, strüktür ve konstrüksiyon özelliklerini açıklayıcı fotoğraflara yer verilecektir.

Şekil 56. Riola mahalle Kilisesi (Riola Parish Church), Alvar Aalto, Riola, İtalya, 1975 (URL-20, 2004).

2.3.2. Varlık Mekan Elemanları

Mimari mekanda yapılan değerlendirmeler sonucunda yapının varlık mekanını açıklayıcı çizgisel bir grafik kullanılmıştır. Grafik, Schulz'un (1971) varlık mekan düşüncesini oluşturan açıklayıcı üç kavramı bir araya getirmektedir;

- Merkez ve yer,
- Yön ve yol
- Alan ve bölge

Buna göre mimari mekan elemanları olarak gösterilen bağlam, mekan, cepheler ve konstrüksiyon başlıklardan varlık mekan elemanları ile benzerlik gösterdiği kademe işaretlenecektir.

2.4. Yöntemin Uygulanması (EKLER Bölümü)

Yöntemin uygulanması ile esas olarak iki sorunun cevabı aranmaktadır:

1. Geleneksel kilise yapılarındaki hangi mimari mekan öğeleri varlık mekan kodları olarak tanımlanmaktadır?
2. Kilise yapılarında varlık mekan kodları hangi mimari mekan kodları ile tanımlanmaktadır?

Buna göre birinci soruyu cevaplandırmak amacıyla modern öncesi dönemleri örnekleyen 8 adet yapı incelenmiştir. Bunlar; San Apollinare in Classe (Ek Tablo 1), Aya Sofya (Ek Tablo 2), St. Etienne Kilisesi (Ek Tablo 3), Notre Dame Katedrali (Ek Tablo 4), Reims Katedrali (Ek Tablo 5), Pazzi Şapeli (Ek Tablo 6), San Lorenzo Kilisesi (Ek Tablo 7), San Carlo Alle Quattro Fontane (Ek Tablo 8) olarak belirlenmiştir. Yapılar ile

ilgili varlık mekan kodlarına ulaşımak istenmektedir. *Varlık mekan kodları*; bağlam, mekan, cepheler ve konstrüksiyon başlıklarıyla tanımlı analiz formunda değerlendirilecektir.

İkinci aşamada modern/sonrası dönemi örnekleyen 23 adet yapı incelenmiştir. Bunlar ; *Birlik Kilisesi*, F. L. Wright (Ek Tablo 9); *Üniteryan Cemaat Evi*, F. L. Wright (Ek Tablo 10); *Ronchamp Şapeli*, Le Corbusier (Ek Tablo 11); *Birinci Üniteryan Kilisesi*, Louis Kahn (Ek Tablo 12); *Riola Mahalle Kilisesi*, Alvar Aalto (Ek Tablo 13); *Kristal Katedral*, Philip Johnson (Ek Tablo 14); *Myymaki Kilisesi ve Cemaat Evi*, Juha Leiviska (Ek Tablo 15); *Rokko Şapeli*, Tadao Ando (Ek Tablo 16); *Su Kilisesi*, Tadao Ando (Ek Tablo 17); *Işık Kilisesi*, Tadao Ando (Ek Tablo 18); *St. Maria Kilisesi*, Alvaro Siza-Rolando Torgo (Ek Tablo 19); *St. Maria Şapeli*, Mario Botta-Enzo Cucchi (Ek Tablo 20); *Kilise*, Philip Harmer; *Protestan Kilisesi ve Manastırı* (Ek Tablo 21); *Protestan Kilisesi ve Manastırı*, Heinz Tesar (Ek Tablo 22); *Evry Katedrali*, Mario Botta (Ek Tablo 23); *St. Ignatius Şapeli*, Steven Holl (Ek Tablo 24); *Pilgrimage Kilisesi*, Renzo Piano (Ek Tablo 25); *Kağıt Kilise*, Shigeru Ban (Ek Tablo 26); *St. Maria Kilisesi*, Fernando Domeyko Perez (Ek Tablo 27); *Roma 2000 Kilisesi*, Richard Meier and Partners (Ek Tablo 28); *Papa II. John Paul Kültür Merkezi*, Leo A. Daly (Ek Tablo 29); *Şapeli*, Mecanoo (Ek Tablo 30); *Hristiyan Işık Kilisesi*, Santiago Calatrava (Ek Tablo 31) olarak belirlenmiştir.

Modern yapılarıdaki mimari mekan elemanlarının değerlendirilmesi ile geleneksel kilise yapılarındaki varlık mekan kodlarının izi sürülecektir. *Mimari mekan elemanları*; bağlam, mekan, cepheler ve konstrüksiyon başlıklarıyla tanımlı analiz formunda saptanacaktır. Buna göre varlık mekan kodlarının hangi mimari mekan elemanlarını sağladığı çizgisel grafikte işaretlenecektir.

3. BULGULAR VE İRDELEME

Çalışmada varlık mekan ve mimari mekan analizi gerçekleştirilen 31 yapı seçilmiştir (Ek Tablo 1,2,3,...31). Bunlardan 8'i modern öncesi dönemde 23'ü ise modern sonrası dönemde yer almaktadır.

Modern öncesi ile Erken Hıristiyanlık, Bizans dönemi, Romanesk, Gotik dönemler, Rönesans ve Barok ile XX. yüzyıla kadar devam eden zaman aralığı ifade edilmektedir. Yaklaşık 1900 yıllık bir zaman dilimini kapsayan bu aralıkta 8 adet yapı incelenmiştir. Modern öncesi kilise yapılarının bünyesinde barındırdığı ve modern/sonrası kilise yapılarına aktarmış olduğu düşünülen kabullerin oluşmasında etken olan varlık kodları belirlenecektir. Buna göre modern kilise yapılarında varlık mekan ve mimari mekan değerlendirmeleri yapıldığında nispeten görelî bir tutum içine girilmiştir. Öyle ki modern öncesi kilise yapıları ancak günümüze aktarılan sınırlı görsel ve yazılı bilgiler ile değerlendirilmektedir.

Modern sonrası ile XX.yüzyılın başlangıcından günümüze kadar devam eden bir zaman aralığı ifade edilmektedir (Dostoğlu, 1995). Modernizm ve ardından Post-Modernizm gibi yaşamın her alanında "çoğulculuk" anlayışının ortaya çıktığı yaklaşık 100 yıllık bir zaman dilimi değerlendirilecektir. Modern dönem ve sonrasını örnekleyen 23 adet yapı incelenmiştir.

Analiz tablosunda bulunan her bir yapıdaki varlık mekan ve mimari mekan programları değerlendirilmiştir. Programların değerlendirildiği yapılar modern öncesi, modern/sonrası iki ayrı dönem olarak ele alınmıştır.

3.1. Mimari Mekan Elemanlarına Göre Elde Edilen Bulgular

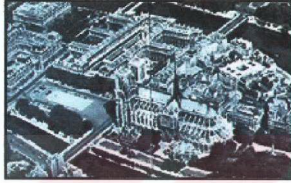
3.1.1. Bağlam

Araştırmada bağlam değerlendirmeleri; kentsel düzey, peyzaj düzeyi ve kütleli ilişki olarak üç başlıkta incelenmiş ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

3.1.1.1. Kentsel Düzey

Modern öncesi kilise yapıları incelendiğinde bu yapıların kentsel düzey içinde kuvvetli bir vurgu noktasıdır. İncelenen örnekler arasında özellikle Notre Dame, Reims Katedralleri ve Pazzi Şapeli, San Lorenzo ve son olarak San Carlo Alle Quattro Fontane Kiliseleri'nin kentlerde birer odak noktası olarak ifade buldukları fark edilir (Şekil 57).

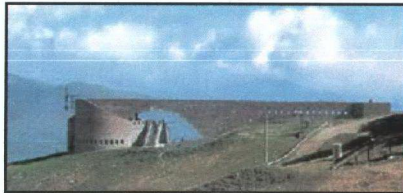

Şekil 57. Notre Dame Katedrali, Paris, Fransa, 1163 (Bşl. Tar.) (URL-21, 2004).

Modern/sonrası inşa edilen kilise yapılarının ise kent içinde göreceli olarak daha az bir vurguya sahip oldukları görülmektedir. Örneğin Mario Botta'nın *St. Maria Şapeli* (Church on the Mount Tamaro) ve Tadao Ando'nun *Su Kilisesi* (Church on the Water) gibi örnekler; şehir dışında inşa edilmekle beraber buldukları çevre içindeki bağlamsal, mekansal yapısı ile cephe ve konstrüksiyon özellikleri açısından odak noktası olarak nitelendirilebilirler (Şekil 58).

(a)

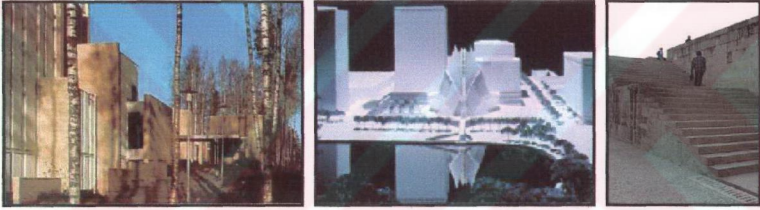

(b)

Şekil 58. Su Kilisesi (Church on the Water), Tadao Ando, Kobe, Japonya, 1986 (a) (URL-22, 2004); St. Maria Şapeli (Church on the Tamaro Mount), Mario Botta, Tamaro Dağı, İsviçre, 1990-1996 (b) (Arkitektur Wettbewerbe, 1998).

3.1.1.2. Peyzaj Düzeyi

Modern öncesi kilise yapıları incelendiğine bu yapıların daha çok kentsel alanlar içinde inşa edildikleri görülmektedir. Modern dönem/sonrası inşa edilen kilise yapılarını çevreleyen alan ise dört biçimde organize edilmektedir. Bunlar; yeşil bir kuşakla çevreleme (örneğin; Alvar Aalto'nun *Riola Mahalle Kilisesi*, Juha Leiviska'nın *Myymaki Kilisesi*, vd. olduğu gibi), mavi bir kuşakla (suni bir göl, deniz, havuz, vb) çevreleme (örneğin; Tadao Ando'nun *Su Kilisesi*'nde, Santiago Calatrava'nın *Hristiyan Işık Kilisesi* vd. olduğu gibi) cadde ve yollarla çevreleme (örneğin Richard Meier'in *Roma 2000 Kilisesi*, Mario Botta'nın *Evry Katedrali* vd. olduğu gibi) ve kotlar düzenleme (Alvaro Siza'nın *St. Maria Kilisesi*, vd. olduğu gibi) olarak belirtilmiştir (Şekil 59), (Şekil 60).

(a) (b) (c)

Şekil 59. Myymaki Kilisesi (Myymaki Church), Juha Leiviska, Vantaa, Finlandiya, 1984 (a) (URL-23, 2004); Hristiyan Işık Kilisesi (Cathedral Of The Christ The Light), Santiago Calatrava, California, ABD (b) (URL-24, 2004); St. Maria Kilisesi (St. Maria Church), Alvaro Siza-Rolando Torgo, Marco de Canavezes, 1990-1996 (c) (URL-25, 2004).

Şekil 60. Roma 2000 Kilisesi (Kirche Des Jahres 2000), Richard Meier & Partners, Roma, İtalya, 1996-2000 (URL-26, 2004).

3.1.1.3. Kütlesel İlişki

Modern öncesi yapılara bakıldığında Erken Hıristiyanlık kiliselerinin dikdörtgen biçimli “bazilikal” modele göre inşa edildikleri görülür. Bizans dönemiyle birlikte basit bazilikal modele ek olarak yuvarlak planlı, yunan haçı planlı kiliseler inşa edilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte Romanesk, Gotik dönemlerde bazilikal temelli dikdörtgen kütleli yapılar görülür. Rönesans yapıları daha çok merkezi plan kurgularıyla dikkat çekerler. Barok kiliseler ise kıvrımlı kütleli yüzeylere sahiptirler (Şekil 61).

(a) (b) (c)

Şekil 61. San Apollinare In Classe, Bizans Dönemi, Ravenna, İtalya, 532-549 (a) (Mutlu, 2001); Reims Katedrali, Gotik Dönem, Reims, Fransa, 1211-1311 (b) (URL-27, 2004); San Carlo Alle Quattro Fontane, Barok Dönem, Borromini, Roma, İtalya, 1638-1641 (c) (URL-28, 2004).

Modern/sonrası inşa edilen kilise yapıları için statik biçimsel önermeler kullanılamamaktadır. Kütleli olarak çoğulcu bir anlayış gözlemlenir. Kütlede doğrusal yüzeylerle birlikte eğrisel yüzeylerin de kullanılmaya başlanmasıyla duvar, döşeme ve çatı düzlemlerinde bir süreklilik etkisi ortaya çıkar. Süreklilik etkisiyle birlikte kütleli etkinin de arttığı görülür. Kütleli ilişki, dönemin baskın düşüncesinin etkisiyle ya da mimarın bireysel tavrıyla da ilişkili olarak farklılık gösterebilir (Şekil 62).

(a) (b) (c)

Şekil 62. Hıristiyan Işık Kilisesi (Cathedral Of The Christ The Light), Santiago Calatrava, California, ABD (a) (URL-29, 2004); Papa II. John Paul Kültür Merkezi (Pope John Paul II Cultural Center), Leo A. Daly, Washington, ABD, 2001(b) (URL-30, 2004); Şapel (Chapel), Mecanoo, Rotterdam, Hollanda, 2001 (c) (URL-31, 2004).

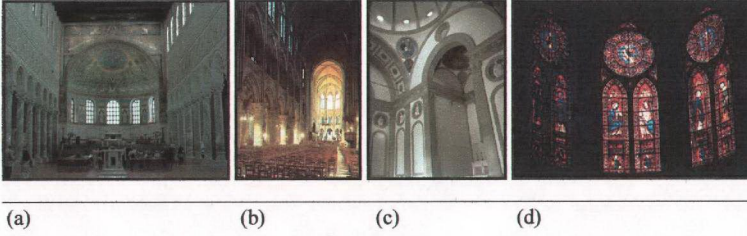
3.1.2. Mekan

Araştırmada mekan değerlendirmeleri; doluluk-boşluk, sirkülasyon, hiyerarşik program olarak üç başlıkta incelenmiş ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

3.1.2.1. Doluluk-Boşluk

Modern öncesi kilise yapıları değerlendirildiğinde doluluk-boşluk etkisinin dört şekilde sağlandığı gözlemlenmektedir (Şekil 63). Birincisinde mekanın içinde uzun bir yürüyüş aksı düzenlenir ve yürüyüş esnasında yapı iç mekanının kademeli algılanması ile boşluk etkisi yaratılır. Bu etki, erken Hıristiyanlık yapılarının bir bölümü ile Romanesk, Gotik ve Rönesans yapılarında gözlemlenebilmektedir. İkincisi yapıda tavan yüksekliğinin artırılması yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bu şekilde bir etki özellikle Gotik kilise yapılarında gözlemlenebilir. Üçüncü bir değerlendirme yapının üst yüzeyinin kubbesel bir örtüyle örtülmesi ile sağlanmıştır. Erken Hıristiyanlık, Rönesans ve Barok yapılarında bu tip bir etki gözlemlenebilmektedir. Dördüncü etki ışık-gölge elemanları ile gerçekleştirilmiştir. Bir Gotik katedralin vitray uygulanmış geniş pencereleri içeride böyle bir boşluk etkisinin oluşumuna yardımcı olur.

Kilise yapısı, bünyesinde doluluk-boşluk etkisi yaratan bu üç yaklaşımın birini olduğu gibi her dördünü birden barındırabilir.

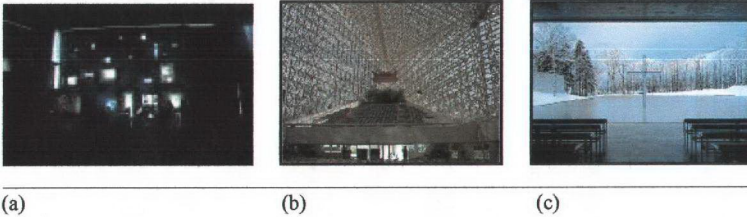

Şekil 63. San Apollinare In Classe, Bizans Dönemi, Ravenna, İtalya, 532-549 (a) (URL-32, 2004); Notre Dame Katedrali, Paris, Fransa, 1163 (Bşl. Tar.) (b) (URL-33, 2004), (d) (URL-34, 2004); .Pazzi Şapeli, Rönesans, Brunelleschi, Floransa, İtalya, 1429 (Bşl. Tar.) (URL-35, 2004).

Modern dönem ve sonrası inşa edilen kilise yapılarında ise boşluk etkisi üç şekilde sağlanır. En çok kullanılan birinci etki ışık-gölge ile sağlanmıştır. Buna *Ronşamp Şapeli* (Mimar Le Corbusier), *Protestan Kilisesi ve Manastırı* (Mimar Heinz Tesar), *Roma 2000 Kilisesi* (Mimar Richard Meier), vb. yapıların iç mekanları örnek gösterilebilir.

İkinci etki yapıya düşey düzlemde yükseklik verilerek sağlanmaktadır. *Kristal Katedral* (Mimar Philip Johnson), *Hıristiyan Işık Kilisesi* (Mimar Santiago Calatrava), *Evry Katedrali* (Mimar Mario Botta) yapılarının iç mekanları örnek gösterilebilir.

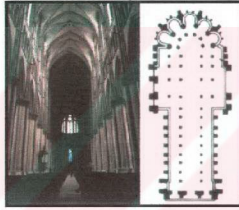
Üçüncü etki yapıya yatay düzlemde iç mekandan da algılanabilen geniş doğal/yapay vistalar yerleştirilmesiyle sağlanmıştır. *St. Maria Şapeli* (Mimar Mario Botta) ve *Su Kilisesi* (Mimar Tadao Ando) yapıları örnek gösterilebilir.

Şekil 64. Ronchamp Şapeli (Notre Dame du Haut), Le Corbusier, Ronchamp, Fransa, 1955 (a) (URL-36, 2004); Kristal Katedral (Chrysal Cathedral), Philip Johnson, California, ABD, 1980 (b) (URL-37, 2004); Su Kilisesi (Church on the Water), Tadao Ando, Kobe, Japonya, 1986 (c) (URL-38, 2004).

3.1.2.2. Sirkülasyon

Modern öncesi kilise yapılarında farklı plan tipleri, kütesel biçimler, vb. özelliklerden bağımsız olarak mekan programında hareketi apsidede doğru yönlendiren bir nef mekanını vurgulanmaktadır. Bu, modern öncesi kilise yapılarındaki nef mekanını insanı doğrusal bir hat üzerinden alıp kutsal alana kadar götürür (Şekil 65). Kilisede vaaz kürsüsünün de yer aldığı Doğu taraf cenneti sembolize ederken Batı; “derin acıların karanlığının, ölümün, gövdelerinin yeniden hayata kavuşmasını ve nihai yargılamayı bekleyen ölümlerin ebedi ikametgahlarının bölgesidir” (Eliade, 1991).

Şekil 65. Reims Katedrali, Gotik Dönem, Reims, Fransa, 1211-1311 (URL-39, 2004).

Modern/sonrası inşa edilen kilise yapılarında doğrusal hat çoğunlukla korunurken farklı yorumlamalara da gidildiği görülür (Şekil 66). Örneğin *St. Maria Şapeli*'nde (Mimar Mario Botta) ve *Rokko Şapeli*'nde (Mimar Tadao Ando), merkeze olan hareketin sağlandığı doğrusal hat modern dönem öncesi kiliselerin iç mekanında gözlemlenen farklı biçimde dış mekanda düşünülmüştür.

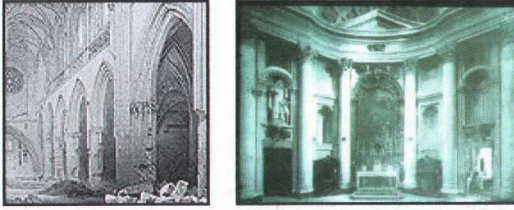
(a)

(b)

Şekil 66. Rokko Şapeli (Chapel on Mount Rokko), Tadao Ando, Kobe, Japonya, 1985-1986 (a) (URL-40, 2004); St. Maria Şapeli (Church on the Tamaro Mount), Tamaro Dağı, İsviçre, 1990-1996 (b) (URL-41, 2004).

3.1.2.3. Hiyerarşik Program

Modern öncesi kilise yapılarında hiyerarşik program iki şekilde oluşturulur (Şekil 67). Bunlardan birincisi; uzun bir yürüyüş aksının ardından varılan kutsal alan ile kurgulanır. Bir altar ve çevresinde dini ayin içinde geçen türlü donatıların yer aldığı bir düzen oluşturulur. Erken Hıristiyanlık, Romanesk ve Gotik kiliseler ve Rönesans kiliselerinin bir bölümünde bu tip hiyerarşik program uygulanmıştır. İkincisi ise merkezi planlı kilise yapılarında gözlemlenen ve uzun yürüyüş aksını ortadan kaldıran biçimdir. Bu tip bir hiyerarşik programa Bizans ve Rönesans dönemi yapılarında rastlanabilir. Fakat bu tür bir düzen, Hıristiyan dini yapılarında çok fazla tercih edilmemektedir. Buna göre; *San Apollinare In Classe* (Bizans Dönemi), *St. Etienne Kilisesi* (Romanesk Dönem), *Notre Dame Katedrali* (Gotik Dönem), *Pazzi Şapeli* (Rönesans) gibi örneklerde uzun yürüyüş aksı ve buna bağlı ortaya çıkan hiyerarşik program korunurken, *Ayasofya Kilisesi* (Bizans Dönemi) ve *San Carlo Alle Quattro Fontane* (Barok Dönem) gibi örneklerde ise merkezi planın esas alındığı bir hiyerarşi kullanılmıştır.

(a)

(b)

Şekil 67. St. Etienne Kilisesi, Romanesk Dönem, Caen, Normandiya, 1068 (Bşl. Tar.) (a) (Norwich, 1991); San Carlo Alle Quattro Fontane, Barok Dönem, Borromini, Roma, İtalya, 1638-1641 (b) (URL-42, 2004).

Modern/sonrası dönemde inşa edilen kiliselerde modern öncesi yapılarda olan hiyerarşik düzenin az bir farkla korunduğu gözlemlenmektedir (Şekil 68).

(a)

(b)

(c)

Şekil 68. Birlik Kilisesi (Unity Temple), F. L. Wright, IL, ABD, 1904-1906 (a) (URL-43, 2004); Birinci Üniteryan Kilisesi (First Unitarian Church), Louis Kahn, New York, ABD, 1959-1967 (b) (URL-44, 2004); St. Maria Şapeli (Church on the Tamaro Mount), Mario Botta, Tamaro Dağı, İsviçre, 1990-1996 (b) (URL-45, 2004).

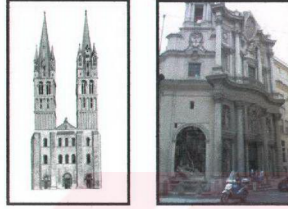
3.1.3. Cepheler

Araştırmada cephe değerlendirmeleri; cepheler ve cephe elemanları olarak iki başlıkta incelenmiş ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

3.1.3.1. Cepheler

Modern öncesi kilise yapılarında Erken Hıristiyanlık döneminden Barok döneme gelinceye kadar eğrisel (önceleri daire biçimli, Barok dönemle birlikte elips) ve doğrusal olmak üzere iki tip cephe anlayışı görülür (Şekil 69).

(a)

(b)

Şekil 69. St. Etienne Kilisesi, Romanesk Dönem, Caen, Normandiya, 1068 (Bşl. Tar.) (a) (Norwich, 1991); San Carlo Alle Quattro Fontane, Barok Dönem, Borromini, Roma, İtalya, 1638-1641 (b) (URL-46, 2004).

Modern/sonrası inşa edilen kiliselerde cephe, dönemin çoğulcu yapısının da etkisiyle mimarın kendi yaratıcılığına imkan tanıyan özgün tasarımlar olarak biçimlenmektedir (Şekil 70).

(a)

(b)

(c)

Şekil 70. Üniteryan Cemaat Evi (Unitarian Meeting House), F. L. Wright, Wisconsin, ABD, 1947-1951 (a) (URL-47, 2004); Işık Kilisesi (Church of Light), Tadao Ando, Osaka, Japonya, 1988-1989 (b) (URL-48, 2004); Roma 2000 Kilisesi (Kirche Des Jahres 2000), Richard Meier & Partners, Roma, İtalya, 1996-2000 (c) (URL-49, 2004).

Yapıların inşasında taş, beton, çelik, cam, kağıt gibi malzemelerden yararlanılmıştır. Beton-cam, çelik-cam gibi karma kullanımlar da gözlemlenmektedir. Bununla birlikte en çok tercih edilen malzemeler arasında beton ön plana çıkmaktadır.

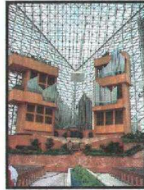
3.1.3.2. Cephe Elemanları

Erken Hıristiyanlık kilise cephelerinde pencere elemanları iç mekanı aydınlatmaya yetecek sayıda bulunmaktadır. Dönemin politik ortamının da etkisiyle Romanesk kilise yapılarında pencere sayıları azdır ve boyutları küçük tutulmuştur. Gotik katedrallerde yükselme düşüncesine bağlı olarak yüksek duvarlar ve parçalı yüzeyler ortaya çıkar. Dönemin dini ve felsefi düşüncelerinin de etkisiyle dış mekan ve iç mekan arasında bir geçişkenlik durumu söz konusu olur. Bu cephede geniş pencerelerin varlığını açıklar. Rönesans kilise yapılarında sakin ve yüksek olmayan duvarlar varlığı gözlemlenir. Barok kilisesinde cephe kıvrımlarla hareketli hale getirilir.

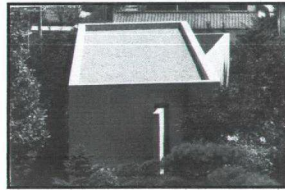
Modern/sonrası dönem kilise yapılarında duvar üç biçimde kullanılmaktadır (Şekil 71). Birinci grupta cephede parçalı ve taşıyıcıları sergilenmek üzere serbest bırakılmıştır. *Hıristiyan Işık Kilisesi* (Mimar Santiago Calatrava) cephede taşıyıcıları sergilenen yapılarla örnek gösterilebilir. İkinci grup yapılar, saydam duvarların oluşumunu ön görmektedir. *Kristal Katedral* (Mimar Philip Johnson) duvarların saydamlaştırılması yoluyla oluşturulmuş yapılandırdır. Üçüncü grupta ise duvar bütün parçalar halinde kullanılmıştır. *Işık Kilisesi* (Mimar Tadao Ando) duvarların bütün parçalar halinde kullanılmasıyla oluşturulmuştur.

(a)

(b)

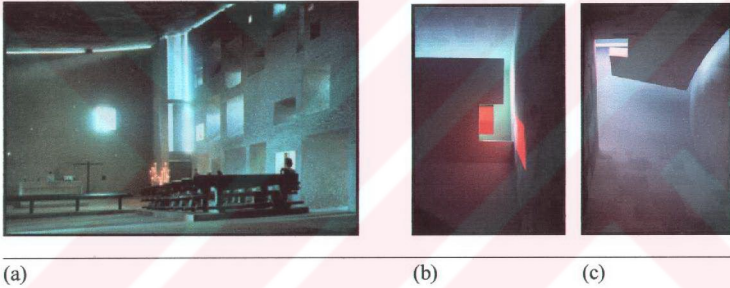
(c)

Şekil 71. Hıristiyan Işık Kilisesi (Cathedral Of The Christ The Light), Santiago Calatrava, California, ABD (a) (URL-50, 2004); Kristal Katedral (Chrystal Cathedral), Philip Johnson, California, ABD, 1980 (b) (URL-51, 2004); Işık Kilisesi (Church of Light), Tadao Ando, Osaka, Japonya, 1988-1989 (c) (URL-52, 2004).

Modern/sonrası dönem yapılarda bol ışıklı iç mekan oluşumunu ön gören geniş cam pencereler kullanılabildiği gibi gizemli bir iç mekan oluşturmaya yönelik olarak küçük boyutlu ve az sayıda pencerelerin kullanıldığı da gözlemlenebilmektedir (Şekil 72). *Ronşamp Şapeli* (Mimar Le Corbusier), *Protestan Kilisesi ve Manastırı*'nda (Mimar Steven Holl), vd. bu çeşit bir iç mekan oluşumu gözlemlenebilir.

Modern dönemlerle birlikte kule elemanının yapıda simgesel olarak yer aldığı görülür. *St. Ignatius Şapeli* (Mimar Steven Holl), *St. Maria Kilisesi* (Mimar Fernando Domeyko Perez) bu tip simgesel kulelerin kullanıldığı yapılar arasında gösterilebilir.

Modern öncesi dönemlerle karşılaştırıldığında cephe süslemelerinde bir sadeleşme fark edilir. Bu, özellikle Ando'nun kilise yapılarında ışık-gölge, su, vb. algıya yönelik farklı elemanların ön plana çıkarılması ile yorumlanmaktadır.

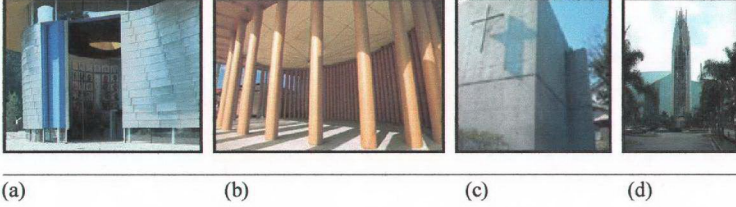
Şekil 72. Ronchamp Şapeli (Notre Dame du Haut), Le Corbusier, Ronchamp, Fransa, 1955 (a) (URL-53, 2004); St. Ignatius Şapeli (Chapelle Saint-Ignace), Steven Holl, Seattle, ABD, 1994-1997 (b), (c) (URL-54, 2004).

3.1.4. Konstrüksiyon

Modern öncesi kilise yapılarının inşasında taş ve daha sonraları beton gibi malzemelerden ve yapım tekniklerinden yararlanılmıştır.

Modern/sonrası dönem kilise yapılarının inşasında taş (Mario Botta'nın *St. Maria Şapeli*, vd.), beton (F.L.Wright'ın *Birinci Üniteryan Kilisesi*, vd.), çelik (Mecanoo'nun *St. Maria Şapeli*, vd.), kağıt (Shigeru Ban'ın *Kağıt Kilisesi*) gibi malzemelerden yararlanılmıştır. Beton-cam (Tadao Ando'nun *Rokko Şapeli*), çelik-cam (Philip Johnson'un

Kristal Katedrali) karma kullanımlar da gözlemlenmektedir. Buna göre dönemin teknik imkanlarına ve malzemenin sınırlarına bağlı olarak yapılar inşa edilmiştir (Şekil 73).

Şekil 73. Şapel (Chapel), Mecanoo, Rotterdam, Hollanda, 2001 (a) (URL-55, 2004); Kağıt Kilise (Paper Church), Shigeru Ban, Kobe, Japonya, 1995 (b) (URL-56, 2004); Işık Kilisesi (Church of Light), Tadao Ando, Osaka, Japonya, 1988-1989 (c) (URL-57, 2004); Kristal Katedral (Chrystal Cathedral), Philip Johnson, California, ABD, 1980 (d) (URL-58, 2004).

3.2. Varlık Mekan Elemanlarına Göre Elde Edilen Bulgular

Varlık mekan elemanlarına göre elde edilen bulgular üç aşamada elde edilmiştir. Birinci aşamada varlık mekanını tanımlayan kavramlar ortaya konmuştur. İkinci aşamada varlık mekan elemanları mimari mekan elemanlarıyla ilişkilendirilmiştir. Üçüncü aşamada ise varlık mekan ve mimar mekan ilişkisi değerlendirilmiştir.

Varlık mekan kodlarını tanımlayan üç kavramdan bahsedilmektedir. Bunalar; merkez ve yer, yön ve yol, alan ve bölge olarak belirtilmektedir.

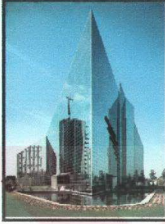
Varlık mekan elemanlarından “merkez ve yer” kavramları ile mimari mekan elemanlarından “bağlam” ve “mekan” başlıkları, “yön ve yol” kavramları ile “mekan” ve “cepheler” başlıkları, “alan ve bölge” kavramları ile “bağlam”, “mekan”, “cepheler” ve “konstrüksiyon” başlıklarıyla ilişkilendirilmiştir.

Yapılan analiz sonucunda varlık mekan elemanlarına göre elde edilen ilişkiler ve değerlendirme sonuçları aşağıda belirtilmiştir.

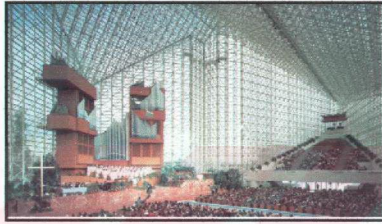
- **Merkez ve Yer**

Dış mekanda “yer”in anlamlandırılması ve ona merkez karakterinin kazandırılmasında yapının alana yerleşimi, çevresi ile ilişkisi, yapıya yaklaşım, kütle ve iç mekandaki

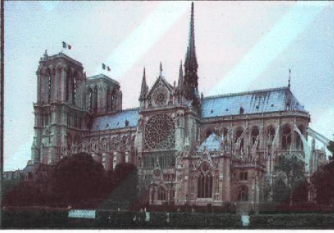
“boşluk” algısı, işleyiş ile ilgili sağlam bir kurgunun oluşturulma nitelikleri “merkez ve yer” kavramını tanımlayan varlık verileri olarak değerlendirilmiştir. Örneğin *Kristal Katedrali*’nde (Mimar Philip Johnson) düşey düzlemde sağlanan boşluk etkisi ile birlikte kullanılan saydam sınırlar, *Gotik Katedrali*’in geniş pencere ve uzuvsal yapısıyla birebir ilişkilendirilebilir (Şekil 74).

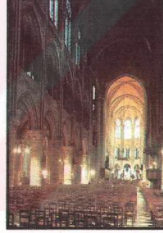
(a)

(b)

(c)

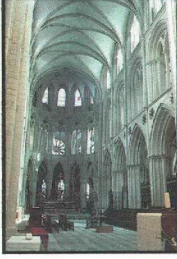
(d)

Şekil 74. Kristal Katedral (Chrystal Cathedral), Philip Johnson, California, ABD, 1980 (a) (URL-59, 2004), (b) (URL-60, 2004); Notre Dame Katedrali, Paris, Fransa, 1163 (Bşl. Tar.) (c) (URL-61, 2004), (d) (URL-62, 2004).

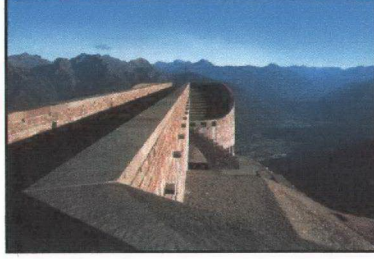
• Yön ve Yol

Yapının iç mekandaki işleyiş ve kurgusu ile cepheler gibi sınır koyucu öğeleri, “yön ve yol” kavramını tanımlayan varlık verileri olarak değerlendirilmiştir. Örneğin *St. Maria Şapeli*’nde (Mimar Mario Botta) dış mekanda oluşturulan yürüyüş aksı (Ekincioğlu, 2000),

modern öncesi kilise yapılarında kilise içinde konumlandırılan uzun yürüyüş aksı ile ilişkilendirilebilir (Şekil 75).

(a)

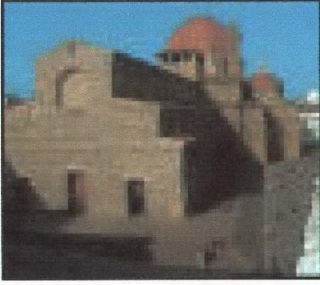

(b)

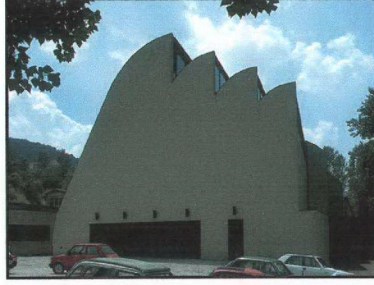
Şekil 75. St. Etienne Kilisesi, Romanesk Dönem, Caen, Normandiya, 1068 (Bşl. Tar.) (a) (Norwich, 1991); St. Maria Şapeli (Church on the Tamaro Mount), Tamaro Dağı, İsviçre, 1990-1996 (b) (Arkitektur Wettbewerbe, 1998).

• Alan ve Bölge

Yapıyı meydana getiren bağlam, mekan, cepheler, konstrüksiyon elemanlarının tamamı “alan ve bölge” kavramını tanımlayan varlık verileri olarak değerlendirilmiştir. Bu elemanların tamamı birbirine ters düşmeyen karakteristik bir yapıyı barındırmaktadır. Alvar Aalto'nun *Riola Mahalle Kilisesi*'nde yapının doğal çevre ile kurduğu ilişki, dış mekan ve iç mekan sınırlarını belirginleştiren eğrisel duvar ögesi, sınırların ardında oluşturulan iç mekan kurgusu ve dönemindeki yapım teknik ve sistemleri yapıdaki varlıksal bir kurguya işaret etmektedir. Bu varlıksal kurgu, tüm “teknolojik”, “çevresel”, “psikolojik” ve “davranışsal” ifadelerin yapıda benzer karakterleri barındırması olarak değerlendirilmektedir (Şekil76).

(a)

(b)

Şekil 76. San Lorenzo Kilisesi, Rönnesans, Brunelleschi, Floransa, İtalya, 1419 (Bşl. Tar.)
(a) (URL-63, 2004); Riola mahalle Kilisesi (Riola Parish Church), Alvar Aalto,
Riola, İtalya, 1975 (b) (URL-64, 2004).

4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

XX.yy ile birlikte Batı'da mimaride ortaya çıkan modernizm güçlü değişim ve dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Hemen hemen tüm yapı türlerinin; konut, okul, hastane, vd. geleneksel anlamdaki ele alınışında ciddi bir kopuş süreci kendini göstermektedir (Wright, 1970). Özellikle toplumların kültür, sanat ve yaşama biçimlerinin güçlü biçimde aktarıldığı kilise yapılarındaki yeni biçimsel eğilimler dikkat çekicidir. Bugün Batı toplumlarında tasarlanan ve uygulanan (inşa edilen) kilise yapılarına bakıldığında değişim olgusu çok net olarak izlenebilmektedir. Kilise yapısı ilk dönemlerde inşa edilen biçiminden farklı bir takım oluşumlar içine girmiştir. Günümüz kilise yapıları, “kütle” ve “yüze” olarak incelendiğinde belli bir dönemi vurgulayacak dil birliğine sahip olmadıkları görülmür. Yapılar, daha çok dönemin “teknik” imkanlarını kullanan mimarın kendi yaratıcılığına imkan tanıyan özgün tasarımlar olarak ifade bulmaktadır. Mimari mekandaki farklılığın ortaya çıkışıyla birlikte anlamsal süreklilik meşruiyet kazanmaktadır. Yapılarda var olduğu ön görülen bu anlamsal süreklilik çalışmada varlıksal kodlar ile temsil edilmektedir. Tez kapsamında ortaya konan yöntem ile yapılarda böyle bir varlıksal sürekliliğin izi sürülmüştür.

Araştırmanın “Yöntemin Uygulanması” bölümünde örnek yapılar incelenmiş, “Bulgular ve Değerlendirme” başlığı altında elde edilen veriler ortaya konmuştur. Elde edilen verilere dayanılarak modern kilise yapılarının varlık kodlarını muhafaza ettikleri saptanmıştır. Bununla birlikte modern öncesi yapılarda izlenebilen bu kodların modern dönemlerle birlikte farklı biçimsel yorumlamalarıyla karşılaşılır. Yapıda kütle, mekansal, yüzeysel ve konstrüktif olarak yapılan bu yorumlamalar modern öncesi dönem yapılarının barındırdığı varlık kodlarıyla benzer bir kurguya sahiptir. Bu ise modern kilise yapılarında ortaya çıkan yeni biçimlere ait mekansal, işlevsel ve estetik kurguların toplumda kabulü olarak temsil edilir.

Kilise yapılarındaki varlıksal süreklilik, yetkin mimarların elinde sağlanmakta ve çağdaş teknoloji ve tekniklerin kullanımı yoluyla ortaya konmaktadır. Özellikle XX. yy ile birlikte imgelere dayalı yorumlamaların yapıldığı modern kilise yapılarıyla karşılaşmaktayız. Örneğin, Mario Botta'nın *St. Maria Kilisesi*'nde yapıda geçmişe referans veren uzun bir yürüyüş aksı belirlemekte, bu, yapının dışında vadiye doğru uzanan bir yolda

ifade bulmaktadır. Kilise, insana hatırlatmalar sunan bu haliyle toplumsal hafızadaki yerini belirginleştirmektedir.

Çalışmada, kilise yapılarının varlıksal sürekliliği barındıran biçimsel değişimi ortaya konmuştur. Bu amaçla belirlenen yöntemin daha fazla geliştirilmesi; mimari bir yapının tasarlanış ve ortaya çıkarılışı ile kullanıma bağlı değerlendirilen sürekli yapısının gelişimine olumlu anlamda katkı sağlayacaktır. Çalışma, yapı tasarımındaki bu tarz bir varlıksal yoruma altlık oluşturmak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

5. KAYNAKLAR

- Altan, İ., 1992. Mimarlıkta Mekan Kavramı, Mimarlık ve Şehircilikte Mekan, Yıldız Üniversitesi Yerleşme ve Mimarlık Bilimleri Uygulamalı Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul, 1-6.
- Aksoy, E., 1975. Mimarlıkta Tasarım-İletişim ve Denetim, Gün Matbaası, Trabzon.
- Avani, G., 1997. Hikmet ve Sanat, Mehmet Kanar, Çev., İnsan Yayınları, İstanbul.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 1986. "Tapınak" Maddesi, Adnan Benk, (Genel Yayın Yönetmeni), 22, Interpress Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 11232-11236.
- Cansever, T., 1997. Kubbeyi Yere Koymamak, İz Yayıncılık, Birinci Baskı, İstanbul.
- Clark, H.R., Pause, M., 1996. Precedents in Architecture, Van Nostrand Reinhold, Second Edition, USA.
- Ching, F.D., 2002. Mimarlık: Biçim, Mekan ve Düzen, Sevgi Lökçe, Çev., YEM Yayınları, İstanbul.
- Coleman, S., Collins, P., 1996. Constructing The Sacred: The Antropology of Architecture in the World Religions, Architectural Design, V. 66, No: 11-12, 14-18.
- Çakmaklı, D., 1992. Kentsel Çevrede Mekan ve Kentsel Mekan Kavramların İrdelenmesi, Mimarlık ve Şehircilikte Mekan, Yıldız Üniversitesi Yerleşme ve Mimarlık Bilimleri Uygulamalı Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul, 7-13.
- Davutoğlu, A., 1997. Medeniyetlerin Ben-İdraki, Divan Dergisi, 2, 1-53.
- Demirkaya, D., 2003. Mimarlıkta Kare ve Devinimi, Yüksek Lisans Tezi, KTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Derrida, J., 1999. İman ve Bilgi: Basit Aklın Sınırlarında "Din" in İki Kaynağı, Melih Başaran, Çev., Toplum Bilim Dergisi, 10, 129-163.
- Dostoğlu, N., 1995. Modern Sonrası Mimarlık Anlayışları, Mimarlık Dergisi, 263, 46-50.
- Dostoğlu, S., 1984. Modern Mimarlığın Ötesi, Mimarlık Dergisi, 84/6, 17-21.
- Ekinciöğlü, M., (Ed.), 2000. Mario Botta, Boyut Kitapları/Çağdaş Dünya Mimarları Dizisi: 8, İstanbul.
- Ekinciöğlü, M., (Ed.), 2000. Tadao Ando, Boyut Kitapları/Çağdaş Dünya Mimarları: 6, İstanbul.

- El-Faruki, İ.R., El-Faruki, L.L., 1999. İslam Kültür Atlası, Mustafa Okan Kibaroglu ve Zerrin Kibaroglu, Çev., İnkılab Yayınları, İstanbul, 1999.
- Eliade, M., 1991. Kutsal ve Dindışı, Mehmet Ali Kılıçbay, Çev., Birinci Baskı, Gece Yayınları, Ankara.
- Eliade, M., 2003. Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi I-II-III, Ali Berktaş, Çev., Kabalcı Yayınevi, Birinci Baskı, Ankara.
- Grabar, O., 1998. İslam Sanatının Oluşumu, Nuran Yavuz, Çev., Yapı Kredi Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul.
- Gür, Ş.Ö., 1996. Mekan Örgütlenmesi, Gür Yayıncılık, Trabzon.
- Habser, D.A., Morgan C.E., 1984. Architecture and Society, Kendall/Hunt Publishing Company, First Edition, Iowa.
- Hasol, D., 1995. Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, Yem Yayınları, Altıncı Baskı, İstanbul.
- Horst, T., 1998. Kurze Geschichte des Kirchenbaus-Eine Historische Revue, Architektur+Wettbewerbe, 174, 52-53.
- Jencks, C., 1999. Millenium Architecture - Millenium Unveils Post-Christianity, Architectural Design, V. 69, 11&12, 86-95.
- Kandil, M., 1992. Tadao Ando'da Mekan Anlayışı, Mimarlık ve Şehircilikte Mekan, Yıldız Üniversitesi Yerleşme ve Mimarlık Bilimleri Uygulamalı Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul, 81-89.
- Kierkegaard, S., 2003. Kaygı Kavramı, Türker Armaner, Çev., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım, İstanbul.
- Koffka, K., 1963. Principles of Gestalt Psychology, Harcourt, Brace & World, Inc., Second Edition, New York.
- Lang, J., 1987. Creating Architectural Theory -The Role of Behavioral Sciences in Environmental Design-, Van Nostrand Reinhold, First Edition, New York.
- Lethaby, W.R., 1974. Architecture, Mysticism and Myth, The Architectural Press Ltd., London.
- Mardin, Ş., 1997. Din ve İdeoloji, İletişim Yayınları, Yedinci Basım, İstanbul.
- Meriç, C., 1997. Sosyoloji Notları ve Konferanslar, İletişim Yayınları, Dördüncü Baskı, İstanbul.
- Mutlu, B., 2001. Mimarlık Tarihi Ders Notları I, Mimarlık Vakfı Enstitüsü Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul.

- Nasr, S.H., 1992. İslam Sanatı ve Maneviyatı, Ahmet Demirhan, Çev., İnsan Yayınları, Birinci Basım, İstanbul.
- Norwich, J.J., 1991. Great Architecture of The World, Da Capo Press, Second Edition, New York.
- Nuttgens, P., 1980. The Pocket Guide To Architecture, Bob Saxton, Ed., Mitchell Beazley Publishers Limited, London.
- Okumuş, E., 2003. Toplumsal Değişme ve Din, İnsan Yayınları, Birinci Basım, İstanbul.
- Özek, V., 1980. Mimarlıkta Gösterge ve Simge-Eşik Aşamasının Belirlenmesi, Doktora Tezi, KTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Özel, M.K., 1998. Dini Mimaride Merkez Kavramı -Tapınma Mekanına Merkez Kimliği Kazandıran Dini Öğeler-, Yüksek Lisans Tezi, MSÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Panofsky, E., 1995. Gotik Mimarlık ve Skolastik Felsefe -Ortaçağ'da Sanat, Felsefe ve Din Arasındaki Benzerliklerin İncelenmesi-, Engin Akyürek, Çev., Kabalıcı Yayınevi, İkinci Basım, İstanbul.
- Raju, P.T., Chan, W., Kitagawa, J.M. and Faruki, İ.R., 2002. Asya Dinleri, Abdullah Davudoğlu, Çev., İnkılab Yayınları, Birinci Basım.
- Raskin, E., 1974. Architecture and People, Prentice-Hall, Inc. New Jersey.
- Reid, R., 1983. The Book of Buildings: Ancient, Medieval, Renaissance & Modern Architecture of North America and Europe, Van Nostrand Reinhold Company, First Edition, New York.
- Roth, L.M., 2000. Mimarlığın Öyküsü, Ergün Akça, Çev., Kabalıcı Yayınevi, Birinci Baskı, İstanbul.
- Russell, B., 2000. Batı Felsefesi Tarihi -Ortaçağ-, Muammer Sencer, Çev., Say Yayınları, Yedinci Basım, İstanbul.
- Schulz, C.N., 1971. Existence, Space and Architecture, Praeger Publishers, NewYork-Washington.
- Schulz, C., N., 1983. Meaning in Western Architecture, Rizzoli International Publications, Third Impression, New York.
- Selsam, H., 1976. Din Bilim ve Felsefe, A. And, Çev., Bilim Yayınları, İstanbul.
- Stierlin, H., 1983. Encyclopedia of World Architecture, Van Nostrand Reinhold Publishing, Second Edition, New York.

Şeriatı, A., 1997. Sanat, Ejder Okumuş, Şamil Öcal, Said Okumuş, Çev., Şura Yayınları, Birinci Basım, İstanbul.

Turani, A., 1992. Dünya Sanat Tarihi, Remzi Kitabevi, Dördüncü Basım, İstanbul.

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, Tarihsiz. "Heidegger, M." Maddesi, Oya Köymen (Genel Yayın Yönetmeni), 5, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 2693-2695.

Usta, A., 1994. Anadolu Türk Mimarlığında Form Analizi, Doktora Tezi, KTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Usta, G.K., 1994. Anadolu Osmanlı Dönemi Mimarisinde Mekan Analizi, Doktora Tezi, KTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Vural, S., 2000. Hi-Tech Mimarlık Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, KTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Wright, L., 1970. Religion and Environment, Architectural Review, 877, 875-879.

Zevi, B., 1990. Mimariyi Görmeyi Öğrenmek, H. Demir Divanlioğlu, Çev., Birsen Yayınevi, Birinci Basım, İstanbul.

URL-1, www.gingkopress.com/_cata/ima1/botcym-0.htm / Cymbalista Synagogue and Jewish Heritage Center. 24 Temmuz 2004.

URL-2, www.gingkopress.com/_cata/ima1/botcym-0.htm / Cymbalista Synagogue and Jewish Heritage Center. 24 Temmuz 2004.

URL-3, www.gingkopress.com/_cata/ima1/botcym-0.htm / Cymbalista Synagogue and Jewish Heritage Center. 24 Temmuz 2004.

URL-4, www.waycoolinc.com/z3/01/050301/49336.html / Beth Sholom Synagogue. 12 Haziran 2004.

URL-5, www.delmars.com/wright/flw8-16.htm / Beth Sholom Synagogue. 12 Haziran 2004.

URL-6, www.delmars.com/wright/flw8-16.htm / Beth Sholom Synagogue. 12 Haziran 2004.

URL-7, www.imagearts.ryerson.ca/arthistory/renaissance/Art.html / Pazzi Chapel. 10 Haziran 2004.

URL-8, www.mmdtkw.org/VCarlino2002.html / San Calo Alle Quattro Fontane. 10 Haziran 2004.

URL-9, www.museumonline.at/1999/schools/via/grg23/home.html / San Calo Alle Quattro Fontane. 10 Haziran 2004.

- URL-10, www.structurae.net/en/structures/data/s0003235/index.cfm / La Madeleine Church. 10 Haziran 2004.
- URL-11, www.structurae.net/en/structures/data/s0003235/photos.cfm / La Madeleine Church. 10 Haziran 2004.
- URL-12, forums.wirednewyork.com/viewtopic.php?t=1912&highlight=jubilee+church+m eier / Jubilee Church. 10 Haziran 2004.
- URL-13, gc2003.episcopalchurch.org/episcopal-life/Churches.html / Water Church. 10 Haziran 2004.
- URL-14, www.storytellingmonk.org/ref/holy_sights/architecture/gal5_architecture.htm / Reims Cathedral. 10 Haziran 2004.
- URL-15, www.mecanoo.com/main.php?PKY_OBJECTOID=28&taal=EN / Mecanoo. 10 Haziran 2004.
- URL-16, www.galinsky.com/buildings/ronchamp / Chapel of Nôtre Dame du Haut. 10 Haziran 2004.
- URL-17, www.seattleu.edu/chapel/tour/procession / Chapel of St. Ignatius. 10 Haziran 2004.
- URL-18, www.seattleu.edu/chapel/tour/procession / Chapel of St. Ignatius. 10 Haziran 2004.
- URL-19, www.seattleu.edu/chapel/tour/procession / Chapel of St. Ignatius. 10 Haziran 2004.
- URL-20, www.greatbuildings.com/cgibin/gbi.cgi/Riola_Parish_Church.html/cid_2355569 .gbi / Riola Parish Church. 10 Haziran 2004.
- URL-21, www2.art.utah.edu/cathedral/paris.html / Notre Dame Cathedral. 11 Haziran 2004.
- URL-22, gc2003.episcopalchurch.org/episcopal-life/Churches.html / Water Church. 10 Haziran 2004.
- URL-23, www.corkscrew-balloon.com/travel/9907walk/myyrmaki.html / Myyrmaki Church. 10 Haziran 2004.
- URL-24, www.ezboard.com/ Global Architectural Forums-Santiago Calatrava. 10 Haziran 2004.
- URL-25, www.arcspace.com/architects/siza/Santa_Maria_Church / Alvaro Siza. 10 Haziran 2004.

- URL-26, forums.wirednewyork.com/viewtopic.php?t=1912&highlight=jubilee+church+m+eier / Jubilee Church. 10 Haziran 2004.
- URL-27, web.kyoto-inet.or.jp/org/orion/eng/hst/gothic/reims.html / History of Gothic Architecture. 10 Haziran 2004.
- URL-28, www.museumonline.at/1999/schools/via/grg23/home.html / San Calo Alle Quattro Fontane. 10 Haziran 2004.
- URL-29, www.ezboard.com/ Global Architectural Forums-Santiago Calatrava. 10 Haziran 2004
- URL-30, www.johnkirlin-inc.com/projects/pdfs/PJPII.pdf / The Pope John Paul II Cultural Center. 10 Haziran 2004.
- URL-31, www.arcspace.com/architects/Mecanoo/Mecanoo Architecten. 10 Haziran 2004.
- URL-32, www.slowtrav.com/italy/notes/northern/pk_ravenna.htm / Slow Travel Italy. 15 Temmuz 2004.
- URL-33, www2.art.utah.edu/cathedral/par_w.html / Notre Dame Cathedral. 10 Haziran 2004.
- URL-34, www2.art.utah.edu/cathedral/par_ch.html / Notre Dame Cathedral. 10 Haziran 2004.
- URL-35, www.museumsinflorence.com/files%20musei/Pazzi_chapel.html / Pazzi Chapel. 10 Haziran 2004.
- URL-36, users.volja.net/theipi/travel/France.htm / Ronchamp Chapel. 10 Haziran 2004.
- URL-37, www.the-bear-den.com/travel/vacation_photos.php?page=13 / Chrystal Cathedral. 10 Haziran 2004.
- URL-38, www.archiweb.cz/builds/sakral/water.htm / Church on the Water. 10 Haziran 2004.
- URL-39, http://www2.art.utah.edu/cathedral/rei_xe.html / Reims Cathedral. 10 Haziran 2004.
- URL-40, www-personal.umich.edu/~turner/Arch521/MountRokko/Rokko.html / Chapel on Mount Rokko. 10 Haziran 2004.
- URL-41, www3.mtb-news.de/fotos/showphoto.php?photo=2026&password=&sort=1&cat=500 / Church on the Tamaro Mount. 10 Haziran 2004.

- URL-42, roma.katolsk.no/carlo4fontane.htm / San Carlo Alle Quattro Fontane. 10 Haziran 2004.
- URL-43, oprf.com/unity/tour/index.html/ Unity Temple. 10 Haziran 2004.
- URL-44, www.birkhauser.ch/Louis_Kahn/projects_html/first_unitarian.html / First Unitarian Church. 10 Haziran 2004.
- URL-45, www.galinsky.com/buildings/montetamaro / Santa Maria Degli Angeli. 10 Haziran 2004.
- URL-46, roma.katolsk.no/carlo4fontane.htm / San Carlo Alle Quattro Fontane. 10 Haziran 2004.
- URL-47, www.bc.edu/bc_org/avp/cas/fnart/fa267/20_rel.html / Unitarian Meeting House. 10 Haziran 2004.
- URL-48, www.geocities.com/darq_estudio/ando/atcl05.jpg / Church of Light. 10 Haziran 2004.
- URL-49, www.kmtspace.com/nyfive.htm / Kirche Des Jahres 2000. 10 Haziran 2004.
- URL-50, www.ezboard.com/ Global Architectural Forums-Santiago Calatrava. 10 Haziran 2004
- URL-51, www.arcspace.com/kk_ann/11 / Chrystal Cathedral. 10 Haziran 2004.
- URL-52, architecture.mit.edu/~barandon/4.203/building_%20images_%20page.htm / Church of Light. 10 Haziran 2004.
- URL-53, www.mtholyoke.edu/courses/mtdavis/243/lecorbusier2/index4.html / Notre Dame du Haut. 10 Haziran 2004.
- URL-54, www.seattleu.edu/chapel/tour/procession / Chapel of St. Ignatius. 10 Haziran 2004.
- URL-55, www.arcspace.com/architects/Mecanoo / Chapel. 10 Haziran 2004.
- URL-56, metropolis.japantoday.com/tokyofeaturestoriesarchive349/336/tokyofeaturestori esinc.htm / Paper Church. 10 Haziran 2004.
- URL-57, architecture.mit.edu/~barandon/4.203/building_%20images_%20page.htm / Church of Light. 10 Haziran 2004.
- URL-58, www.arcspace.com/kk_ann/11 / Chrystal Cathedral. 10 Haziran 2004.
- URL-59, www.jungju.co.kr/board_02/view.asp?number=28&currentpage=1 / Chrystal Cathedral. 10 Haziran 2004.

- URL-60, www.jungju.co.kr/board_02/view.asp?number=28&currentpage=1 / Chrystal Cathedral. 10 Haziran 2004.
- URL-61, www2.art.utah.edu/cathedral/par_ch.html / Notre Dame Cathedral. 10 Haziran 2004.
- URL-62, www2.art.utah.edu/cathedral/par_ch.html / Notre Dame Cathedral. 10 Haziran 2004.
- URL-63, www.waf.it/servizicity/guided/img/san%20lorenzo.jpg / San Lorenzo Church. 10 Haziran 2004.
- URL-64, www.greatbuildings.com/buildings/Riola_Parish_Church.html / Riola Parish Church. 10 Haziran 2004.

6. EKLER

- Ek Tablo 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 (Modern Öncesi Kilise Yapılarında Varlık Mekan Kodları)
- Ek Tablo 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31 (Modern/sonrası Kilise Yapılarında Mimari Mekan Kodları)

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

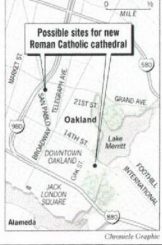
BAĞLAM

MEKAN

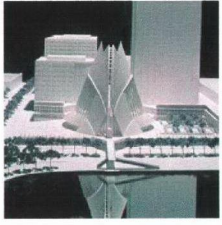
CEPHELER

KONST.

KENTSEL DÜZEY

PEYZAJ DÜZEYİ

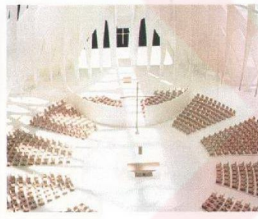
KÜTLESEL İLİŞKİ

DOLULUK-BOŞLUK

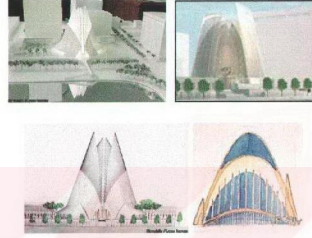
SİRKÜLASYON

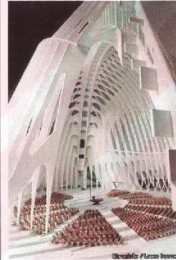
HİYERARŞİK PROG.

CEPHELER

CEPHE ELEMANLARI

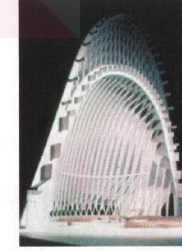
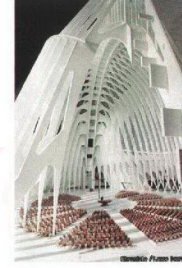
KAPI

PENCERE

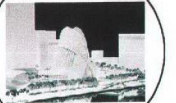

DUVAR

- Merkez ve Yer
- Yön ve Yol
- Alan ve Bölge

VARLIK MEKAN

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

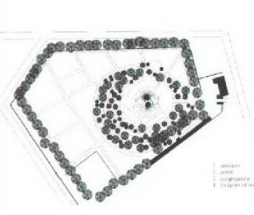
BAĞLAM

MEKAN

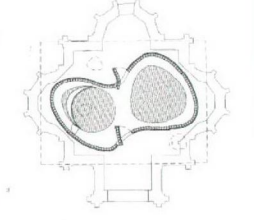
CEPHELER

KONST.

KENTSEL DÜZEY

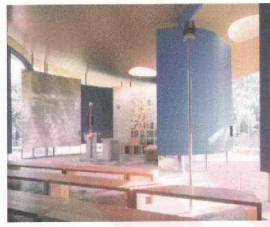
PEYZAJ DÜZEYİ

KÜTLESEL İLİŞKİ

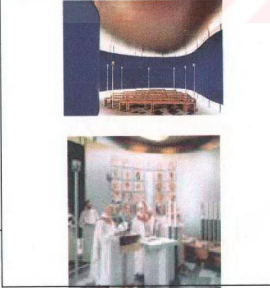
DOLULUK-BOŞLUK

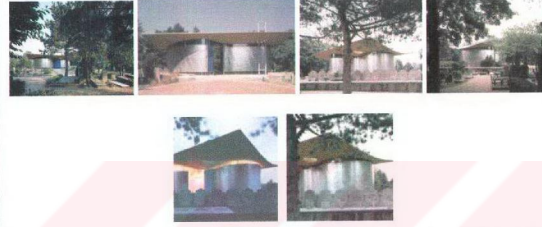
SİRKÜLASYON

HİYERARŞİK PROG.

CEPHELER

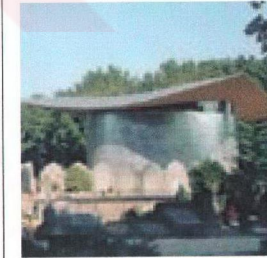
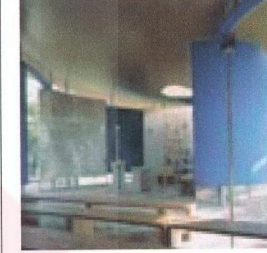
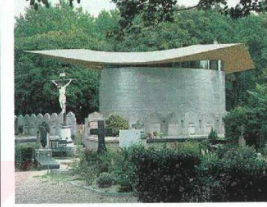
CEPHE ELEMANLARI

KAPI

PENCERE

DUVAR

- Merkez ve Yer
- Yön ve Yol
- Alan ve Bölge

VARLIK
MEKAN

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

BAĞLAM

MEKAN

CEPHELER

KONST.

KENTSEL DÜZEY

PEYZAJ DÜZEYİ

KÜTLESEL İLİŞKİ

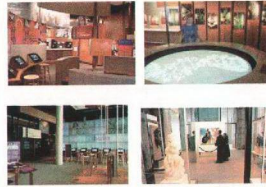
DOLULUK-BOŞLUK

SİRKÜLASYON

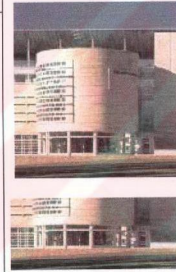
HİYERARŞİK PROG.

CEPHELER

CEPHE ELEMANLARI

KAPI

PENCERE

DUVAR

- Merkez ve Yer
- Yön ve Yol
- Alan ve Bölge

VARLIK
MEKAN

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

BAĞLAM

MEKAN

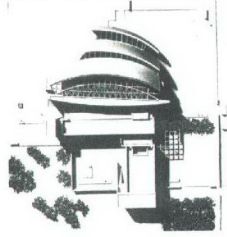
CEPHELER

KONST.

KENTSEL DÜZEY

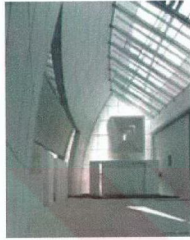
PEYZAJ DÜZEYİ

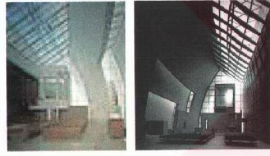
KÜTLESEL İLİŞKİ

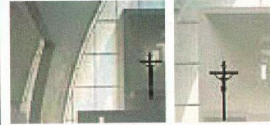
DOLULUK-BOŞLUK

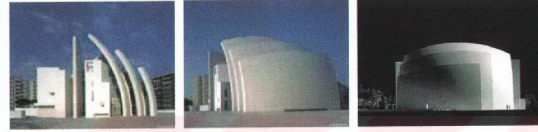
SİRKÜLASYON

HİYERARŞİK PROG.

CEPHELER

CEPHE ELEMANLARI

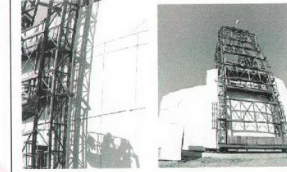

KAPI

PENCERE

DUVAR

- Merkez ve Yer
- Yön ve Yol
- Alan ve Bölge

VARLIK
MEKAN

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

BAĞLAM

MEKAN

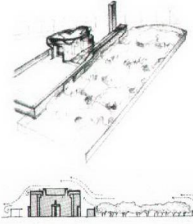
CEPHELER

KONST.

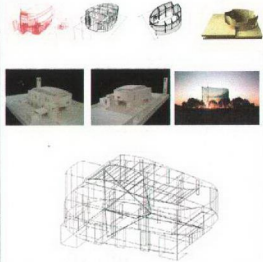
KENTSEL DÜZEY

PEYZAJ DÜZEYİ

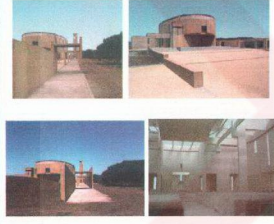
KÜTLESEL İLİŞKİ

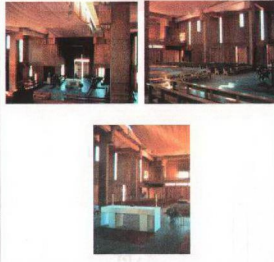
DOLULUK-BOŞLUK

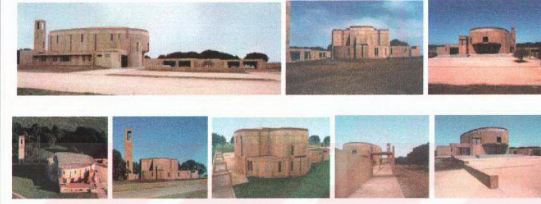
SİRKÜLASYON

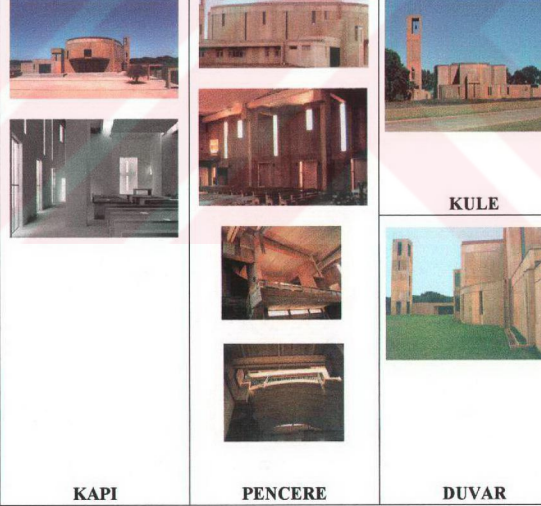
HİYERARŞİK PROG.

CEPHELER

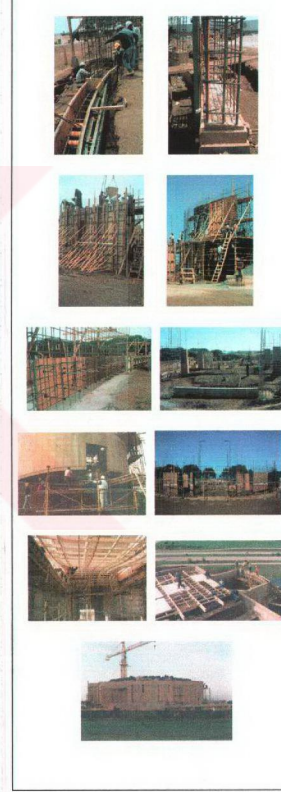
CEPHE ELEMANLARI

KAPI

PENCERE

KULE

- Merkez ve Yer
- Yön ve Yol
- Alan ve Bölge

VARLIK MEKAN

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

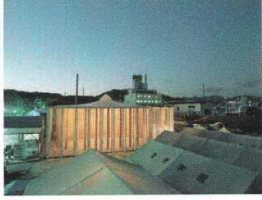
BAĞLAM

MEKAN

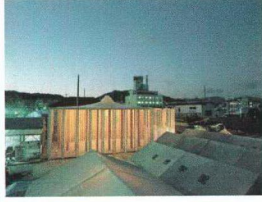
CEPHELER

KONST.

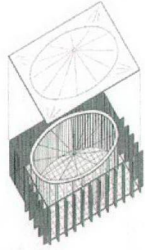
KENTSEL DÜZEY

PEYZAJ DÜZEYİ

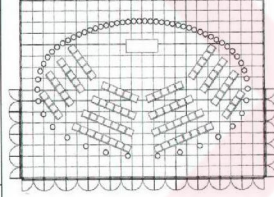
KÜTLESEL İLİŞKİ

DOLULUK - BOŞLUK

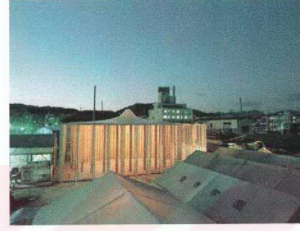
SİRKÜLASYON

HİYERARŞİK PROC.

CEPHELER

KAPI

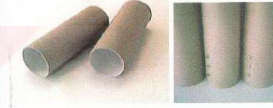
PENCERE

DUVAR

CEPHE ELEMANLARI

- Merkez ve Yer
- Yön ve Yol
- Alan ve Bölge

VARLIK
MEKAN

Ek Tablo 25. Pilgrimage Kilisesi (Pilgrimage Church), Renzo Piano, San Giovanni Rotondo (Foggia), İtalya, 1995-2004

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

BAĞLAM

MEKAN

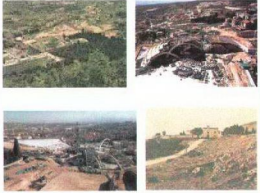
CEPHELER

KONST.

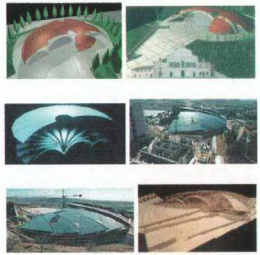
KENTSEL DÜZEY

PEYZAJ DÜZEYİ

KÜTLESEL İLİŞKİ

VARLIK MEKAN

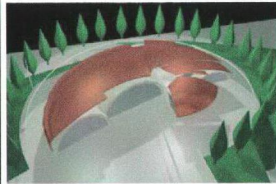
DOLULUK-BOŞLUK

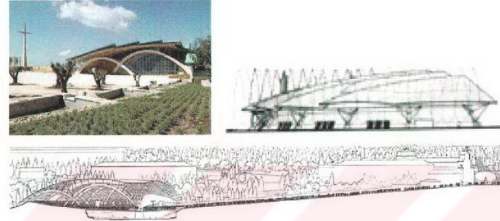
SİRKÜLASYON

HİYERARŞİK PROG.

CEPHELER

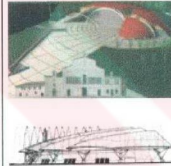
CEPHE ELEMANLARI

KAPI

PENCERE

DUVAR

- Merkez ve Yer
- Yön ve Yol
- Alan ve Bölge

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

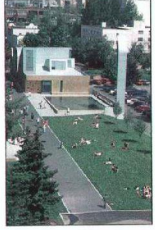
BAĞLAM

MEKAN

CEPHELER

KONST.

KENTSEL DÜZEY

PEYZAJ DÜZEYİ

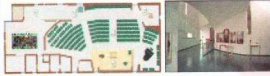
KÜTLESEL İLİŞKİ

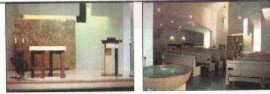
DOLULUK-BOSLUK

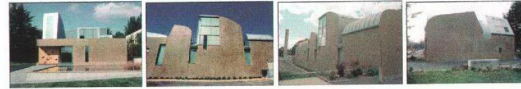
SİRKÜLASYON

HİYERARŞİK PROG.

CEPHELER

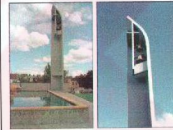
CEPHE ELEMANLARI

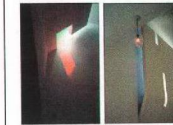
KAPI

PENCERE

KULE

DUVAR

- Merkez ve Yer
- Yön ve Yol
- Alan ve Bölge

VARLIK
MEKAN

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

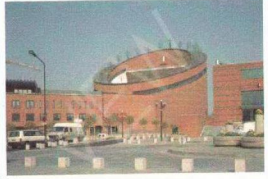
BAĞLAM

MEKAN

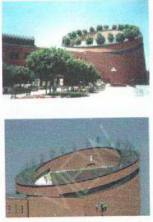
CEPHELER

KONST.

KENTSEL DÜZEY

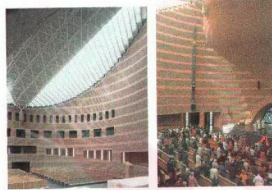
PEYZAJ DÜZEYİ

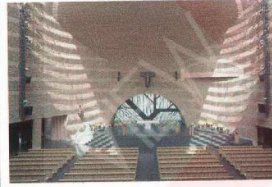
KÜTLESEL İLİŞKİ

DOLULUK-BOŞLUK

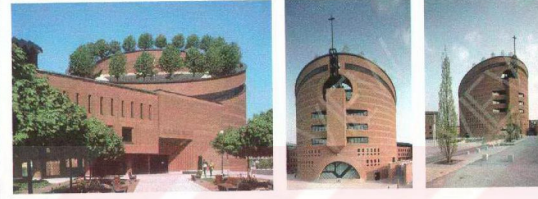
SİRKÜLASYON

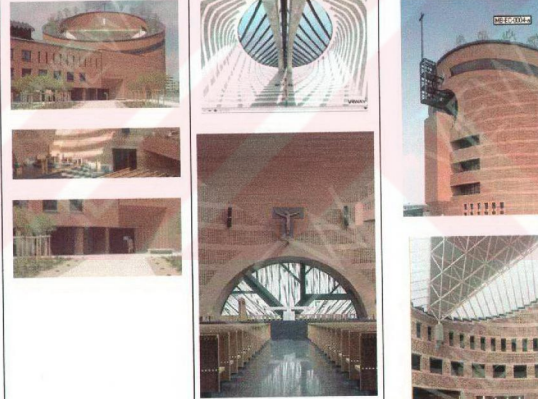
HİYERARŞİK PROG.

CEPHELER

CEPHE ELEMANLARI

KAPI

PENCERE

DUVAR

- Merkez ve Yer
- Yön ve Yol
- Alan ve Bölge

VARLIK
MEKAN

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

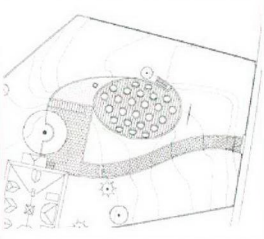
BAĞLAM

MEKAN

CEPHELER

KONST.

KENTSEL DÜZEY

PEYZAJ DÜZEYİ

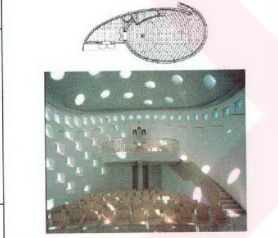
KÜTLESEL İLİŞKİ

DOLULUK-BOŞLUK

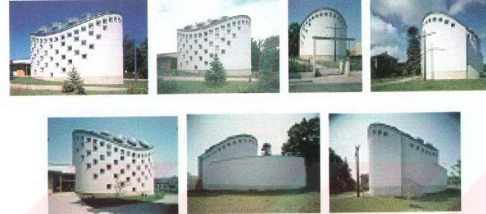
SİRKÜLASYON

HİYERARŞİK PROG.

CEPHELER

CEPHE ELEMANLARI

KAPI

PENCERE

KULE

DUVAR

- Merkez ve Yer
- Yön ve Yol
- Alan ve Bölge

VARLIK
MEKAN

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

BAĞLAM

MEKAN

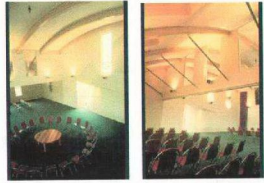
CEPHELER

KONST.

KÜTLESEL İLİŞKİ
PEYZAJ DÜZEYİ
KENTSEL DÜZEY

HİYERARŞİK PROG.
SİRKÜLASYON
DOLULUK-BOŞLUK

CEPHELER

CEPHE ELEMANLARI

KAPI

PENCERE

DUVAR

- Merkez ve Yer
- Yön ve Yol
- Alan ve Bölge

VARLIK
MEKAN

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

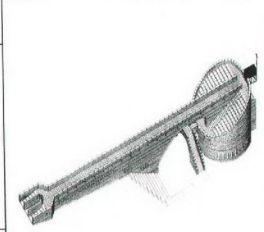
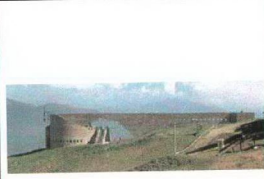
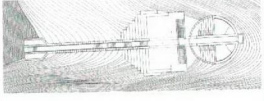
BAĞLAM

MEKAN

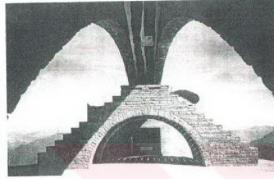
CEPHELER

KONST.

KÜTLESEL İLİŞKİ PEYZAJ DÜZEYİ KENTSEL DÜZEY

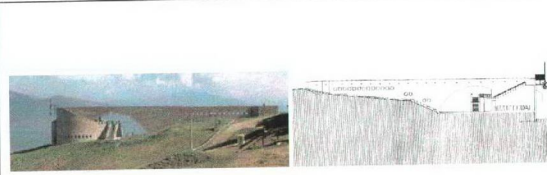

HİYERARŞİK PROG. SİRKÜLASYON DOLULUK-BOŞLUK

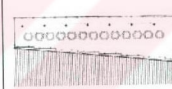

CEPHELER

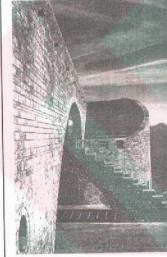
CEPHE ELEMANLARI

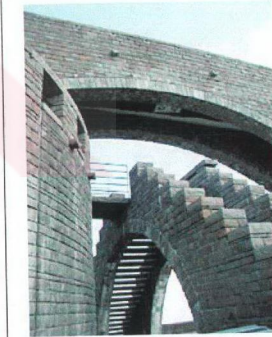
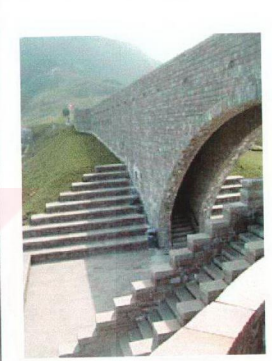
KAPI

PENCERE

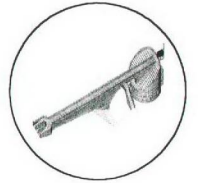

DUVAR

- Merkez ve Yer
- Yön ve Yol
- Alan ve Bölge

VARLIK MEKAN

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

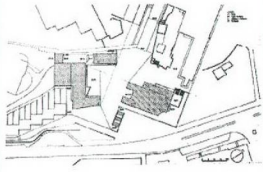
BAĞLAM

MEKAN

CEPHELER

KONST.

KENTSEL DÜZEY

PEYZAJ DÜZEYİ

KÜTLESEL İLİŞKİ

DOLULUK-BOSLUK

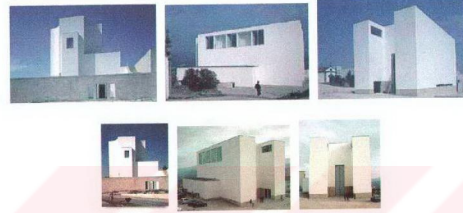
SİRKÜLASYON

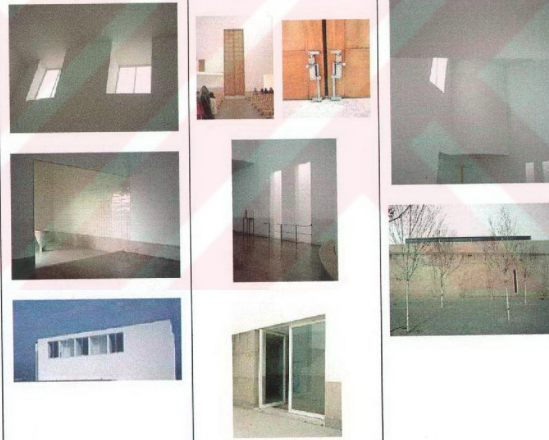
HİYERARŞİK PROG.

CEPHELER

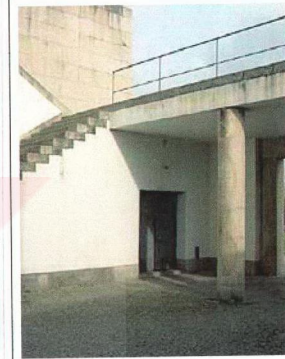
CEPHE ELEMANLARI

KAPI

PENCERE

DUVAR

- Merkez ve Yer
- Yön ve Yol
- Alan ve Bölge

VARLIK
MEKAN

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

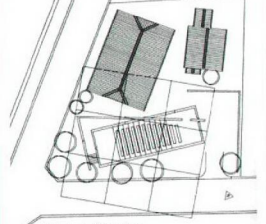
BAĞLAM

MEKAN

CEPHELER

KONST.

KENTSEL DÜZEY

PEYZAJ DÜZEYİ

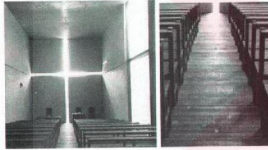
KÜTLESEL İLİŞKİ

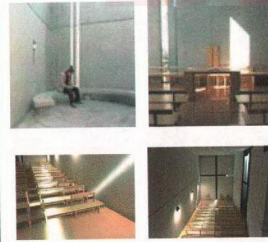
DOLULUK-BOSLUK

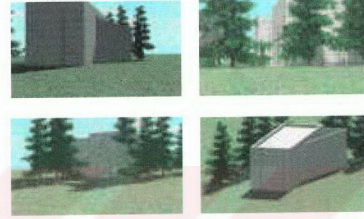
SİRKÜLASYON

HİYERARŞİK PROG.

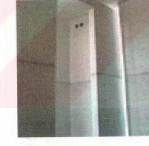
CEPHELER

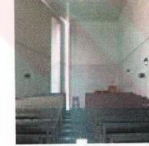
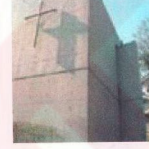
CEPHE ELEMANLARI

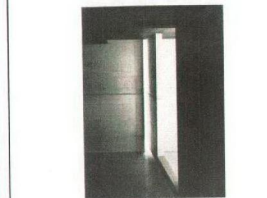
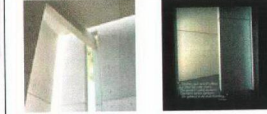
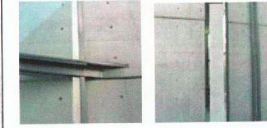
KAPI

PENCERE

DUVAR

- Merkez ve Yer
- Yön ve Yol
- Alan ve Bölge

VARLIK
MEKAN

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

BAĞLAM

MEKAN

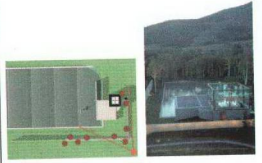
CEPHELER

KONST.

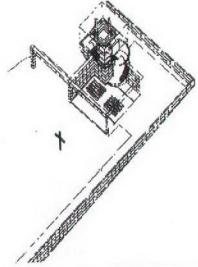
KENTSEL DÜZEY

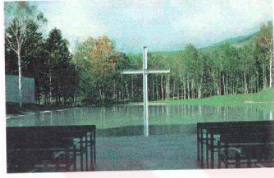
PEYZAJ DÜZEYİ

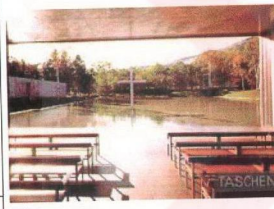
KÜTLESEL İLİŞKİ

DOLULUK-BOŞLUK

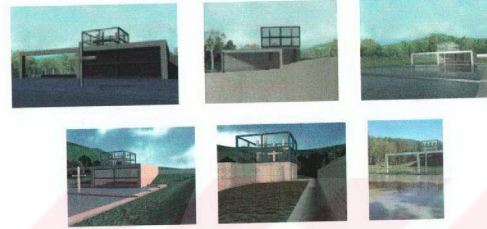
SİRKÜLASYON

HİYERARŞİK PROG.

CEPHELER

CEPHE ELEMANLARI

KAPI

PENCERE

KULE

DUVAR

- Merkez ve Yer
- Yön ve Yol
- Alan ve Bölge

VARLIK
MEKAN

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

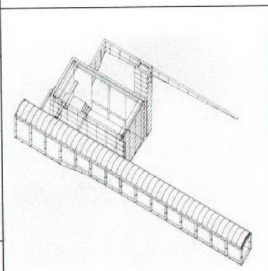
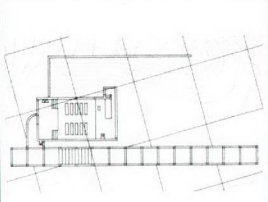
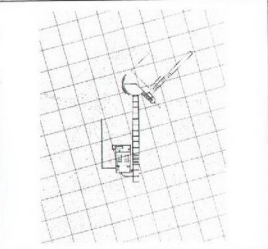
BAĞLAM

MEKAN

CEPHELER

KONST.

KÜTLESEL İLİŞKİ PEYZAJ DÜZEYİ KENTSEL DÜZEY

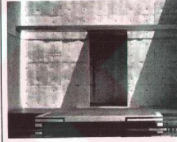
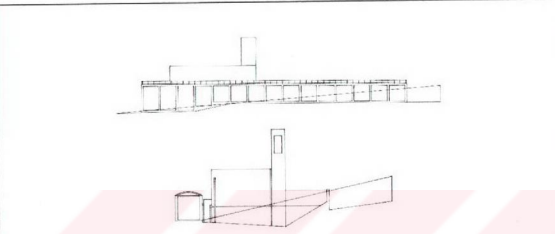

HİYERARŞİK PROG. SİRKÜLASYON DOLULUK-BOŞLUK

CEPHELER

CEPHE ELEMANLARI

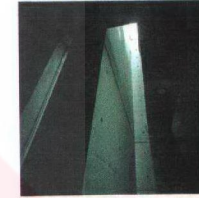

KAPI

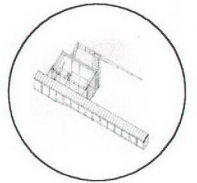
PENCERE

DUVAR

- Merkez ve Yer
- Yön ve Yol
- Alan ve Bölge

VARLIK MEKAN

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

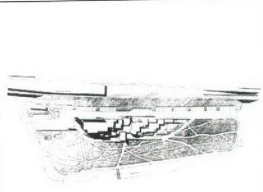
BAĞLAM

MEKAN

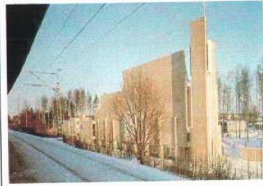
CEPHELER

KONST.

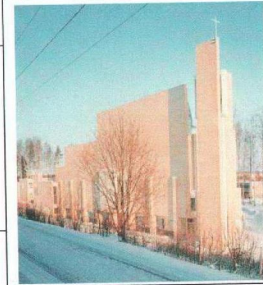
KENTSEL DÜZEY

PEYZAJ DÜZEYİ

KÜTLESEL İLİŞKİ

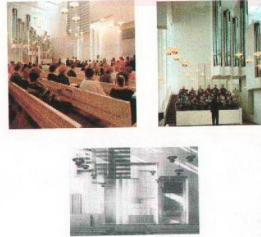
DOLULUK-BOŞLUK

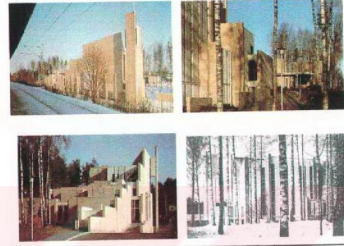
SİRKÜLASYON

HİYERARŞİK PROG.

CEPHELER

CEPHE ELEMANLARI

KAPI

PENCERE

DUVAR

KULE

- Merkez ve Yer
- Yön ve Yol
- Alan ve Bölge

VARLIK MEKAN

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

BAĞLAM

MEKAN

CEPHELER

KONST.

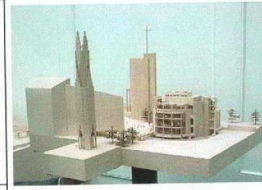
KENTSEL DÜZEY

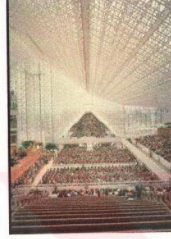
PEYZAJ DÜZEYİ

KÜTLESEL İLİŞKİ

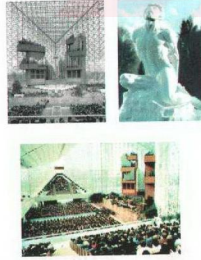
DOLULUK-BOŞLUK

SİRKÜLASYON

HİYERARŞİK PROG.

CEPHELER

CEPHE ELEMANLARI

KAPI

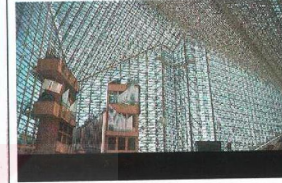
PENCERE

KULE

DUVAR

- Merkez ve Yer
- Yön ve Yol
- Alan ve Bölge

VARLIK
MEKAN

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

BAĞLAM

MEKAN

CEPHELER

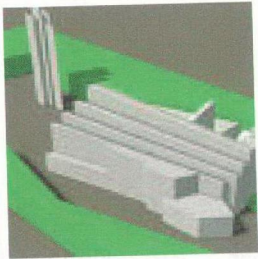
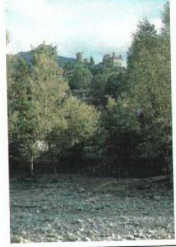
KONST.

KENTSEL DÜZEY

PEYZAJ DÜZEYİ

KÜTLESEL İLİŞKİ

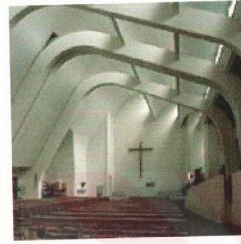
VARLIK
MEKAN

DOLULUK-BOSLUK

SİRKÜLASYON

HIYERARŞİK PROC.

CEPHELER

CEPHE ELEMANLARI

KULE

KAPI

PENCERE

DUVAR

- Merkez ve Yer
- Yön ve Yol
- Alan ve Bölge

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

BAĞLAM

MEKAN

CEPHELER

KONST.

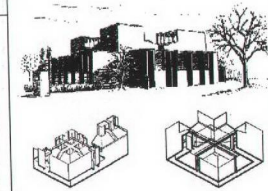
KENTSEL DÜZEY

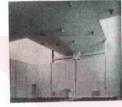
PEYZAJ DÜZEYİ

KÜTLESEL İLİŞKİ

DOLULUK-BOŞLUK

SİRKÜLASYON

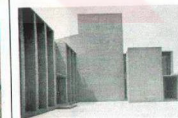
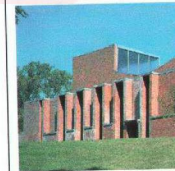
HİYERARŞİK PROG.

CEPHELER

CEPHE ELEMANLARI

KAPI

PENCERE

DUVAR

VARLIK
MEKAN

- Merkez ve Yer
- Yön ve Yol
- Alan ve Bölge

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

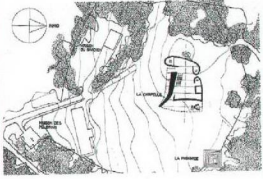
BAĞLAM

MEKAN

CEPHELER

KONST.

KENTSEL DÜZEY

PEYZAJ DÜZEYİ

KÜTLESEL İLİŞKİ

DOLULUK-BOŞLUK

SİRKÜLASYON

HİYERARŞİK PROG.

CEPHELER

SÜSLEME

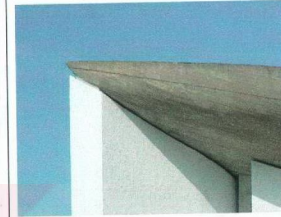
KAPI

PENCERE

DUVAR

- Merkez ve Yer
- Yön ve Yol
- Alan ve Bölge

VARLIK MEKAN

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

BAĞLAM

MEKAN

CEPHELER

KONST.

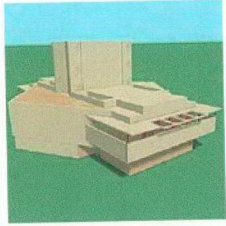
KENTSEL DÜZEY

PEYZAJ DÜZEYİ

KÜTLESEL İLİŞKİ

DOLULUK-BOŞLUK

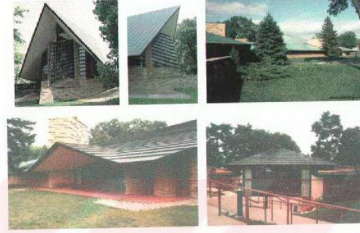
SİRKÜLASYON

HİYERARŞİK PROG.

CEPHELER

CEPHE ELEMANLARI

KAPI

PENCERE

DUVAR

- Merkez ve Yer
- Yön ve Yol
- Alan ve Bölge

VARLIK
MEKAN

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

BAĞLAM

MEKAN

CEPHELER

KONST.

KENTSEL DÜZEY

PEYZAJ DÜZEYİ

KÜTLESEL İLİŞKİ

DOLULUK-BOSLUK

SİRKÜLASYON

HİYERARŞİK PROG.

CEPHELER

CEPHE ELEMANLARI

KAPI

PENCERE

DUVAR

- Merkez ve Yer
- Yön ve Yol
- Alan ve Bölge

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

BAĞLAM

MEKAN

CEPHELER

KONST.

KÜTLESEL İLİŞKİ

PEYZAJ DÜZEYİ

KENTSEL DÜZEY

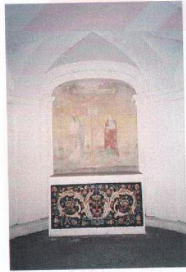
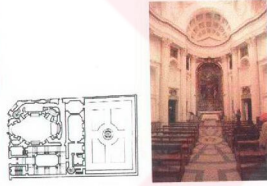
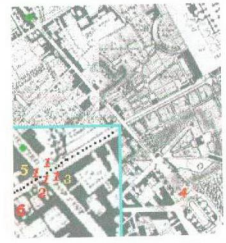
HIYERARŞİK PROG.

SİRKÜLASYON

DOLULUK-BOŞLUK

CEPHE ELEMANLARI

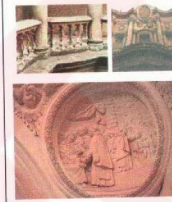
CEPHELER

SÜTUN

KULE

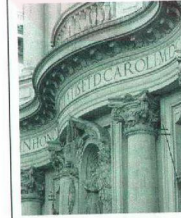
SÜSLEME

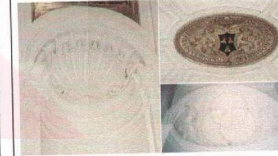
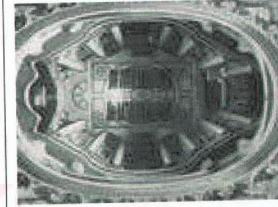
KAPI

PENCERE

DUVAR

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

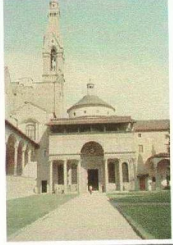
BAĞLAM

MEKAN

CEPHELER

KONST.

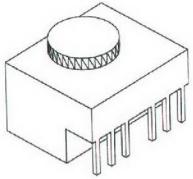
KENTSEL DÜZEY

PEYZAJ DÜZEYİ

KÜTLESEL İLİŞKİ

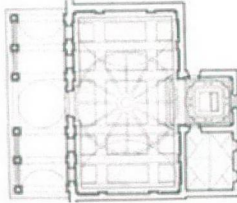
DOLULUK-BOŞLUK

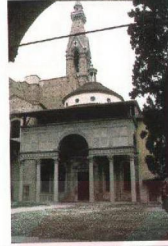
SİRKÜLASYON

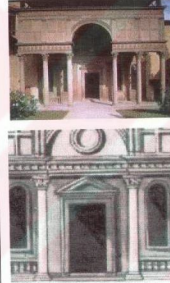
HİYERARŞİK PROG.

CEPHELER

CEPHE ELEMANLARI

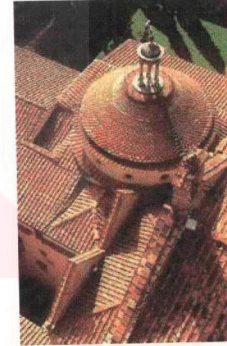
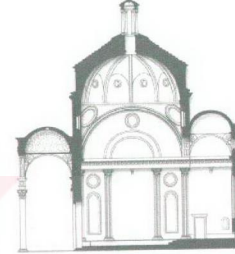

KAPI

PENCERE

SÜSLEME

DUVAR

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

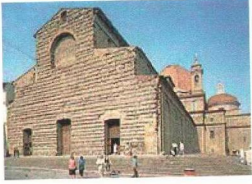
BAĞLAM

MEKAN

CEPHELER

KONST.

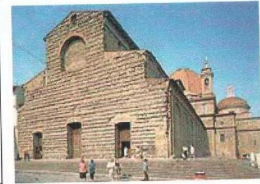
KENTSEL DÜZEY

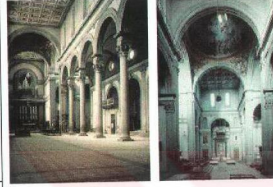
PEYZAJ DÜZEYİ

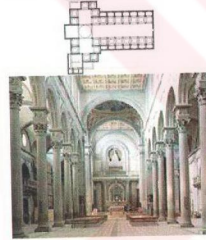
KÜTLESEL İLİŞKİ

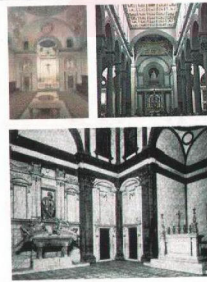
DOLULUK-BOŞLUK

SİRKÜLASYON

HIYERARŞİK PROG.

CEPHELER

CEPHE ELEMANLARI

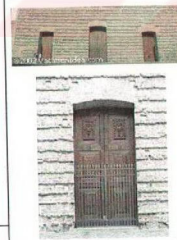
SÜTUN

KÜTLE

SÜSLEME

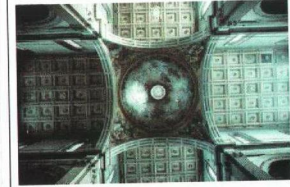
KAPI

PENCERE

DUVAR

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

BAĞLAM

MEKAN

CEPHELER

KONST.

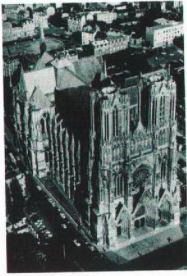
KENTSEL DÜZEY

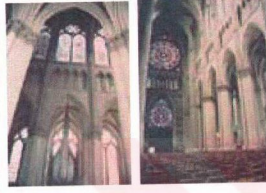
PEYZAJ DÜZEYİ

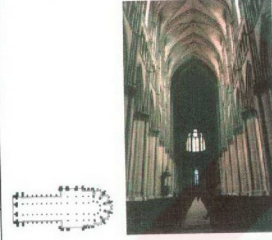
KÜTLESEL İLİŞKİ

DOLULUK-BOŞLUK

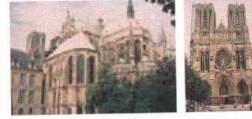
SİRKÜLASYON

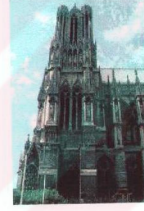
HİYERARŞİK PROG.

CEPHELER

SÜTUN

KÜTLE

SÜSLEME

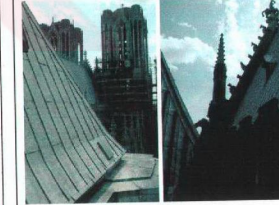
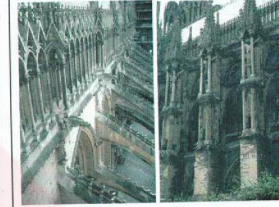
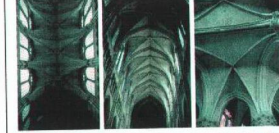
KAPI

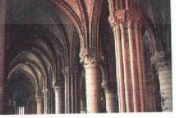
PENCERE

DUVAR

Ek Tablo 4. Notre Dame Katedrali, Gotik Dönem, Paris, Fransa, 1163 (Bşl. Tar.)

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I			
BAĞLAM	MEKAN	CEPHELER	KONST.
<p>KENTSEL DÜZEY</p> 			
<p>PEYZAJ DÜZEYİ</p> 	 	 	
<p>KÜTLESSEL İLİŞKİ</p> 	 	<p>SÜTUN</p> <p>KAPİ</p> <p>KÜTLE</p> <p>SÜSLEME</p> <p>DUVAR</p>	

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

BAĞLAM

MEKAN

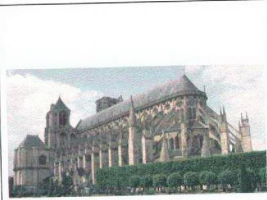
CEPHELER

KONST.

KENTSEL DÜZEY

PEYZAJ DÜZEYİ

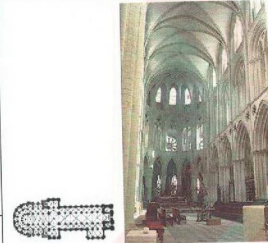
KÜTLESEL İLİŞKİ

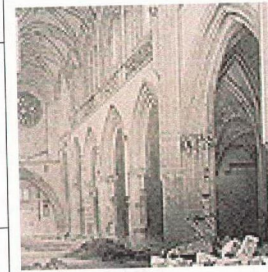
DOLULUK-BOŞLUK

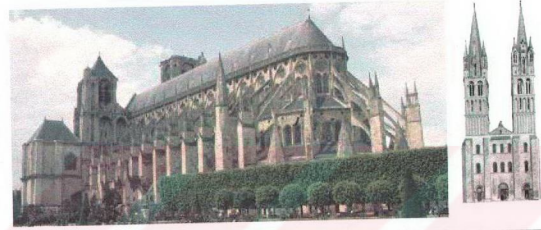
SİRKÜLASYON

HİYERARŞİK PROG.

CEPHELER

CEPHE ELEMANLARI

SÜTUN

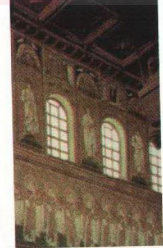
KÜTLE

SÜSLEME

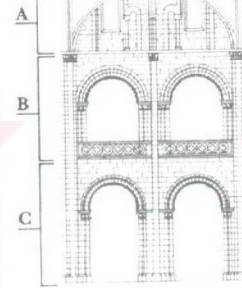
KAPI

PENCERE

DUVAR

A

B

C

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

BAĞLAM

MEKAN

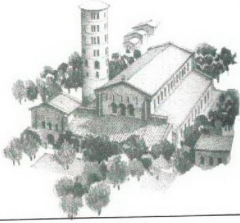
CEPHELER

KONST.

KENTSEL DÜZEY

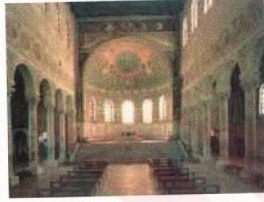
PEYZAJ DÜZEYİ

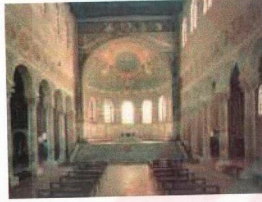
KÜTLESEL İLİŞKİ

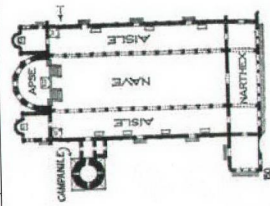
DOLULUK-BOŞLUK

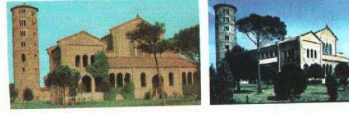
SİRKÜLASYON

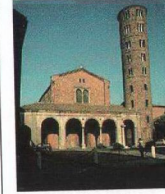
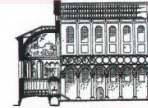
HİYERARŞİK PROG.

CEPHELER

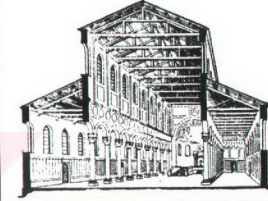
CEPHE ELEMANLARI

KAPI

PENCERE

DUVAR

M İ M A R İ M E K A N E L E M A N L A R I

BAĞLAM

MEKAN

CEPHELER

KONST.

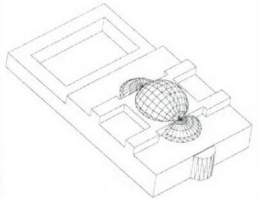
KENTSEL DÜZEY

PEYZAJ DÜZEYİ

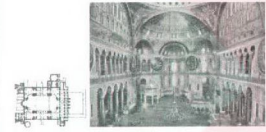
KÜTLESEL İLİŞKİ

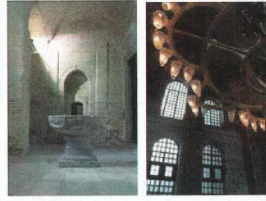
DOLULUK-BOŞLUK

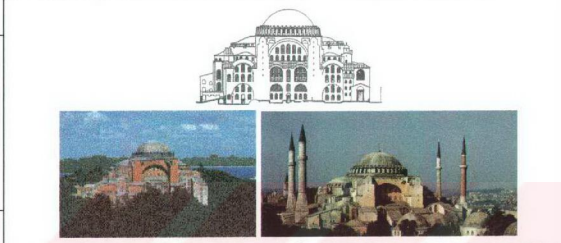
SİRKÜLASYON

HİYERARŞİK PROG.

CEPHELER

CEPHE ELEMANLARI

SÜTUN

KAPI

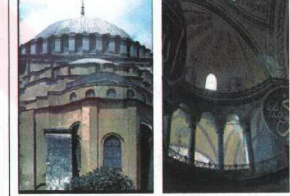
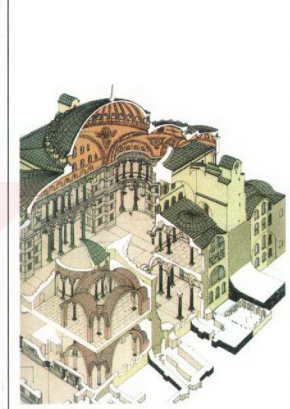
PENCERE

SÜSLEME

DUVAR

ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında Van'da doğdu. İlk, Orta ve Lise öğrenimini Trabzon'da gördü. 1996-2000 yılları arasında Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde lisans öğrenimini tamamladı. 2000-2001 yılları arasında özel bir şirkette mimar ünvanıyla çalıştı. 2001 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitimi almaya hak kazandı. 2002 yılında aynı kuruma Araştırma Görevlisi olarak atandı. Halen aynı bölümde araştırma görevlisi olarak çalışmakta ve yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. İngilizce ve Almanca bilmektedir.

